

1908
Meclis-i Mebusan
Albümü

1908
Meclis-i Mebusan
Albümü

1908 Meclis-i Mebusan Albümü

Yayın Sahibi

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Yayın Koordinatörü

Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Yönetmeni

Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Editör

Dr. Halil İbrahim ERBAY
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkan Yardımcısı

Yayın Danışmanı

Ömer TAŞDELEN

Araştırma

Dr. Fatih AKYÜZ
Dr. İlona BAYTAR
Dr. T. Cengiz GÖNCÜ

Grafik Tasarım

Eren Fahri ÖTÜNÇ

Tashih

Ruken ÇAKAN EVCEN

TBMM Basımevi - Mayıs 2023

ISBN 978-605-2089-86-6 Baskı 500 Adet

Bu kitap TBMM yayını olup tüm hakları TBMM'ye aittir.

İçindekiler

- V** Takdim
- VII** Giriş
- 1** Albüm
- 80** Cumhuriyet'e Giden Yolda "Meşrutiyet" Tecrübesinin Tarihî Süreci
Dr. Fatih AKYÜZ
- 84** Sultan II. Abdülhamid'in Meclis-i Mebusanı Açış Konuşması
- 86** Biyografiler

Takdim

23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-i Esasi, hukuk tarihimizin en önemli metinlerinden biridir. Osmanlı Devleti'nin anayasası olan Kanun-i Esasi'yi takiben 19 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda ihtişamlı bir törenle açılan Meclis-i Umumi ile yeni bir devir başlamıştır. Mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçiş dönemine işaret eden bu tarih, aynı zamanda Osmanlı parlamentosunun mebdesini teşkil etmiştir. Seçilen mebuslar ile padişah tarafından atanmış âyanlardan müteşekkil olan Meclis-i Umumi, yasama yetkisinin kullanılması bakımından çift meclisli bir parlamento niteliği taşımaktadır. Osmanlı vatandaşları ilk defa kendi temsilcilerini seçtikleri bu sistem ile yönetimde söz hakkı elde etmişlerdir. 1877 yılında başlayan anayasal süreç 1920 yılına kadar fasılalar ile çalışmalarına devam etmiştir.

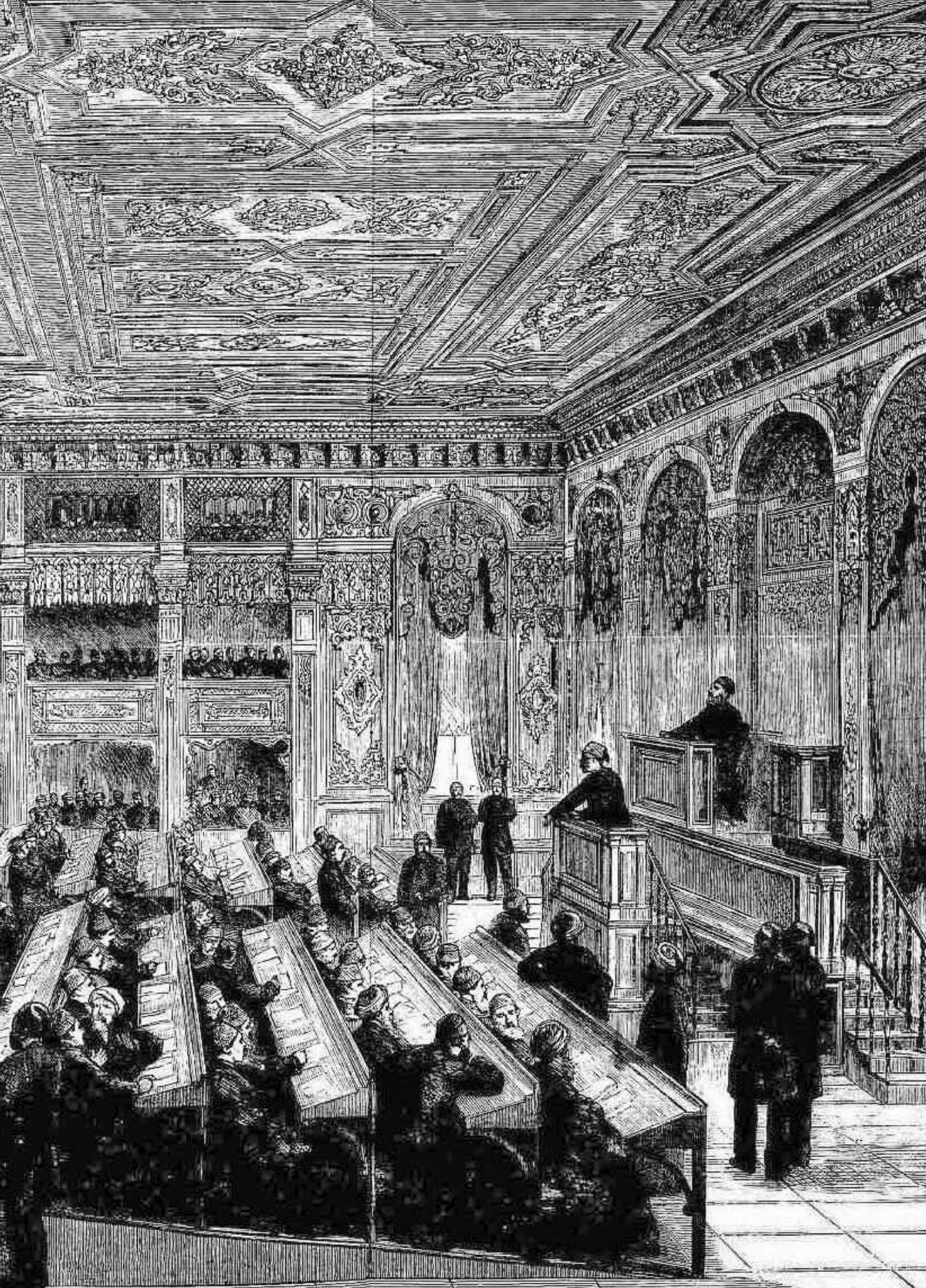
Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyandan oluşan Meclis-i Umumi, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) ile Balkan Savaşları arasındaki sancılı bir dönemi içine almaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in açış nutku ile çalışmalarına başlayan parlamento, çok sesli bir mebus profiline ve yoğun bir gündeme sahipti. Osmanlı-Rus harbinin en şiddetli olduğu dönemde hükûmet ve saray arasında yaşanan gerginlikler nedeniyle Sultan II. Abdülhamid, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak Meclis-i Umumiyi 13 Şubat 1877'de süresiz olarak tatil etmiştir. Otuz yılı aşkın bir sürenin ardından ise Osmanlı Devleti dâhilinde yaşanan siyasi gerilimlerin giderek tırmanmasından dolayı Sultan II. Abdülhamid, Meclis-i Umuminin yeniden açılmasına rıza göstermiştir. Neticede 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve her ne kadar salnamelerde yayımlanmaya devam etse de bir müddet rafa kaldırılan Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe konulmuştur. Meclis-i Umuminin açılacağı kamuoyuna duyurulmuş

ve Meclis 17 Aralık 1908 tarihinde görkemli bir tören eşliğinde açılmıştır.

Demokrasi tarihimiz açısından sonraki dönemler için önemli adımlara öncülük eden 1908 Meclisi aynı zamanda kurumsal tarihimizin aydınlatılmasında da ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Bir parlamento geleneği olarak açıldığı günden itibaren üyelerini tanıtan albümler hazırlanmış, ancak bu albümler çoğunlukla kütüphane raflarında kalmış, dönemin mebusları hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır. Kurumumuz Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı tarafından yapılan kütüphane ve arşiv çalışmaları neticesinde 1908 yılı Meclis-i Mebusan üyelerine dair hazırlanmış ve TBMM Kütüphanesi'ne intikal etmiş orijinal albüm nüshalarına ulaşılmıştır. Bu nüshalar üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde "1908 Meclis-i Mebusan Albümü" yeniden yayıma hazırlanmıştır. Parlamento geleneklerimizin temellerinin atıldığı dönemin çok önemli bir vechesine ışık tutan bu eser, eş zamanlı basılan 1877 Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan Albümü, Nutk-ı Hümayun: Padişahların Meclis-i Umumiye Açış Konuşmaları (1877- 1920), Meclis-i Mebusan 1293-1877 Zabıt Ceridesi ve TBMM Birinci Dönem Milletvekili Albümü (1920-1923) yayınlarıyla oluşturduğu zincirin önemli bir halkasını teşkil etmektedir.

Kurumsal tarihimizin aydınlatılması ve görünür kılması amacıyla yayımladığımız diğer çalışmalar gibi bizler için bir iftihar vesilesi olan bu kıymetli eserin, Cumhuriyetimizin 100. yılını idrak ettiğimiz bir dönemde tamamlanarak okuyucuların istifadesine sunulmasını son derece anlamlı buluyorum. Bu vesileyle eserin hazırlanmasında ve yayıma hazır hâle getirilmesinde emeği geçen personelimizi tebrik ediyor; çalışmanın, başta araştırmacılar olmak üzere parlamento tarihine ilgi duyan herkes için faydalı olmasını ümit ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Giriş

TÜRKİYE Büyük Millet Meclisi olarak siyasi kültürümüzün sağlıklı gelişmesi, tarihsel süreçlerin kayda geçirilmesi ve gelecek kuşaklara doğru aktarılmasını önemli kurumsal sorumluluklarımız arasında görüyoruz. Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı olarak parlamento tarihimizi konu alan temel kaynak ve kitapları literatürümüze kazandırarak kolay ulaşılabilir hâle getirmek daimî hedeflerimiz arasındadır.

Demokrasi ve parlamento tarihimiz açısından, anayasal monarşinin hayata geçtiği I. ve II. Meşrutiyet dönemlerini içeren çalışmalar ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar, dönemin aydınlatılması açısından ehemmiyetli olduğu kadar, yaşadığımız devri sağlıklı idrak etmemiz için de anahtar mesabesinde. İlk kez yayımlanan 1877 Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan Albümü ile daha önce Hakkı Tarık Us tarafından hazırlanan ve ilk Meclis içtima gündemlerini konu alan Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi, Nutk-ı Hümayun: Padişahların Meclis-i Umumiye Açış Konuşmaları (1877-1920) ile 1908 Meclis-i Mebusan Albümü söz konusu döneme ışık tutan çalışmalar arasında yerini almıştır.

Renkli bir parlamento hayatına ve ilklere sahne olan 1877 ve 1908 Osmanlı Mebusan Meclislerine dair genel uygulamalar, Cumhuriyet sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisinde de devam etmiştir. 1877 Meclis-i Umumi, süresiz tatil edilmesinden otuz yıl sonra tekrar görkemli bir törenle açılmış, açış nutku Sultan II. Abdülhamid'in başkâtibi Said Paşa tarafından okunmuş ve 281 mebusun seçildiği Meclis-i Mebusanın açılışında 230 mebus hazır bulunmuştur.

1877'den günümüze bir parlamento geleneği olarak hazırlanan üye albümlerinin büyük kısmı arşivlerde kalmış ve araştırmacılarla buluşamamıştır. 1908 parlamentosunda görev yapan mebusların albümü ilk olarak kendi döneminde Osmanlı Mebusları 1324-1328 (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 41 x 28 cm) adı ile yayımlanmış ve geçtiğimiz yıllarda yeniden basılmış-

tır (bkz. Meclis-i Mebusan Birinci Seçim Dönemi 1908-1911, İstanbul 2008). Hazırlanan bu çalışma ise aynı albümün yeniden basımı yerine kendi döneminde orijinal fotoğraflarla hazırlanmış ve TBMM Kütüphanesi'ne intikal etmiş el yapımı nüshasından oluşmaktadır. Mebus görsellerinde birtakım eksiklikler olsa da albümde 303 Meclis-i Mebusan üyesinin fotoğrafları bulunmaktadır. Fotoğrafların resim altı bilgileri Osmanlıca el yazısı ile yazılmış olup mebusların vilayet, lakap ve unvan gibi kişisel malumatlarına da yer verilmiştir.

Çalışma iki bölüm olarak hazırlanmıştır. İlk bölümde albümün aslına sadık kalınarak Osmanlı Türkçesi resim altı bilgileri görsel olarak aynen korunduğu gibi ayrıca bu veri Latinize de edilerek günümüz Türkçesine dönüştürülmüştür. İkinci bölümde ise II. Meşrutiyet sürecini ele alan bir giriş metni ile birlikte albümde yer alan mebusların biyografilerine yer verilmiştir. Araştırmacıları en çok zorlayan bölüm, biyografilerin hazırlık süreci olmuştur. Zira bir dönem Osmanlı parlamento binası olarak kullanılan Çırağan Sarayı'ndaki yangında pek çok belgenin yanması, tarihsel olarak önemli bir dönemi boşlukta bırakmıştır.

Biyografilerin hazırlanmasında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, TBMM Arşivi ve özel arşivlerdeki belgelerden önemli ölçüde faydalanılmış; kütüphane ve literatür taraması yapılmıştır. Parlamento tarihimiz konusunda önemli başvuru eserlerinden kabul edilen ve kurumumuz yayınları arasında yer alan Prof. Dr. İhsan Güneş'in Türk Parlamento Tarihi kitabı ile TDV İslam Ansiklopedisi elinizdeki yayına özellikle katkı sağlamıştır. Birkaç kaynaktan karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmada ulaşılan biyografilerin bazılarında küçük/büyük bazı farklılıklar olduğu da görülecektir.

Hem demokrasi tarihimiz hem de kurumsal geçmişimizin bilinmesi ve gelecek kuşaklara doğru aktarılması açısından, yapılan bu çalışmanın önemli bir mehzaz olarak literatürde yerini alacağı inancındayız.

Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı

Mebusan-i Osmani Birinci Devre

1324 - 1326

Meclis-i Mebusan

مِنَعُونَكَ عَمَّا فِي بَيْتِكَ وَبِرْ

١٣٢٦-١٣٢٤

مجلس مبعوثان

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

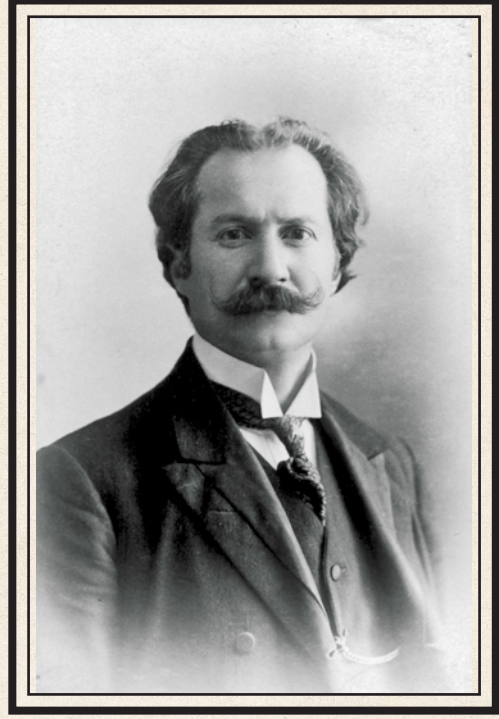
اداره

Edirne
Vilayeti

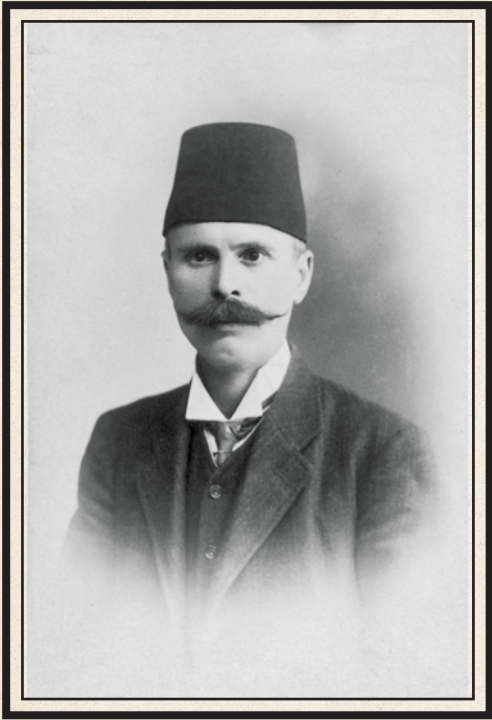
اداره مبسوط طاعت بك

Edirne Mebusu
Talat Bey

اداره مبسوط دكتور رضا توفيق بك

Edirne Mebusu
Dr. Rıza Tevfik Bey

اداره مبسوط فائز بك

Edirne Mebusu
Faik Bey

فېبس

Febus

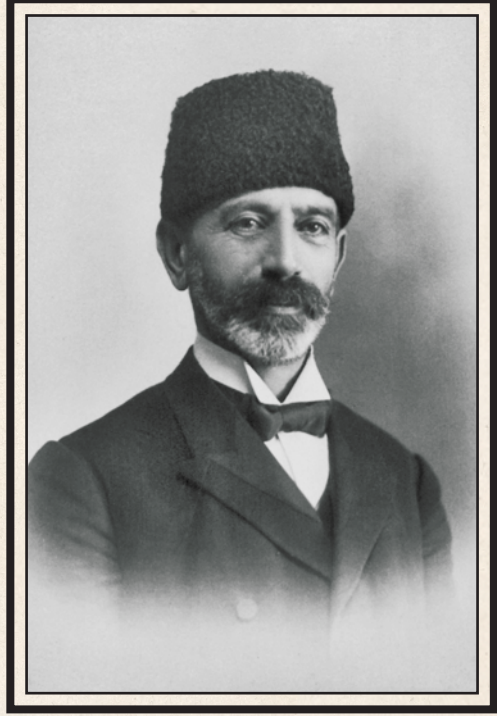
اداره مبسوط عثم بك «سنوق»

Edirne Mebusu
Asım Bey (müteveffa)

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

Edirne
Vilayeti

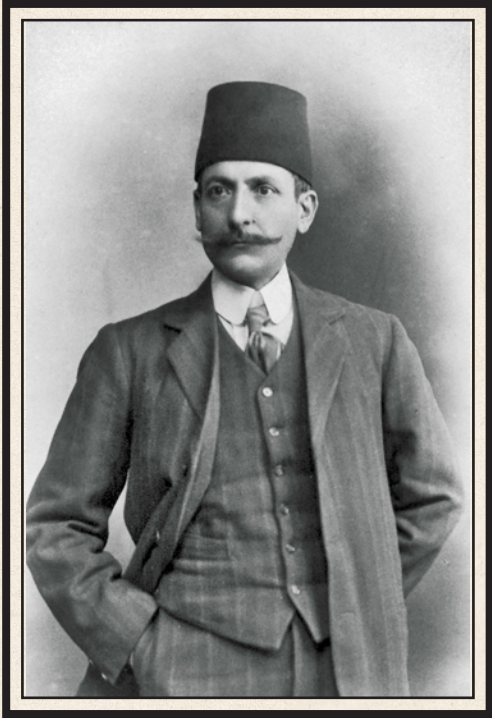

تکفرداğı مبعوث انجمن آذربایجان آندی

Tekfurdağı Mebusu
Agop Boyacıyan Efendi

تکفرداğı مبعوث انجمن آذربایجان آندی

Tekfurdağı Mebusu
Agop Babikyan Efendi
(müteveffa)

دره انجمن مبعوث سیمان بلک

Dedeğaç Mebusu
Süleyman Bey

Febus

تکفرداğı مبعوث محمد عادل بک

Tekfurdağı Mebusu
Mehmed Adil Bey

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

اراضی

Edirne
Vilayeti

فریبا مبعوث مصطفی عارف بك

Kırkkilise Mebusu
Mustafa Arif Bey

فریبا مبعوث ارالله افندی

Kırkkilise Mebusu
Emrullah Efendi

گمیلچینه مبعوث ع . اسماعیل بك

Gümülçine Mebusu
A. İsmail Bey

فیبوس

Febus

گیبولو مبعوث نارلی افندی

Gelibolu Mebusu
Narlı Efendi

مبعوثان عثمانی از تبریز
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

Edirne
Vilayeti

گۆمۆلجینه مبعوف محمد عارف بک

Gümülcine Mebusu
Mehmed Arif Bey

گۆمۆلجینه مبعوف فہمی افندی

Gümülcine Mebusu
Fehmi Efendi

İzmit
Sancağı

İzmit
Sancağı

ازمیت مبعوف اناسٹاس افندی

İzmit Mebusu
Anastas Efendi

Febus

ازمیت مبعوف احمد مفیت بک

İzmit Mebusu
Ahmet Müfit Bey

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

İzmit Sancağı

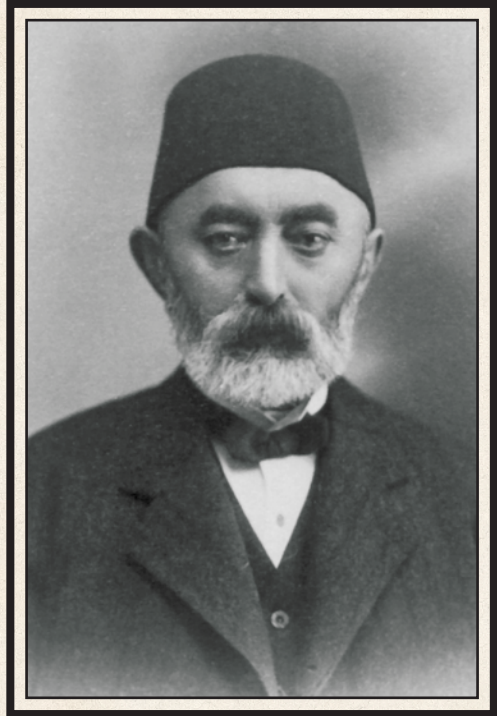
İzmit Sancağı

İzmit Mebusu
Hafız Rüşdü Efendi

Erzurum Vilayeti

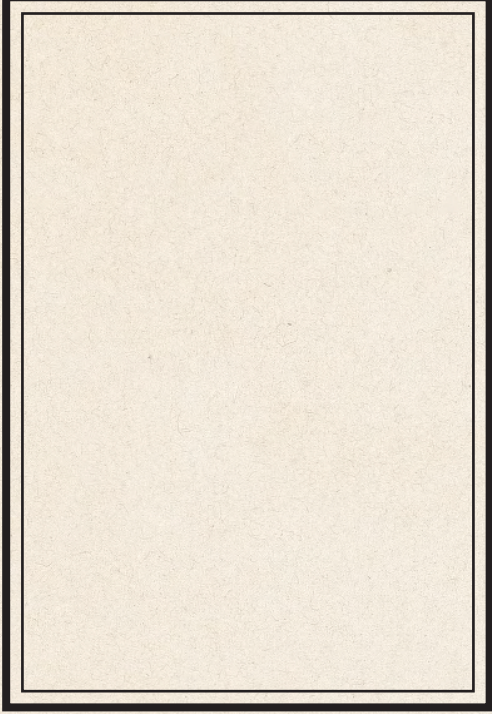
Erzurum Vilayeti

Erzurum Mebusu
Ahmed Ziya Efendi

Erzurum Vilayeti

Erzurum Vilayeti

Erzincan Mebusu
Osman Fevzi Efendi

Erzurum Mebusu
Seyfullah Efendi

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

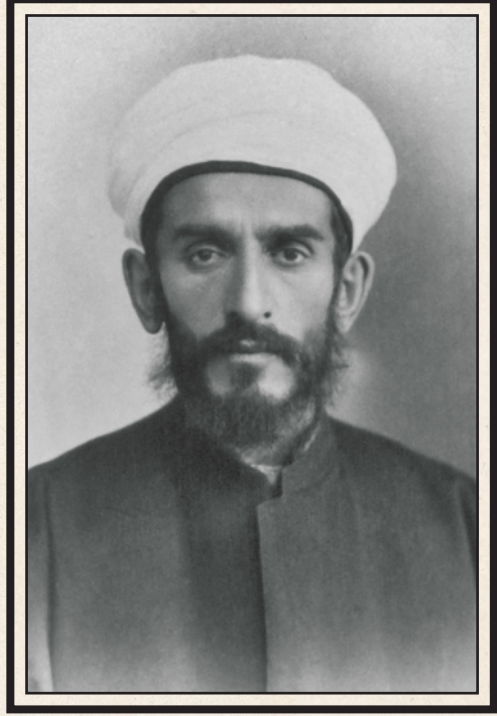

ارزروم مبعوف فرقه بهر باسیرلیجان افندی

Erzurum Mebusu
Karakin Pastırmacıyan Efendi

ارزروم

Erzurum
Vilayeti

ارزروم مبعوف شرکت افندی

Erzurum Mebusu
Şevket Efendi

بایزید مبعوف سلیمان سودی افندی

Bayezid Mebusu
Süleyman Sudi Efendi

فیبوس

Febus

ارزروم مبعوف وارتکس افندی

Erzurum Mebusu
Vartkes Efendi

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

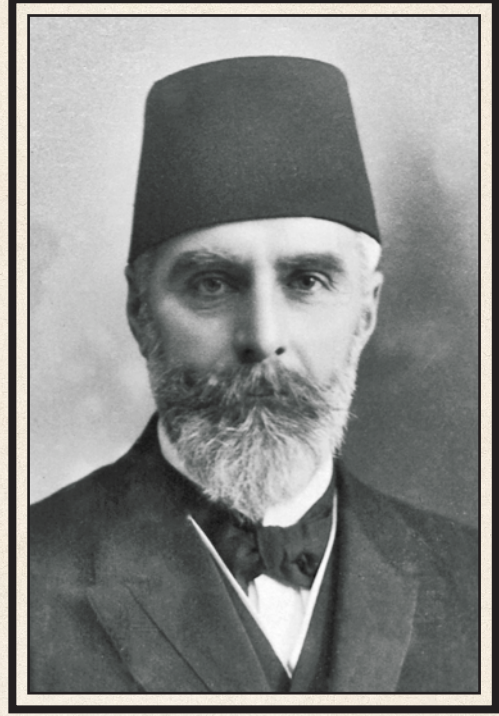

استانبول مبعض احمد نسیمی بک

İstanbul Mebusu
Ahmed Nesimi Bey

استانبول

İstanbul
Vilayeti

استانبول مبعض احمد رضا بک

İstanbul Mebusu
Ahmed Rıza Bey

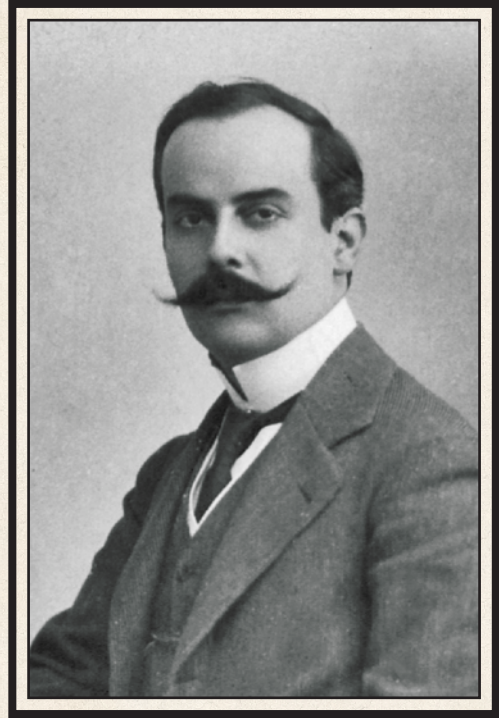

استانبول مبعض حلاصیان افندی

İstanbul Mebusu
Hallacyan Efendi

فیبس

Febus

استانبول مبعض حسین جاہد بک

İstanbul Mebusu
Hüseyin Cahid Bey

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

استانبول مبعض - رفعت پاشا

İstanbul Mebusu
Rifat Paşa

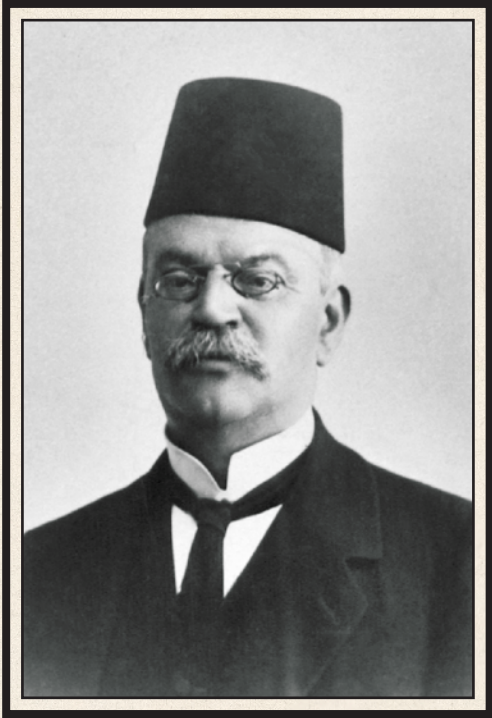
استانبول

İstanbul
Vilayeti

استانبول مبعض رفیعہ بک «سوق»

İstanbul Mebusu
Refik Bey (müteveffa)

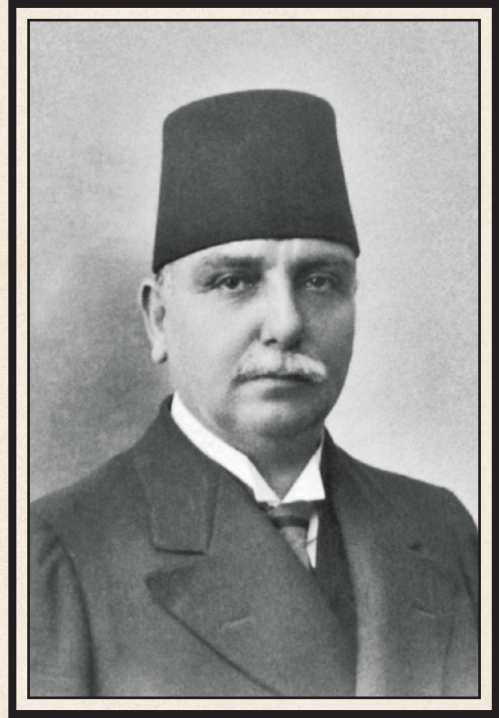

استانبول مبعض فراسی افندی

İstanbul Mebusu
Feraci Efendi

فیبس

Febus

استانبول مبعض زهراب افندی

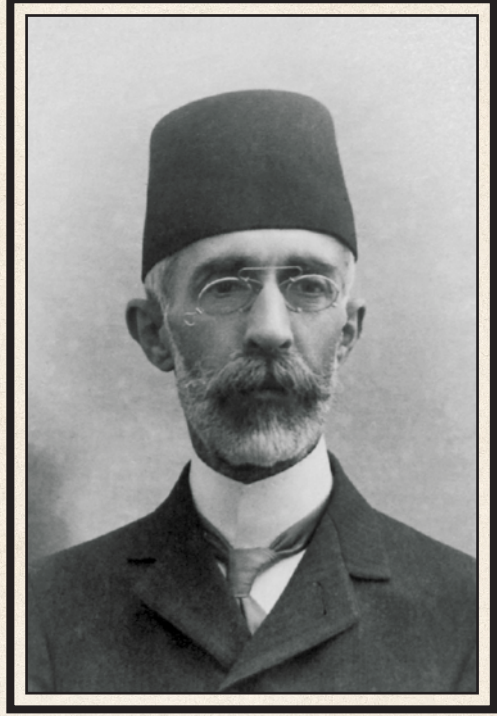
İstanbul Mebusu
Zöhrab Efendi

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای ملی
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

استانبول

İstanbul
Vilayeti

استانبول

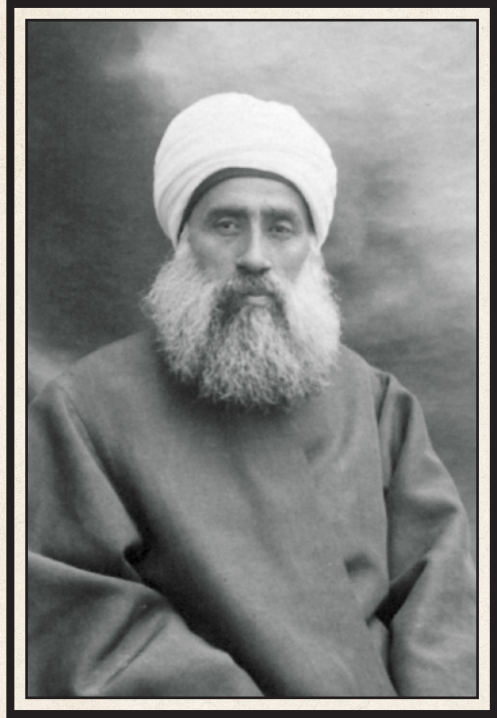
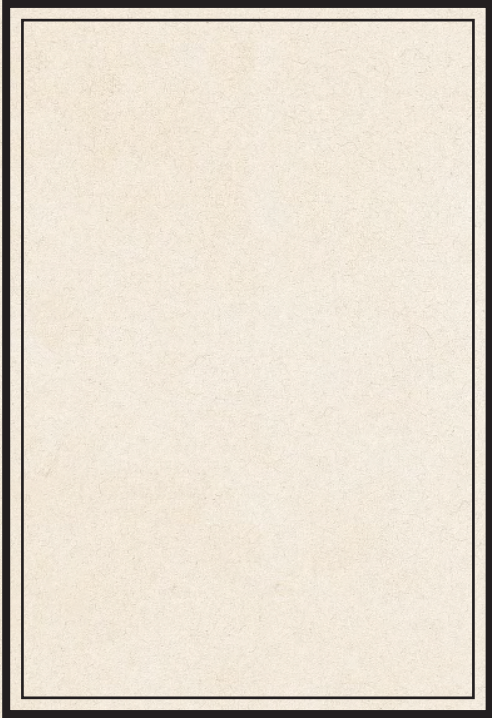
İstanbul Mebusu
K. Kostantinidi Efendi

استانبول

İstanbul Mebusu
P. Kozmidi Efendi

İşkodra

İşkodra
Vilayeti

استانبول

İstanbul Mebusu
Nasuhizade Mustafa
Asım Efendi

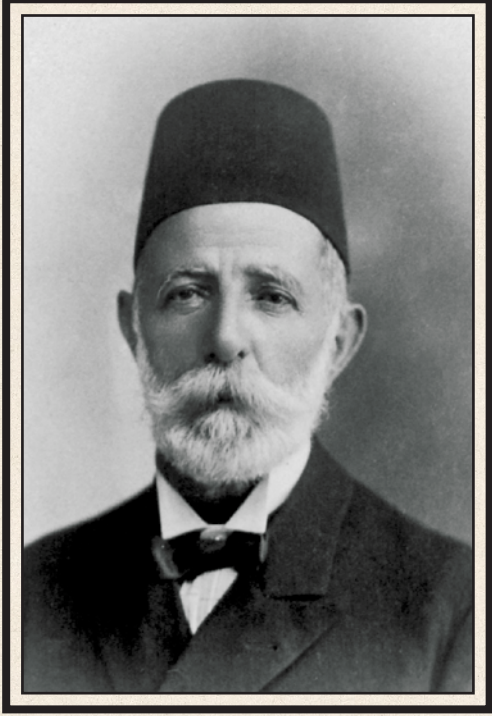
اشکودره

İşkodra Mebusu
Şakir Bey (müteveffa)

فېبس

Febus

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای ملی
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

İskodra

Vilayeti

İskodra Mebusu
Rıza Bey

İskodra Mebusu
Murtaza Galib Efendi

Adana

Vilayeti

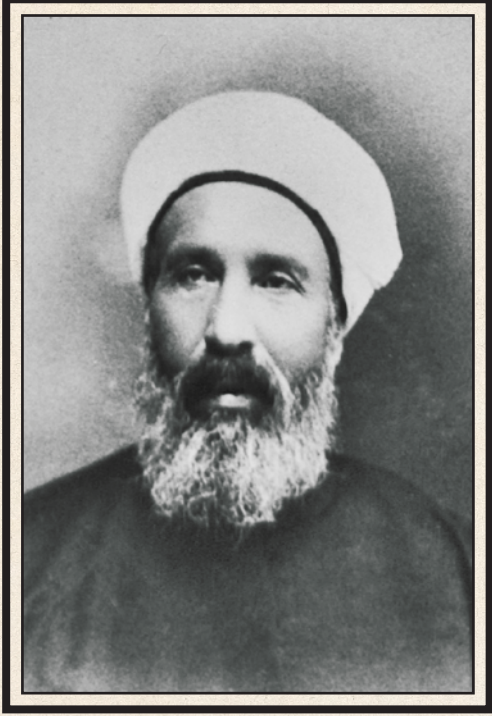
Adana Mebusu
Ali Münif Bey

Draç Mebusu
Esad Paşa

Febus

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

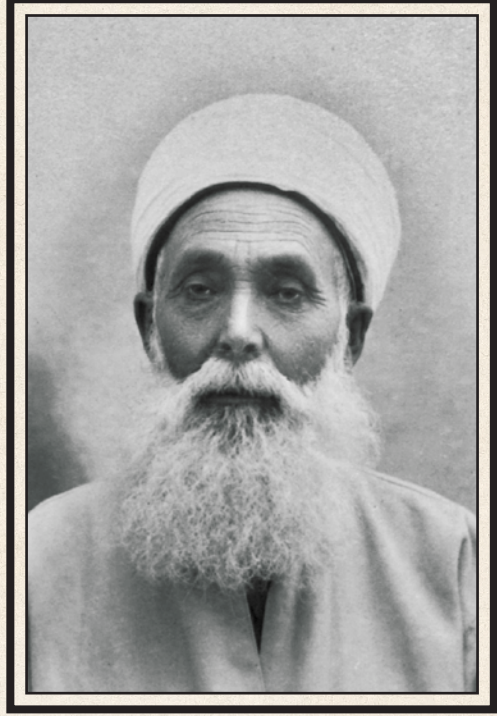

عبد ربه بنده مبعوف محمد رشید افندی

Cebelibereket Mebusu
Mehmed Reşid Efendi

Adana

Vilayeti

ایچ ایل مبعوف محمد برام افندی

İçel Mebusu
Mahmud Bayram Efendi

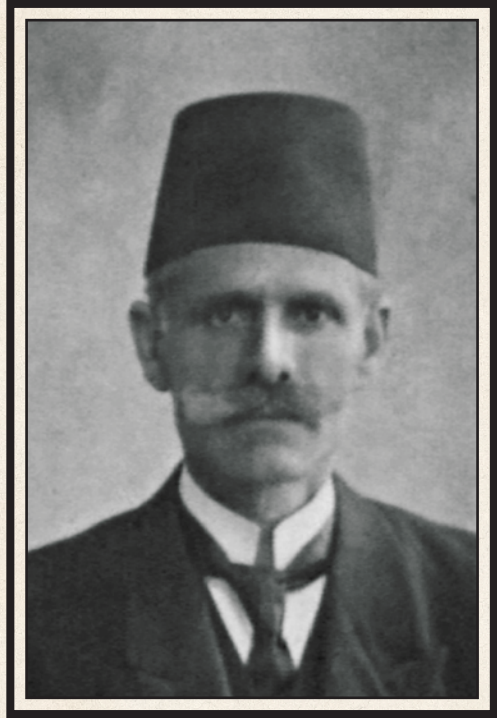

مرسین مبعوف عارف حکمت بک متوفی

Mersin Mebusu
Arif Hikmet Bey (müteveffa)

Febus

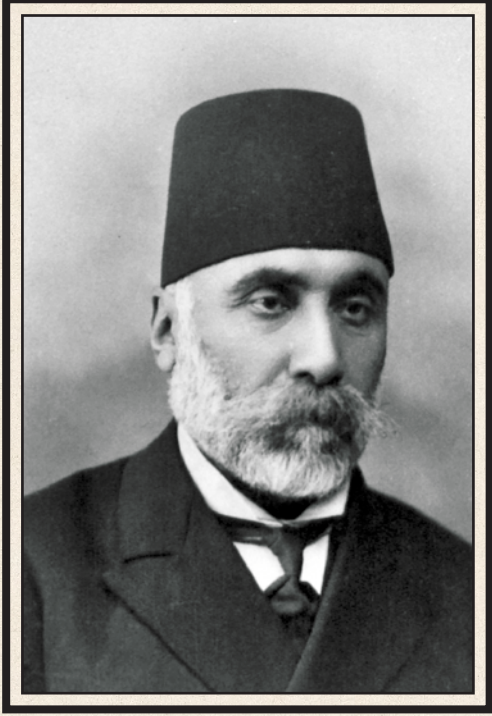
Febus

کوزان مبعوف همپارسم بو یاجیان افندی

Kozan Mebusu
Hamparsum Boyacıyan Efendi

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

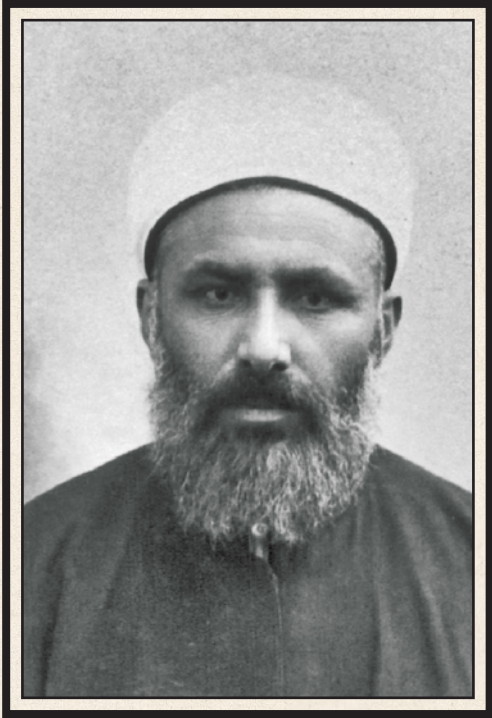
آنقره

Ankara
Vilayeti

آنقره مبعوث طلع باک

Ankara Mebusu
Talat Bey

آنقره مبعوث حاج مصطفى افندی

Ankara Mebusu
Hacı Mustafa Efendi

فیبس

Febus

آنقره مبعوث ماهر سید بک

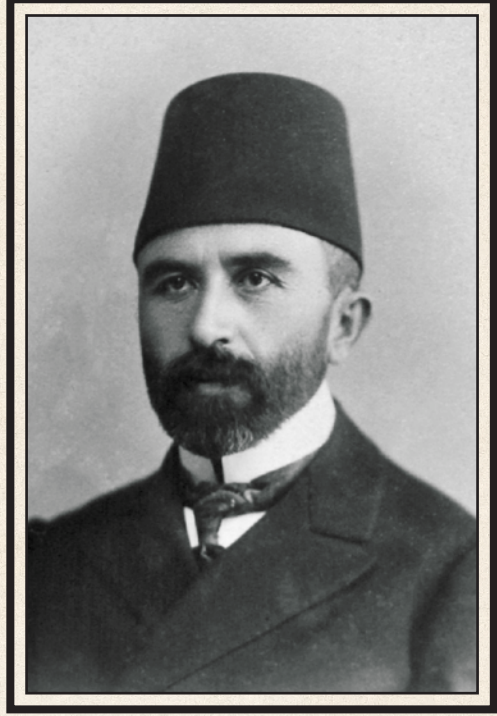
Ankara Mebusu
Mahir Said Bey

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

آنقره

Ankara
Vilayeti

چوروم مبعوث محمد منیر بک

Çorum Mebusu
Mehmed Münir Bey

چوروم مبعوث علی عثمان بک

Çorum Mebusu
Ali Osman Bey

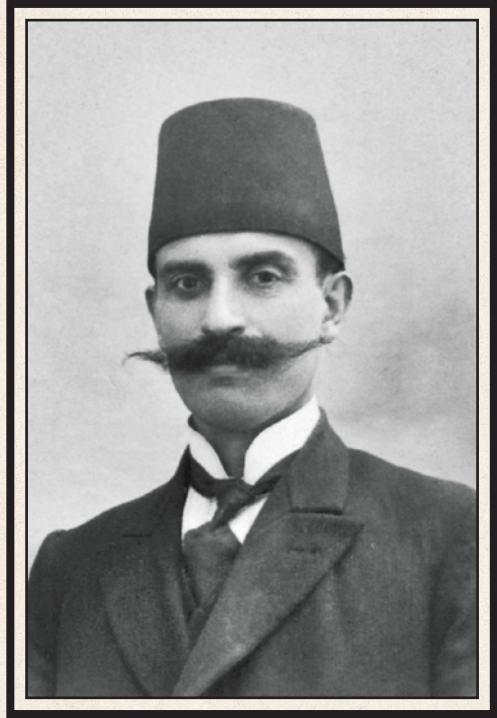

کیرشهر مبعوث محمد زاهد اصف

Kırşehir Mebusu
Mahmud Mahir Efendi

فیبس

Febus

کیرشهر مبعوث علی رضا بک

Kırşehir Mebusu
Ali Rıza Bey

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

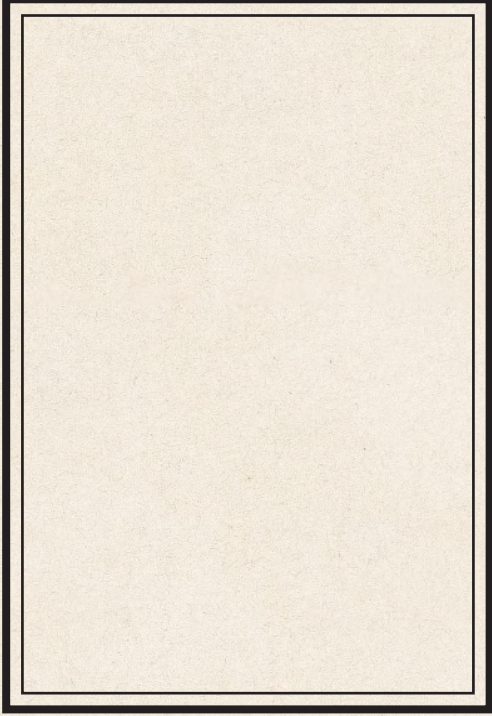
آنقره

Ankara
Vilayeti

خبیر سیوف عمر ممتاز بک

Kayseri Mebusu
Ömer Mümtaz Bey

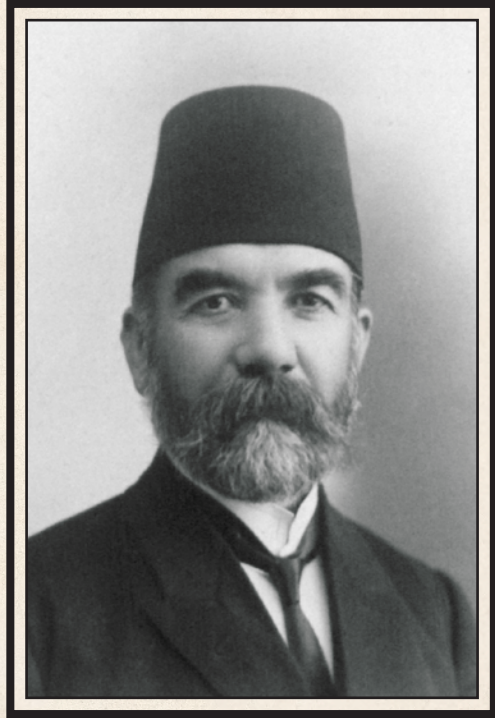
خبیر سیوف حاجی قاسم افندی

Kayseri Mebusu
Hacı Kasım Efendi

بزرگوار سیوف خیرالله افندی

Yozgat Mebusu
Hayrullah Efendi

بزرگوار سیوف ادیب بک

Yozgat Mebusu
Edib Bey

فیبس

Febus

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای ملی
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

ایزیر مبعوف ایستپان اسپارتالی افندی

İzmir Mebusu
İstevan İspartalı Efendi

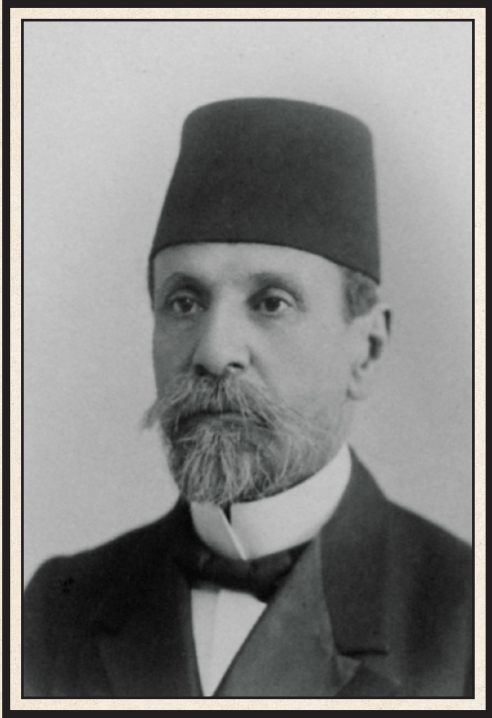
ایزیر

Aydın
Vilayeti

ایزیر مبعوف آریستیدی پاشا

İzmir Mebusu
Aristidi Paşa

ایزیر مبعوف پاولی کارولیدی افندی

İzmir Mebusu
Pavli Karolidi Efendi

فیبس

Febus

ایزیر مبعوف سید بک

İzmir Mebusu
Seyid Bey

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

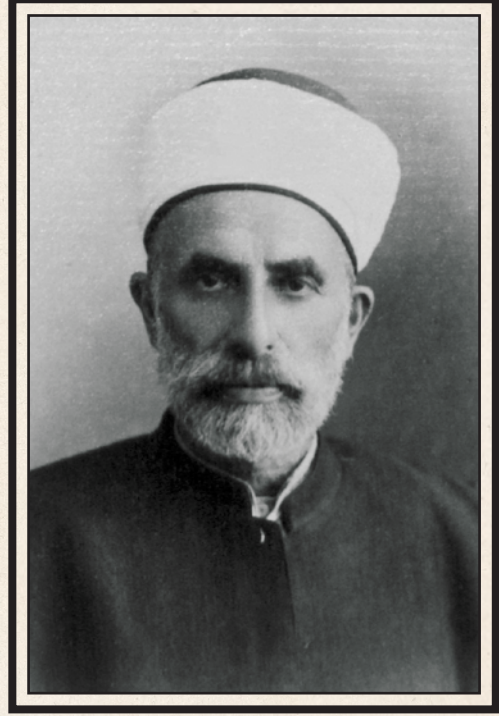

ایزیر مبعوف نسیم ماسلیح افندی

İzmir Mebusu
Nesim Masliyah Efendi

ایزیر

Aydın
Vilayeti

ایزیر مبعوف محمد سعید افندی

İzmir Mebusu
Mehmed Said Efendi

ایزیر مبعوف اسماعیل صدیقی بیک

Aydın Mebusu
İsmail Sıdkı Bey

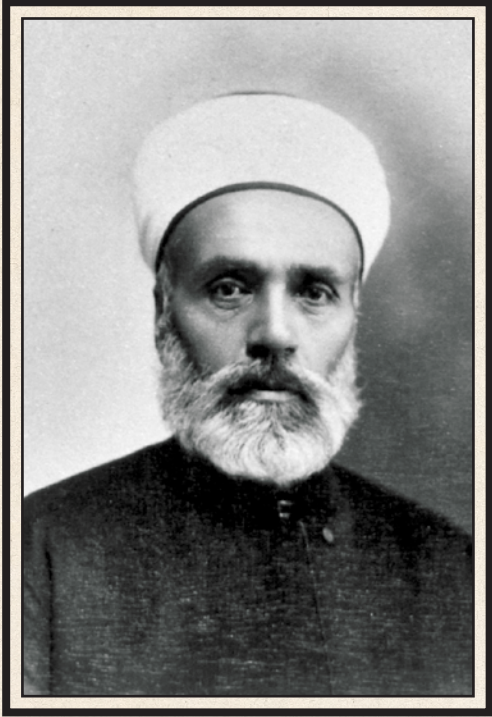
ایزیر

Febus

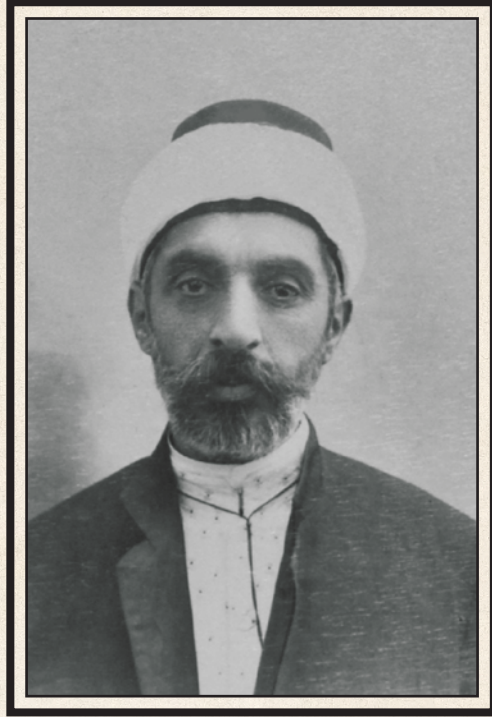
ایزیر مبعوف سلیمان افندی (میتوفه)

Aydın Mebusu
Süleyman Efendi (müteveffa)

ایرین ایلی

Aydın
Vilayeti

دکتر مبعوث احمد حب اندی

Denizli Mebusu
Ahmed Muhib Efendi

ایرین مبعوث محمد عبدالله اندی

Aydın Mebusu
Mehmed Abdullah Efendi

صا و خان مبعوث ایلهمی بلیک

Saruhan Mebusu
İlhami Bey

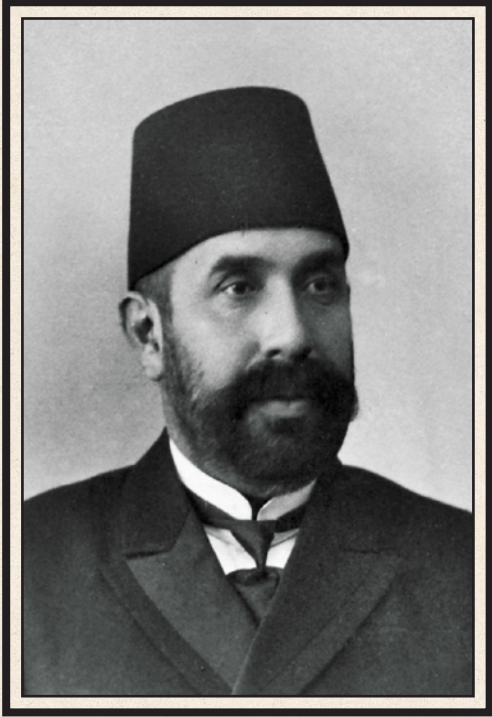

دکتر مبعوث فراشرلی غنی بلیک

Denizli Mebusu
Fraşerli Gani Bey

ایرین ایلی

Febus

صاروہانہ مبعوف سعید بک

Saruhan Mebusu
Said Bey

ایرانی

Aydın
Vilayeti

صاروہانہ مبعوف حیدر بک

Saruhan Mebusu
Haydar Bey

منٹشا مبعوف حمزہ بک

Menteşe Mebusu
Hamza Bey

فیبوس

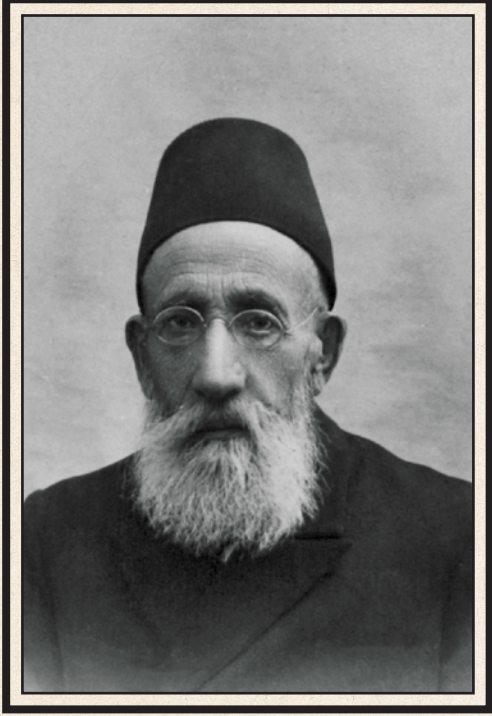
Febus

صاروہانہ مبعوف شکیب بک

Saruhan Mebusu
Şekib Bey

مبعوثان عثمانی در سنجق دیار
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

ایرانی

Aydın
Vilayeti

منته

Menteşe Mebusu
Halil Bey

تیسرے مبعوث مورعارف افندی

Bitlis Mebusu
Mehmed Arif Efendi

ایرانی

Bitlis
Vilayeti

موسه مبعوث الباس سامی افندی

Muş Mebusu
İlyas Sami Efendi

فیبوس

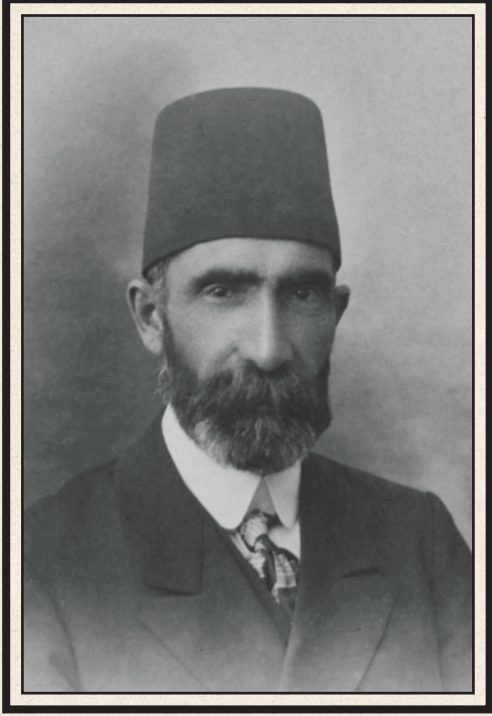
Febus

سیرد مبعوث عبدالرزاق افندی

Siird Mebusu
Abdürrezzak Efendi

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

بیتلیس

Bitlis
Vilayeti

موسه مبعوثی کبغام افندی

Muş Mebusu
Keğam Efendi

گنج مبعوثی محمد امین افندی

Genç Mebusu
Mehmed Emin Efendi

بصره

Basra
Vilayeti

مصره مبعوثی سیطاب بک

Basra Mebusu
Seyid Talib Bey

مصره مبعوثی زهیرزاده محمد امین

Basra Mebusu
Zehirzade Ahmed Paşa

فبس

Febus

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

مستفک مبعض رفعت سنیوی افندی

Müntefik Mebusu
Refet Senuvi Efendi

مستفک مبعض حیزر حیاتی افندی

Müntefik Mebusu
Hızır Hayati Efendi

عمارہ مبعض حسین العلوان افندی

Ammare Mebusu
Hüseyin El-Alvan Efendi

فبوس

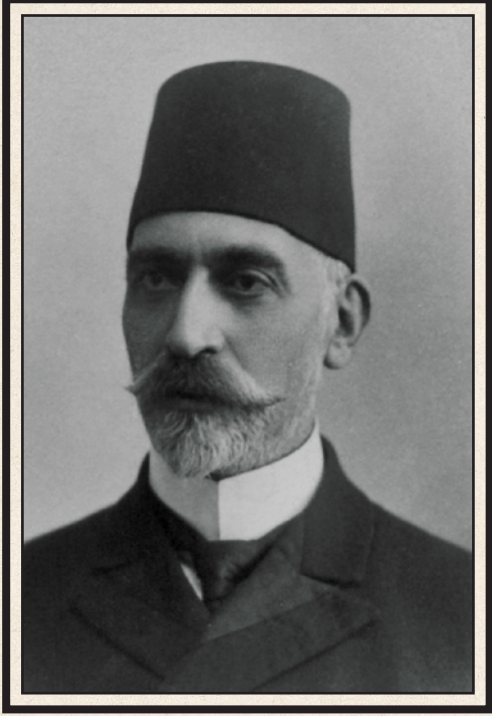
Febus

عمارہ مبعض محمد سلیم افندی

Ammare Mebusu
Mehmed Selim Efendi

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای ملی
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

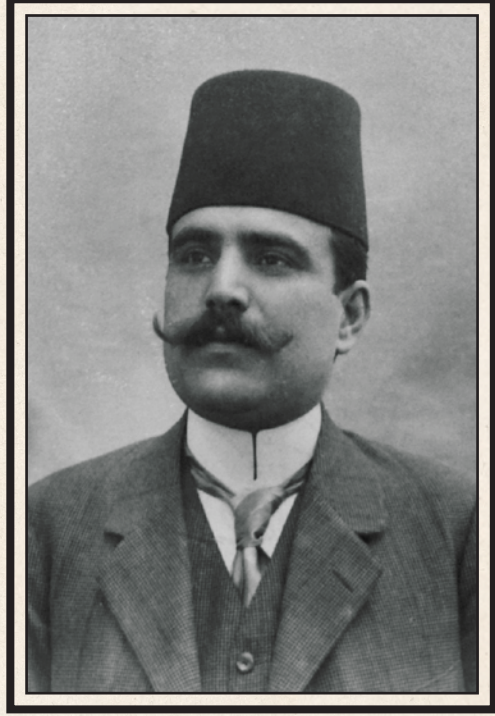

مبعوث ساسون

Bağdad Mebusu
Sason Efendi

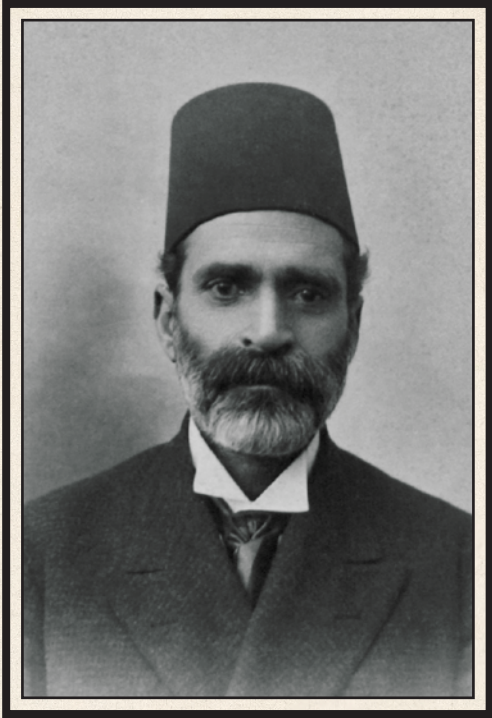
بغداد

Bağdad
Vilayeti

مبعوث بابانزاده اسماعیل حاکم بی

Bağdad Mebusu
Babanzade İsmail Hakkı Bey

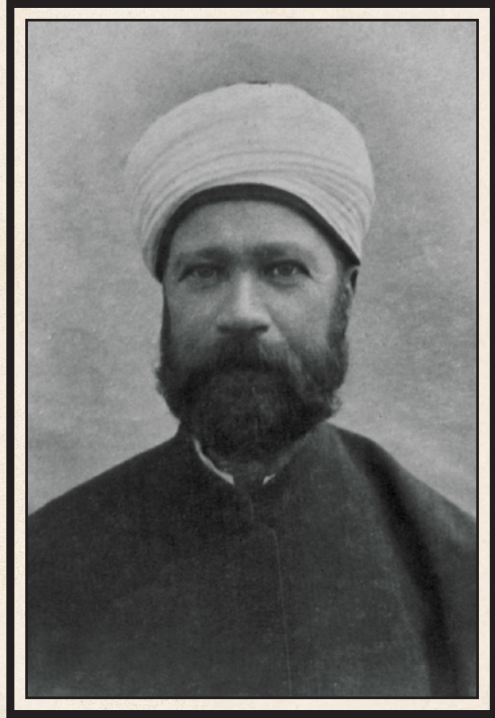

دربارینه مبعوث محمد شوکت پاشا

Divaniye Mebusu
Mehmed Şevket Paşa

فېبس

Febus

مبعوث حاج علی آقا

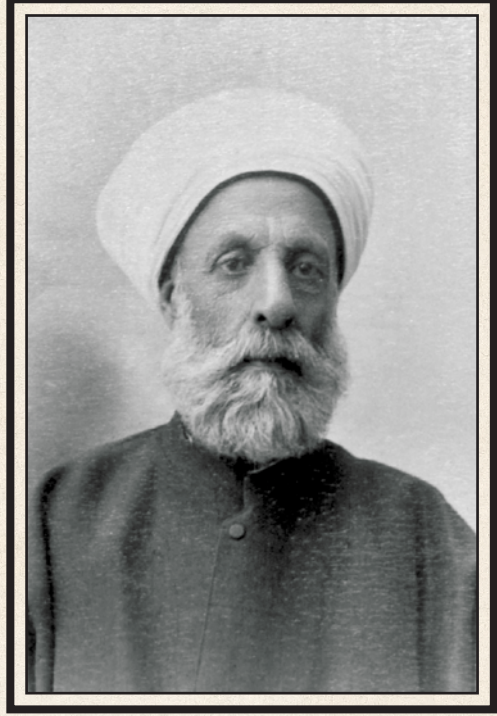
Bağdad Mebusu
Hacı Ali Efendi

مبعوضان عثمانی در سالی ۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

بغداد

Bağdad
Vilayeti

کربلا مبعوض سردی بک

Kerbela Mebusu
Mehdi Bey

دربار مبعوض سید سلطان نوری عفا ذی

Divaniye Mebusu
Mustafa Nuri Efendi

بغازی مبعوض بروسف شوان بک

Bingazi Mebusu
Yusuf Şetvan Bey

فبوس

Febus

بغازی مبعوض عمر منصور پاشا

Bingazi Mebusu
Ömer Mansur Paşa

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

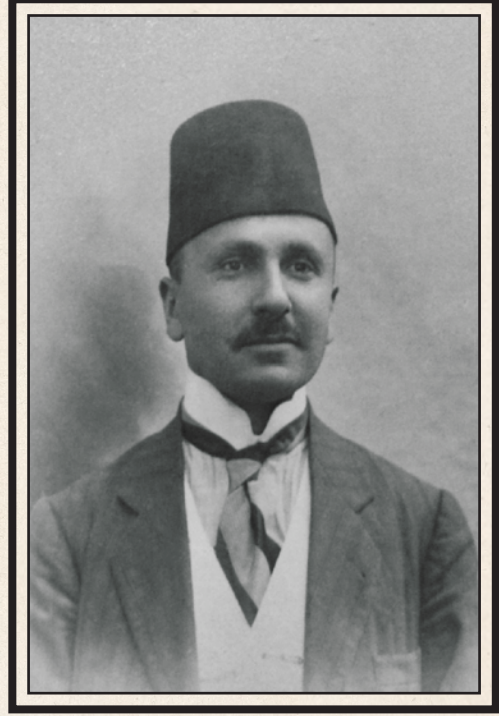

بولی مبعوث شرفالدین بیک

Bolu Mebusu
Şerafeddin Bey

بولی

Bolu
Sancağı

بولی مبعوث محمد حبیب بیک

Bolu Mebusu
Mehmed Habib Bey

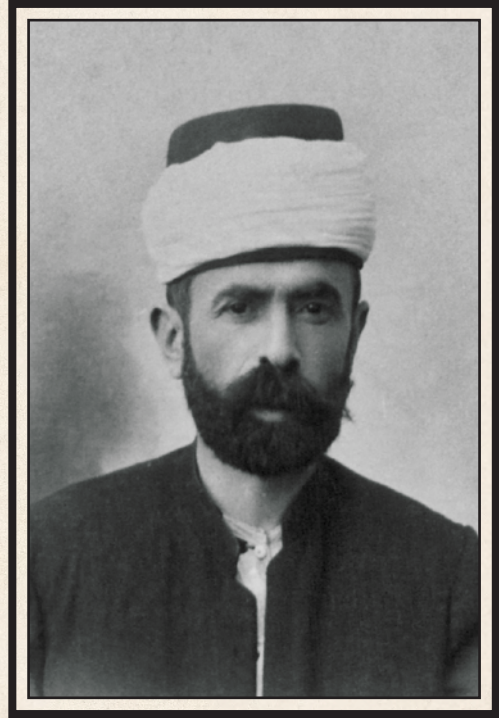

بولی مبعوث مصطفی زکی بیک

Bolu Mebusu
Mustafa Zeki Bey

فېبس

Febus

بولی مبعوث عبدالوهاب افندی

Bolu Mebusu
Abdülvahab Efendi

مبعوثان عثمانی بریختی و بریختی
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

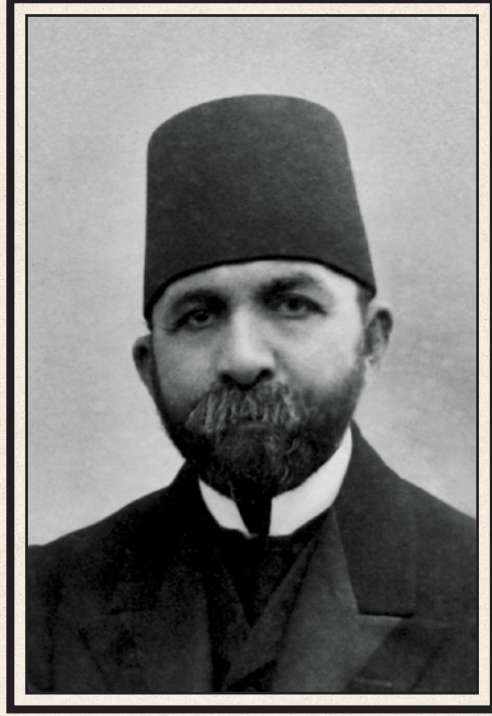

بیروت مبعوف سلیمان البستانی

Beyrut Mebusu
Süleyman Elbistani Efendi

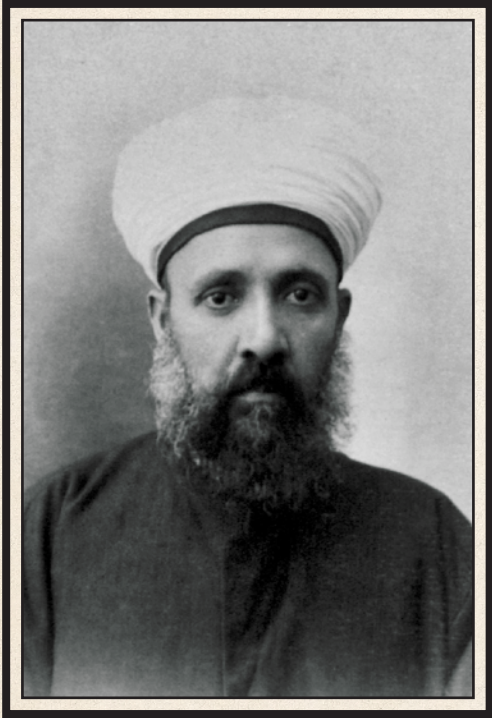
بیروت

Beyrut
Vilayeti

بیروت مبعوف رضا الصلح

Beyrut Mebusu
Rıza El-Sulh Bey

اککا مبعوف شکرزاده اسعد توفیق

Akka Mebusu
Şakirzâde Esad Tefvik Efendi

فیص

Febus

طرابلس مبعوف فواد حلسی

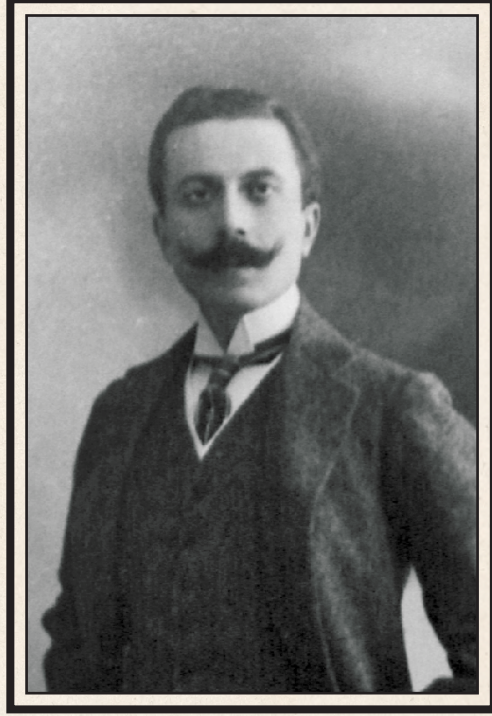
Trablusşam Mebusu
Fuad Hulusi Bey

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای ملی
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

بزرگوار

Beyrut
Vilayeti

لاذقیه مبعوث موریتوبه "شہید"

Lazkiye Mebusu
Mehmed Arslan Bey (şehit)

بزرگوار

Bingazi
Vilayeti

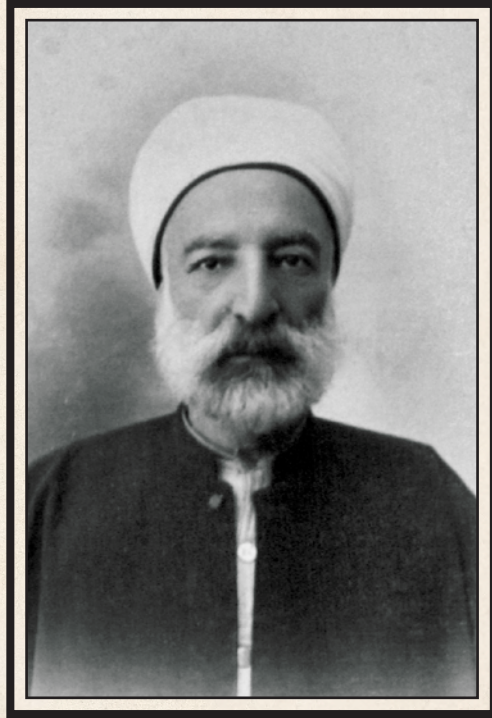

بیضا مبعوث عارف عصمت بك

Biga Mebusu
Arif İsmet Bey

فیروز

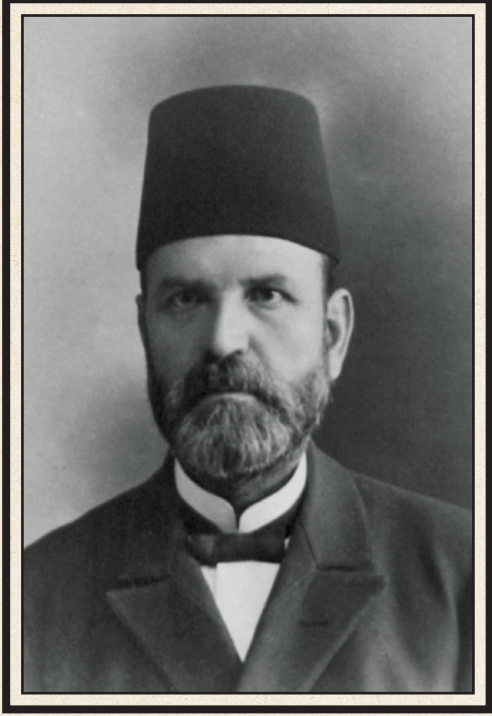
Febus

نابلس مبعوث احمد حماش افند

Nablus Mebusu
Ahmed Hamaş Efendi

مبعوثان عثمانی در بحریه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

بیضا
Biga
Sancağı

بیضا مبعوث علی رضا افند
Biga Mebusu
Ali Rıza Efendi (müteveffa)

بیضا مبعوث مصطفی بک
Biga Mebusu
Mustafa Bey

سفر
سفر

Cezair-i Bahr-i
Sefid Vilayeti

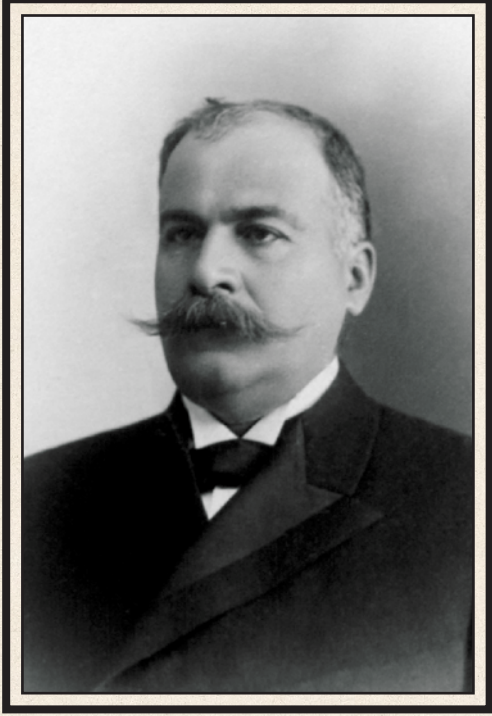
ساقز مبعوث میخالی جیدی افندی
Sakız Mebusu
Mihalaki Celbidi Efendi

رودس مبعوث تئودور کستانتینیدس افند
Rodos Mebusu
Teodor Kostantinidis Efendi

فیبس
Febus

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

مدلس مبعوف پناپوت بوسانوف

Midilli Mebusu
Panayot Bostani Efendi

مبعوثان عثمانی

Cezair-i Bahr-i
Sefid Vilayeti

مدلس مبعوف لیمناکی افندی

Limni Mebusu
Mihalaki Efendi

مبعوثان عثمانی

Çatalca
Sancağı

مدلس مبعوف دیمتری زافروپولوس افندی

Çatalca Mebusu
Dimitri Zaferopulos Efendi

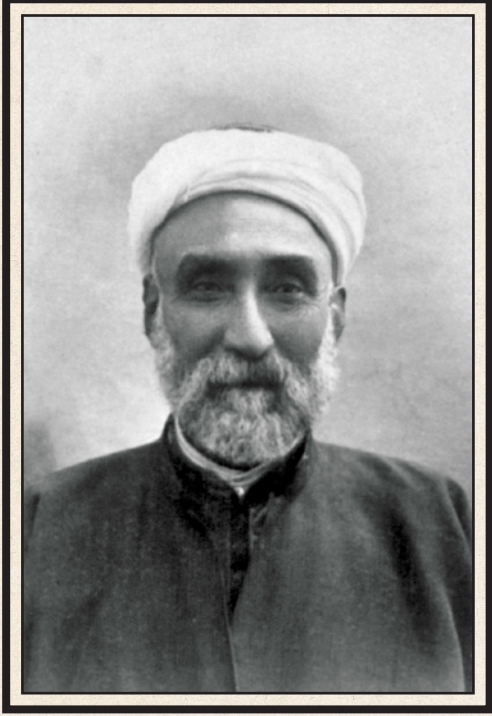
مدلس مبعوف میمالاکی سالطانوف

Midilli Mebusu
Mihalaki Salta Efendi

مبعوثان عثمانی

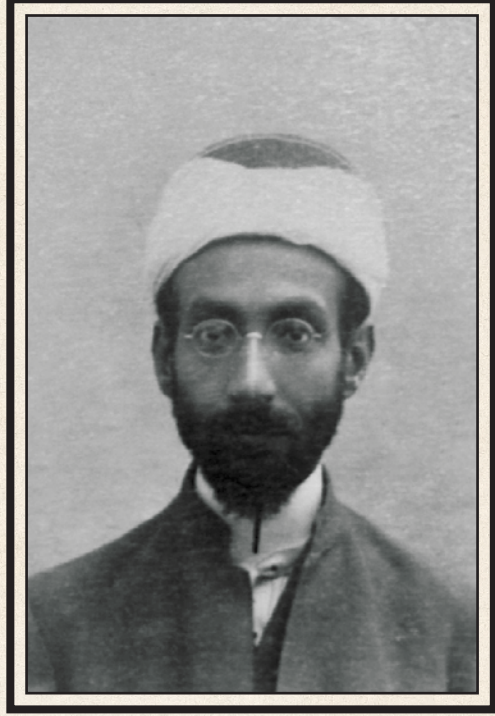
Febus

مبعوثان عثمانی در نجد و حجاز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

حجاز

Hicaz
Vilâyeti

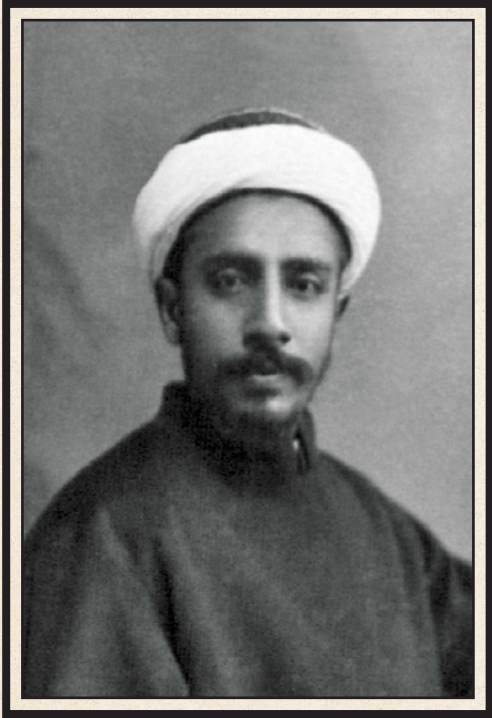

مدینه منوره مبعوث علیقار حسنی افندی

Medine-i Münevvere Mebusu
Abdülkadir Haşimi Efendi

جده مبعوث قاسم زینل افندی

Cidde Mebusu
Kasım Zeynel Efendi

مکه مکرمه مبعوث حسن شی افندی

Mekke-i Mükerreme Mebusu
Hasan Şeybi Efendi

مکه مکرمه مبعوث شریف عبدالله بی

Mekke-i Mükerreme Mebusu
Şerif Abdullah Bey

فیص

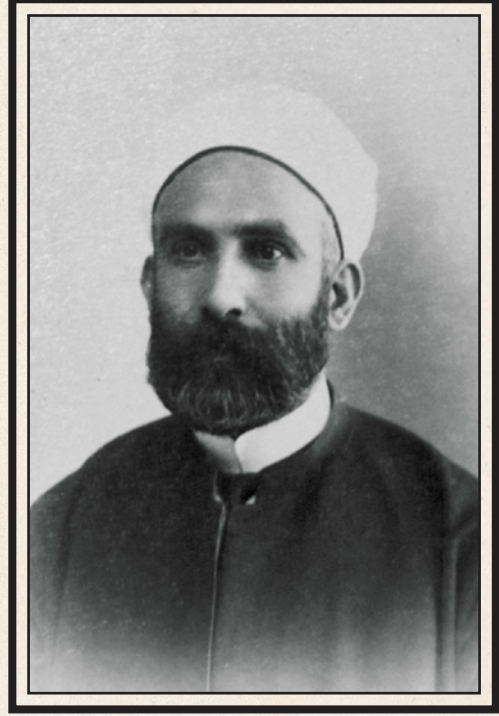
Febus

مبعوثان عثمانی در حلب
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

حلب

Haleb
Vilayeti

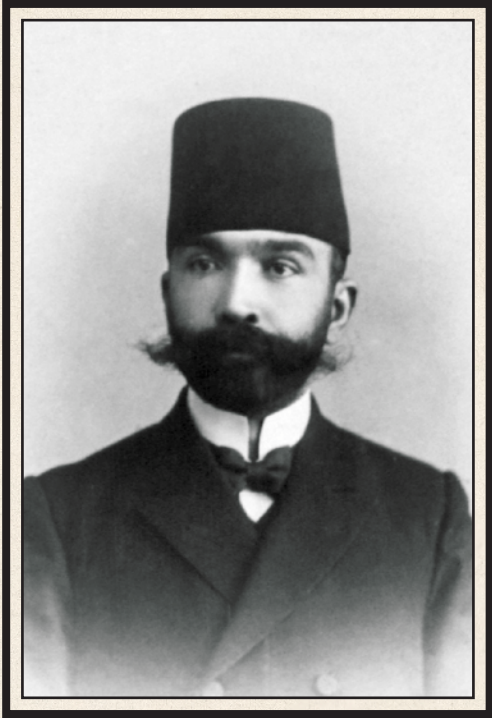

اورفہ مبعوثی محمد ندرت بیک

Urfa Mebusu
Mahmud Nedim Bey

اورفہ مبعوثی صفوت افندی

Urfa Mebusu
Safvet Efendi

حلب مبعوثی علی جنانی بیک

Haleb Mebusu
Ali Cenani Bey

فہوس

Febus

حلب مبعوثی رفعت بیک «سوقی»

Haleb Mebusu
Rifat Bey (müteveffa)

مبعوضان عثمانی در سالی ۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

حاکم حلب

Haleb
Vilayeti

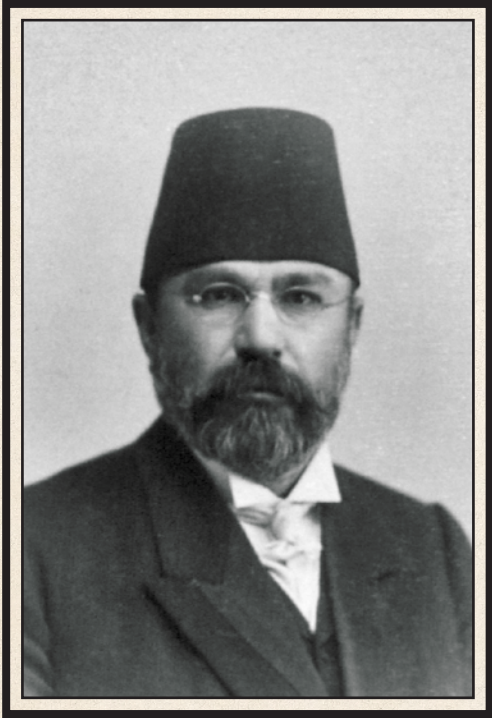

حکیم مبعوض ابری زاده بجا به

Haleb Mebusu
Emirizâde Baha Bey

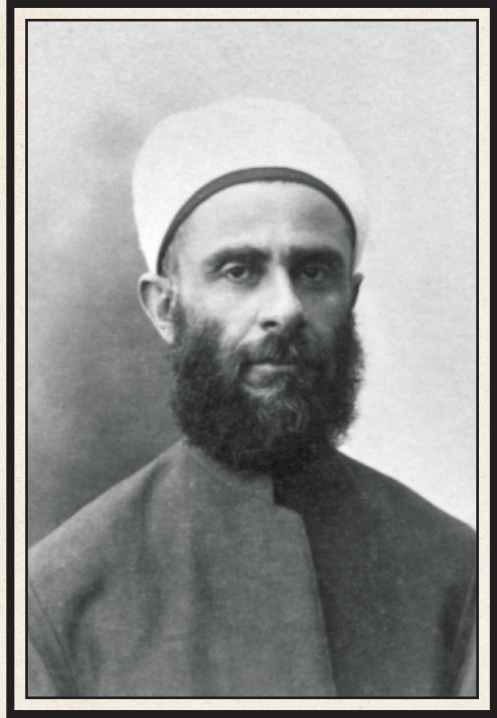
حکیم مبعوض مرعی پاشا (استیفا)

Haleb Mebusu
Mer'i Paşa (istifa etmiştir)

حکیم مبعوض مصطفی افند (استیفا)

Haleb Mebusu
Mustafa Efendi
(istifa etmiştir)

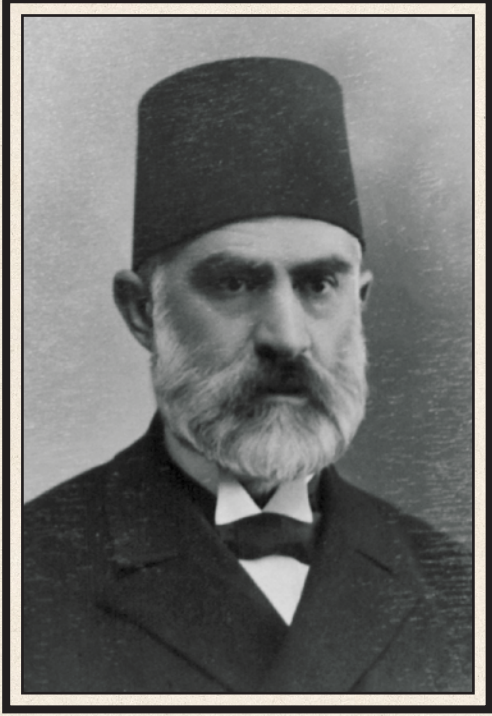
حکیم مبعوض کواچی زاده مسعود افند

Haleb Mebusu
Kevakibzade Mesud Efendi

فیبوس

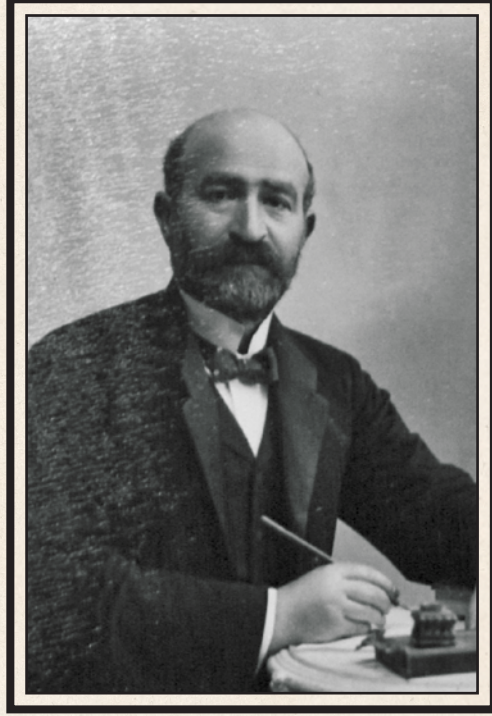
Febus

مبعوثان عثمانی در مجلس شورای
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

حلب

Haleb
Vilayeti

حلب مبعوث جابری زاده نافع پاشا

Haleb Mebusu
Cabirizade Nafi Paşa

حلب مبعوث اربنہ کوزیباہ افندی

Haleb Mebusu
Artin Boşgezenyan Efendi

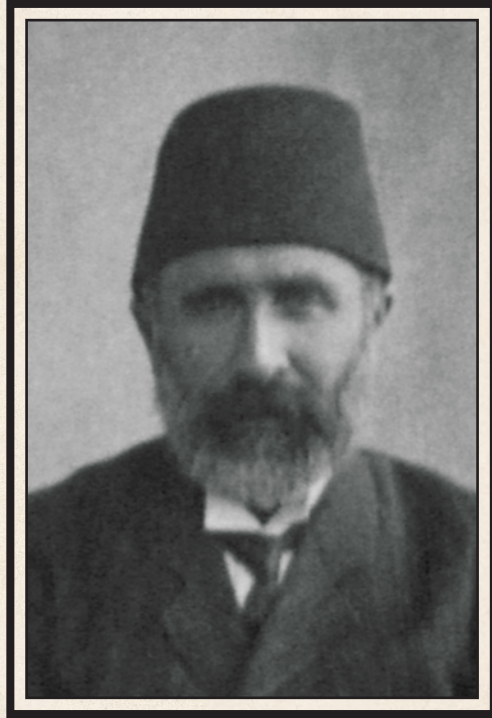

مرعہ مبعوث محمد شکر بیگ

Maraş Mebusu
Mehmed Şükrü Bey

فبس

Febus

مرعہ مبعوث حاج حسن فہمی افندی

Maraş Mebusu
Hacı Hasan Fehmi Efendi

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

ارتغرل مبعوث مورساده بک

Ertuğrul Mebusu
Mehmed Sıdkı Bey

مبعوثان عثمانی
Hüdavendigâr
Vilayeti

ارتغرل مبعوث مورساده بک

Ertuğrul Mebusu
Mehmed Sadık Bey

بروسه مبعوث جبری بک

Bursa Mebusu
Sabri Bey

فیس
Febus

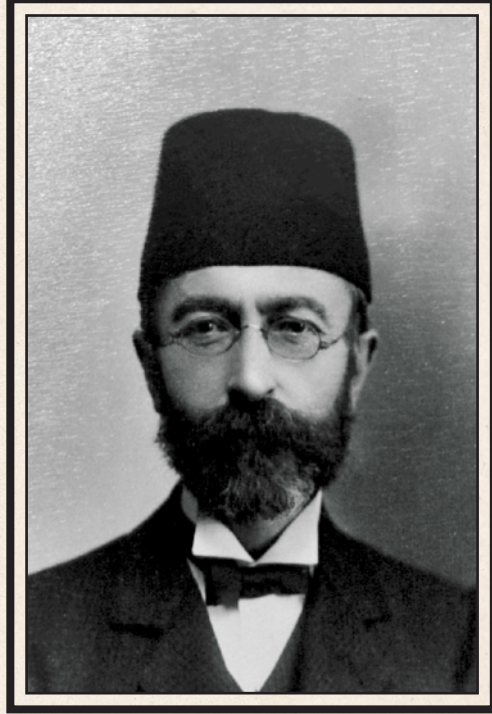
بروسه مبعوث حافظ احمدی اف

Bursa Mebusu
Hafız Ahmed Hamdi Efendi

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

مبعوثان عثمانی
Hüdavendigâr
Vilayeti

بروسه مبعوث عمر فوزی افند

Bursa Mebusu
Ömer Fevzi Efendi

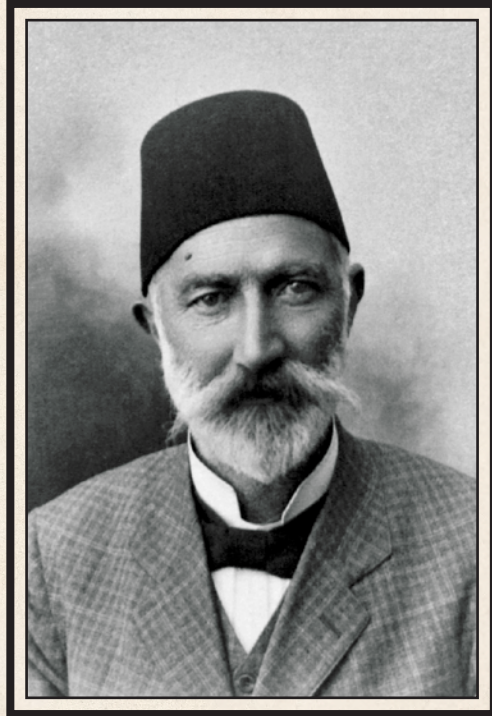
بروسه مبعوث محمد طاهر بک

Bursa Mebusu
Mehmed Tahir Bey

قره حصار صاحب مبعوث سالم بک

Karahisar-1 Sahib Mebusu
Salim Bey

قره حصار صاحب مبعوث رıza پاشا

Karahisar-1 Sahib Mebusu
Rıza Paşa

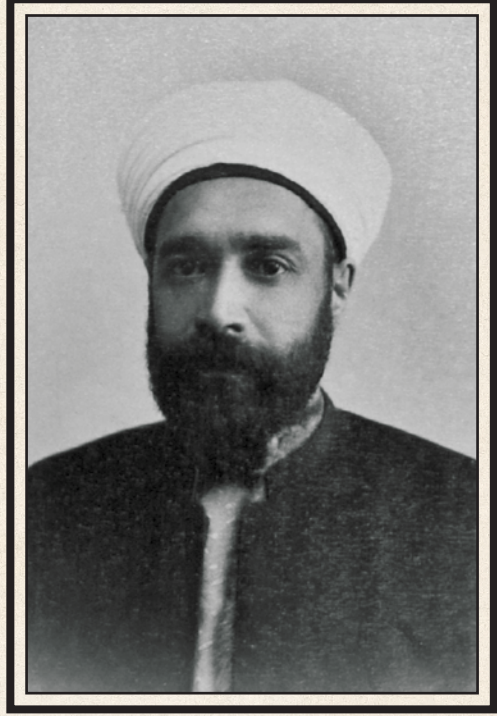
فیبوس

Febus

مبعوثان عثمانی در ترکیه و ایران
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

مبعوثان عثمانی
Hüdavendigâr
Vilayeti

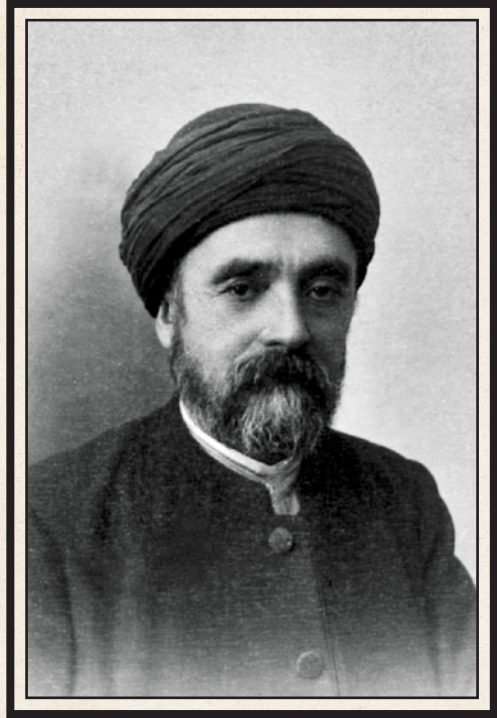
کوتاهه مبسوط احمد جمال بک
Kütahya Mebusu
Ahmed Cemal Bey

فره همایا مبسوط کامل افند
Karahisar-ı Sahib Mebusu
Kâmil Efendi

کوتاهه مبسوط عبدالله ازمن بک
Kütahya Mebusu
Abdullah Azmi Bey

فیبوس
Febus

کوتاهه مبسوط حسن تاحسین افندی
Kütahya Mebusu
Hasan Tahsin Efendi

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

مبعوثان عثمانی
Hüdavendigâr
Vilayeti

کوتاهیه مبعوث احمد فرید بے

Kütahya Mebusu
Ahmed Ferid Bey

کوتاهیه مبعوث مظفر صفر پاشا مستفی

Kütahya Mebusu
Mustafa Safvet Paşa (müstafi)

مبعوثان عثمانی

Diyarbakir
Vilayeti

دیاربکر مبعوث پیرنجن زاده پیرنجنزاده ارغون

Diyarbakir Mebusu
Pirinçizâde Arif Efendi
(müteveffa)

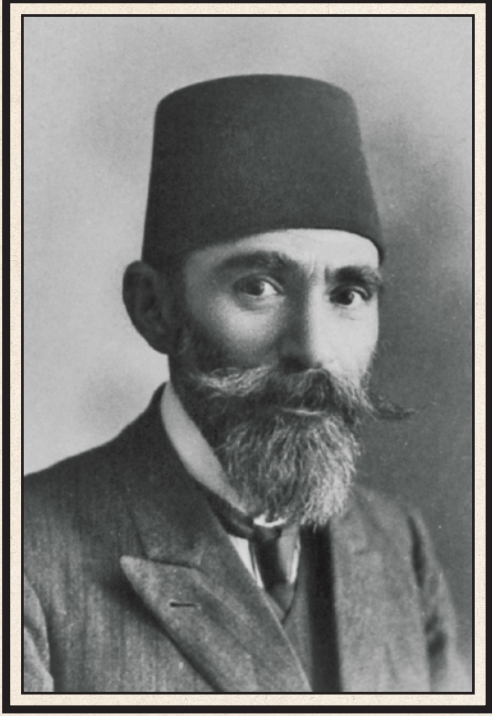
ارغون مبعوث ابراهیم افندی

Ergani Mebusu
İbrahim Efendi

مبعوثان عثمانی

Febus

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

دیاربکیر
Diyarbakir
Vilayeti

دیاربکیر مبعوث پیرنچیزاده فیزی بیک
Diyarbakir Mebusu
Pirinçizade Feyzi Bey

سیوه ریک مبعوث نوره الدین بیک
Siverek Mebusu
Nureddin Bey

دیاربکیر
Diyarbakir
Vilayeti

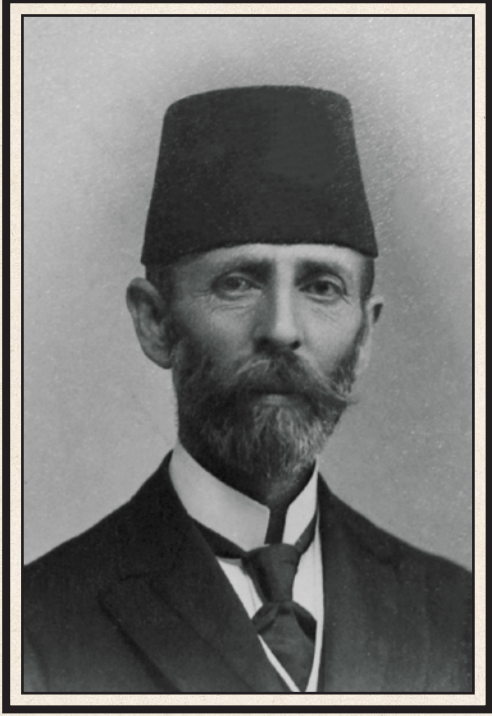
زور مبعوث حفیر لطفی افسند
Zor Mebusu
Hızır Lütfi Efendi

ماردین مبعوث سعید بیک
Mardin Mebusu
Said Bey

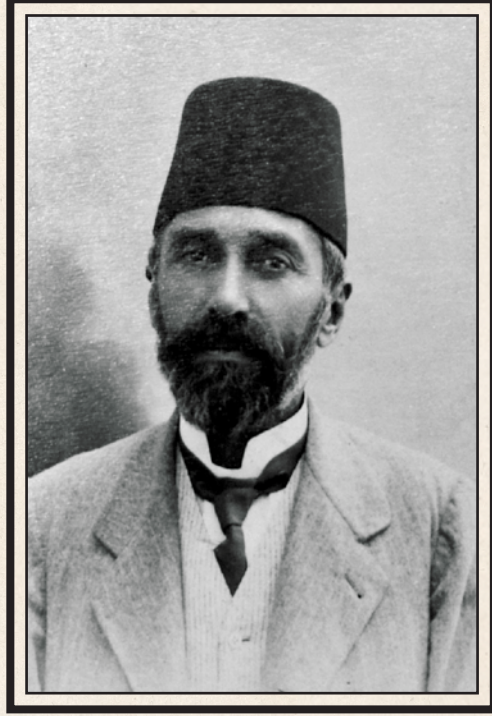
فیبس
Febus

مبعوضان عثمانی در سلاویک
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

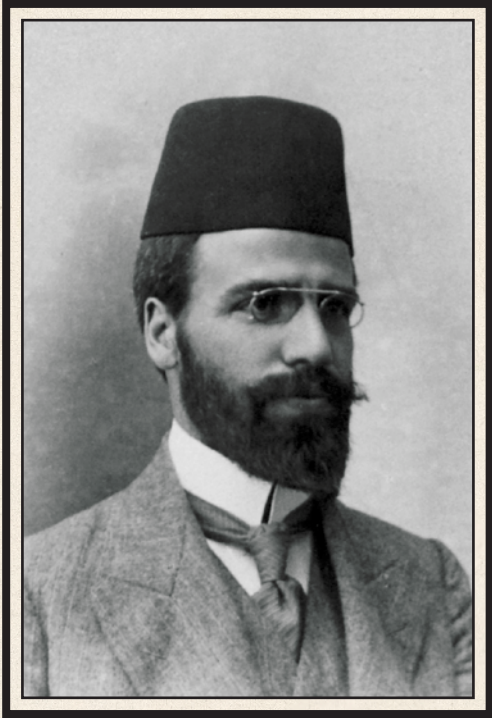
درامه مبعضی - ضابطک

Drama Mebusu
Rıza Bey

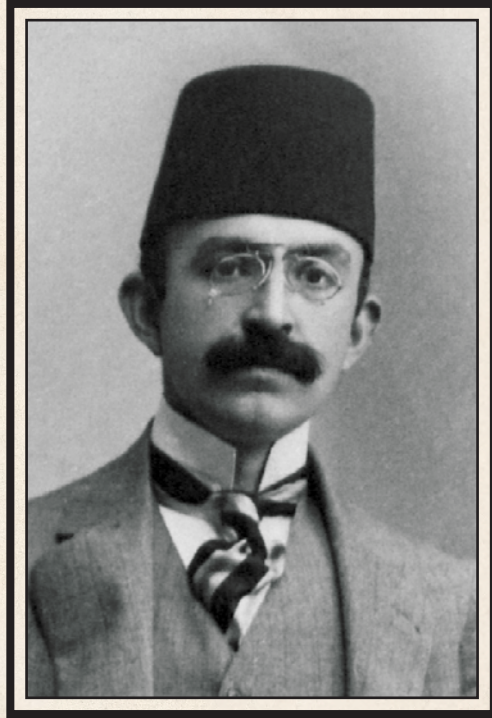
درامه مبعضی اکاه بلیک

Drama Mebusu
Agâh Bey

سلاویک مبعضی دریمتری و لاهوف افند

Selanik Mebusu
Dimitri Vlahof Efendi

سلاویک مبعضی جواد بلیک

Selanik Mebusu
Cavid Bey

سلاویک
Selanik
Vilayeti

فیبوس
Febus

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

سلاطین

Selanik
Vilayeti

سلاطین مبعوثان امانول قره صوف

Selanik Mebusu
Emanuel Karasu Efendi

سلاطین مبعوثان رحمن بک

Selanik Mebusu
Rahmi Bey

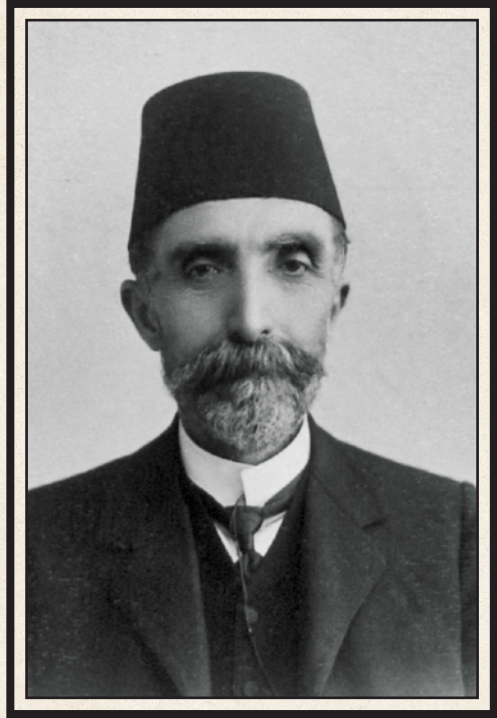

سلاطین مبعوثان یورگی خونوس اوف

Selanik Mebusu
Yorgi Honos Efendi

فیبوس

Febus

سلاطین مبعوثان یورغاقی آرتاس اوف

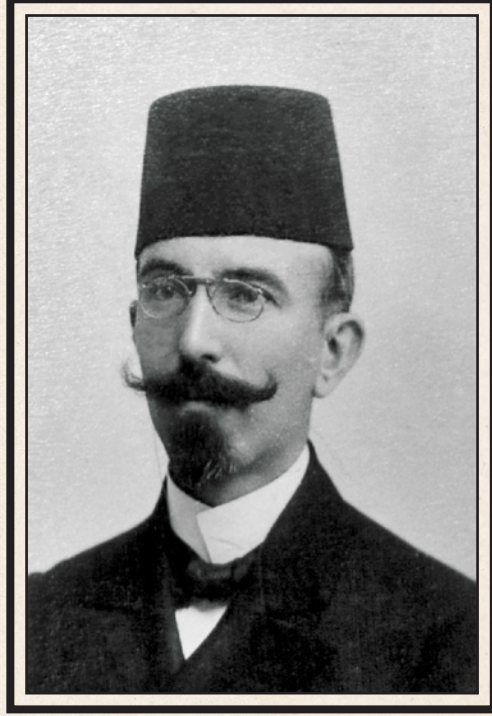
Selanik Mebusu
Yorgaki Artas Efendi

مبعوثان عثمانی در سیزدهمین دور
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

سردار مبعوث دبیری دینگاس اف

Siroz Mebusu
Dimitri Dingas Efendi

سردار مبعوث حربیہ دلچیف افندی

Siroz Mebusu
Hristo Dolçef Efendi

سردار مبعوث بوسف ناشید بک

Siroz Mebusu
Yusuf Naşid Bey

سردار مبعوث میڈناتکره بک

Siroz Mebusu
Midhat Şükrü Bey

سلاطین عثمانی

Selanik
Vilayeti

فیبوس

Febus

مبعوثان عثمانی در سوریہ
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

حما مبعوف عبدحمید زهراوی افندی

Hama Mebusu
Abdülhamid Zöhravi Efendi

سوریہ ولایتی

Suriye
Vilayeti

حما مبعوف خالد البرازی افندی

Hama Mebusu
Halid El-Berazi Efendi

شام مبعوف شیمزاده رشدی بے

Şam Mebusu
Şimazade Rüşdü Bey

فېبوس

Febus

حوران مبعوف سعیدالدین افندی

Havran Mebusu
Saadeddin Efendi

مبعوثان عثمانی در سوریه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

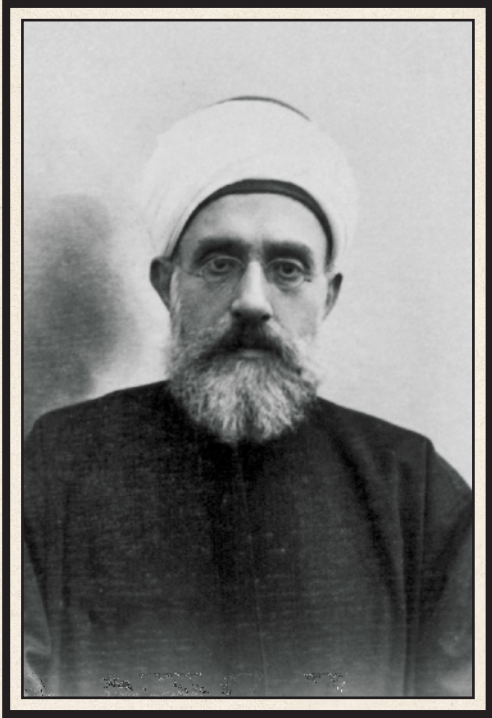
Şam Mebusu
Abdurrahman Bey El-Yusuf

سوریه

Suriye
Vilayeti

Şam Mebusu
Çuhadarzade Süleyman Efendi
(müstafi)

Şam Mebusu
Mehmed Aclani Efendi

فېبس

Febus

Şam Mebusu
Azimzade Şefik El-Müeyyed Bey

مبعوثان عثمانی در سivas
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

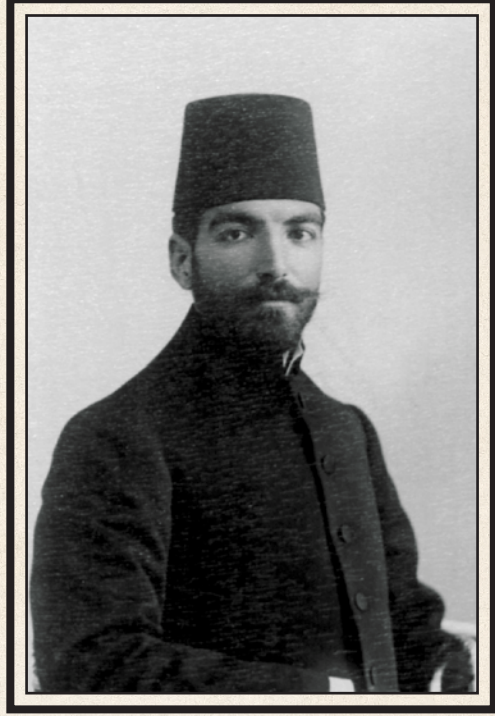

اماسیه مبعوثی اسماعیل حاکم بیک

Amasya Mebusu
İsmail Hakkı Bey

سivas

Sivas
Vilayeti

کerek مبعوثی ترفیق افندی المجدلی

Kerek Mebusu
Tevfik Efendi El-Mecali

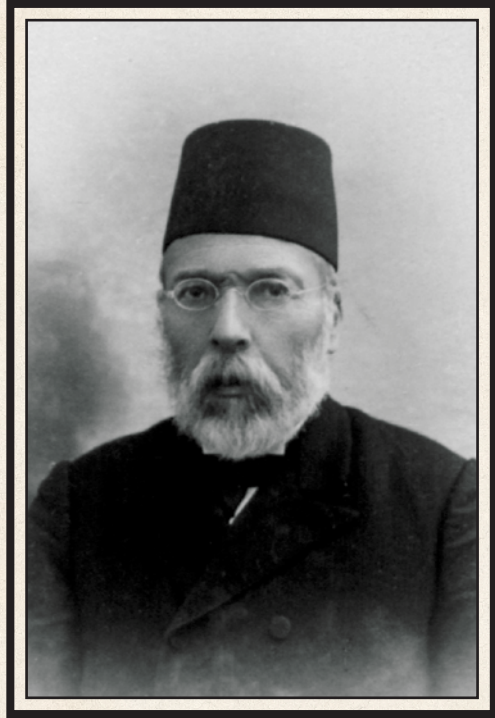

اماسیه مبعوثی عارف فاضل افندی

Amasya Mebusu
Arif Fazıl Efendi

فهبس

Febus

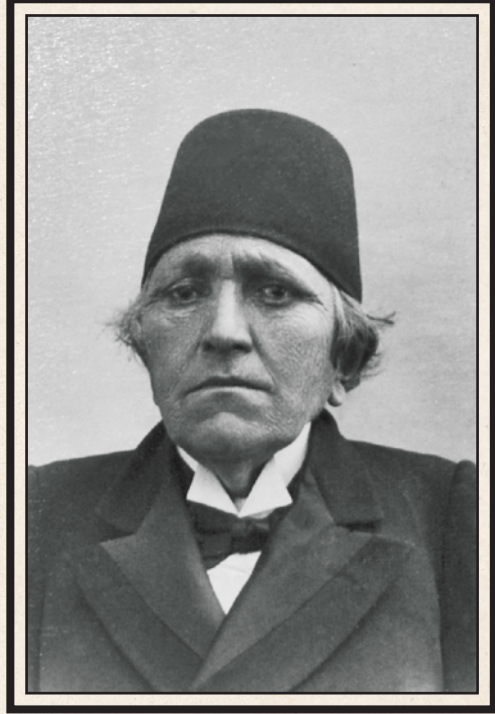
اماسیه مبعوثی جودی افندی

Amasya Mebusu
Cudi Efendi

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

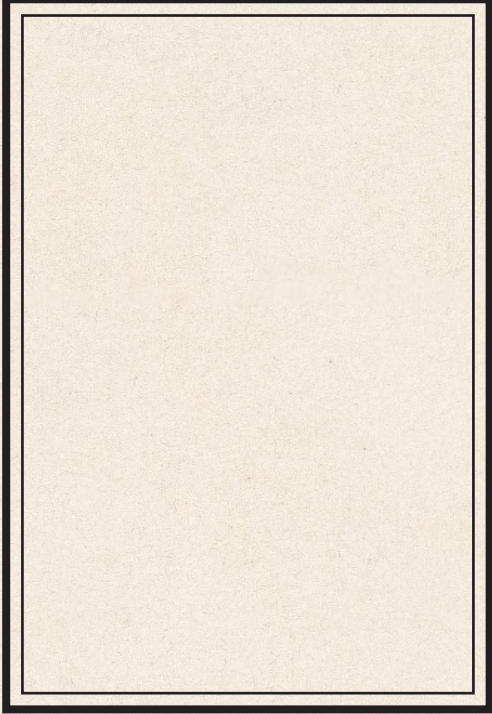
سوزیلا

Sivas
Vilayeti

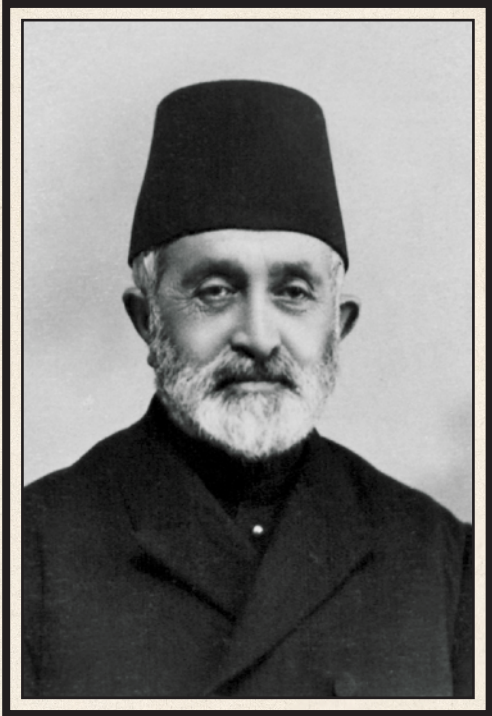
توفار مبعوف اسماعیل پاشا

Tokat Mebusu
İsmail Paşa

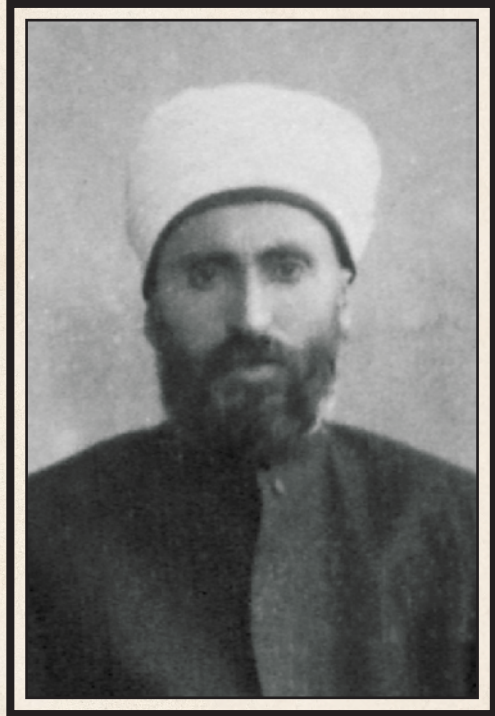
توفار مبعوف شیخ مصطفی حاکم افندی

Tokad Mebusu
Şeyh Mustafa Haki Efendi

سیواس مبعوف حسنی بک

Sivas Mebusu
Hüsnü Bey

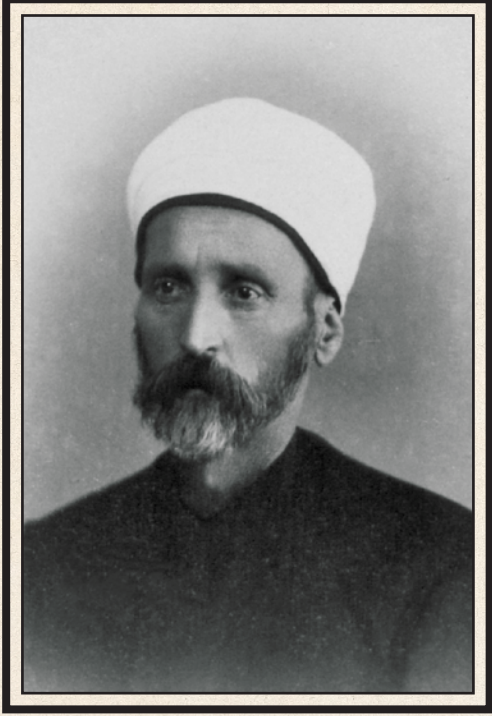
توفار مبعوف مصطفی صبری افندی

Tokad Mebusu
Mustafa Sabri Efendi

فیبوس

Febus

مبعوثان عثمانی در سivas
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

سivas مبعوس احمد سكری افند

Sivas Mebusu
Ahmed Şükrü Efendi

سivas

Vilayeti

سivas مبعوس دكتور داغوايابه افند

Sivas Mebusu
Doktor Dağavaryan Efendi

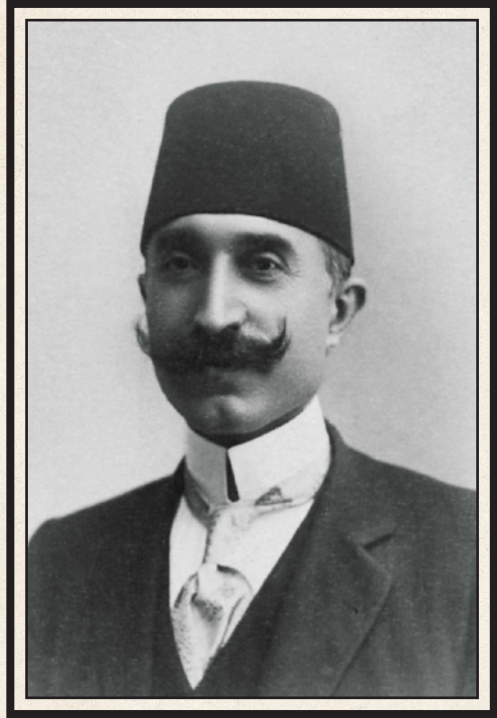

سivas مبعوس مصطفى زيا بك

Sivas Mebusu
Mustafa Ziya Bey

Febus

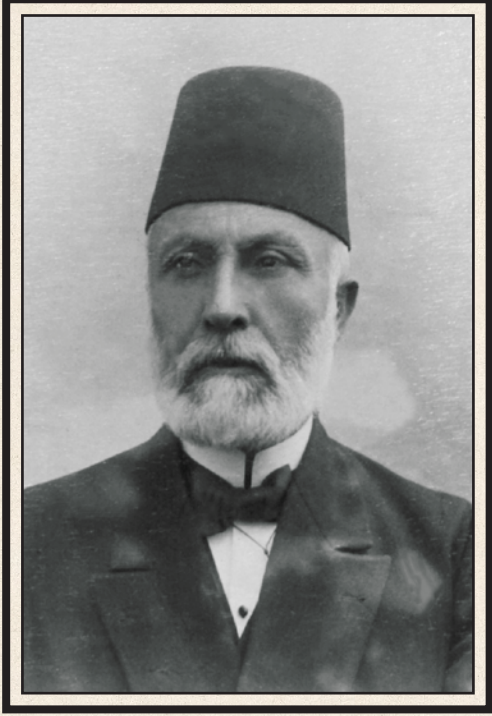
Febus

سivas مبعوس عمر شوقي بك

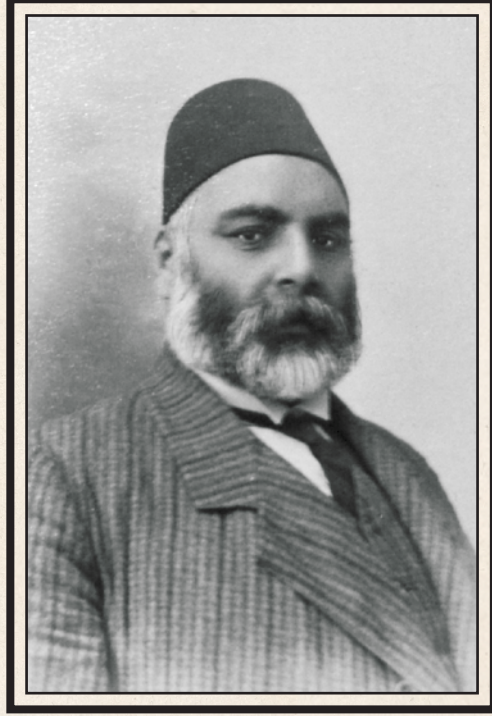
Sivas Mebusu
Ömer Şevki Bey

مبعوثان عثمانی در سراسر ایران
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

سویز

Sivas
Vilayeti

خدمت محترم سرکاره معتمدان

Karahisar-1 Şarki Mebusu
Serdarzade Mustafa Efendi

خدمت محترم سرکاره معتمدان

Karahisar-1 Şarki Mebusu
Ömer Feyzi Efendi

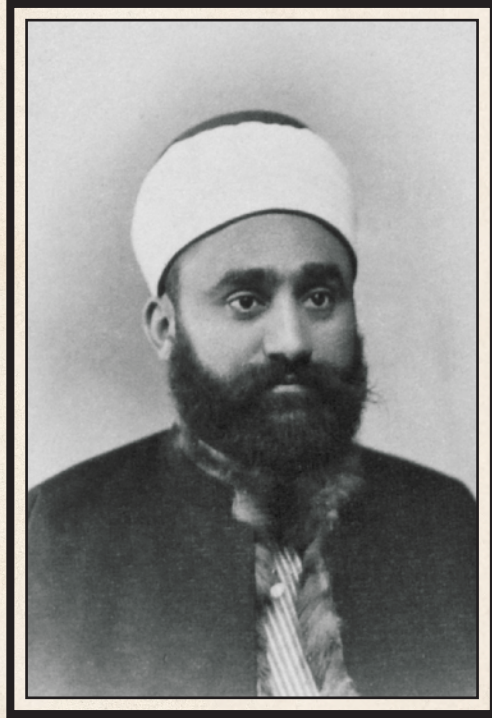

خدمت محترم سرکاره معتمدان

Humus Mebusu
Mustafa bin Kadere Bey

فیروز

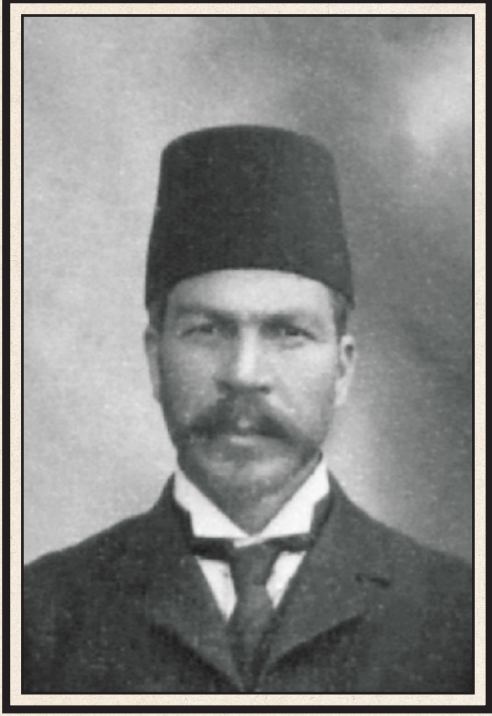
Febus

خدمت محترم سرکاره معتمدان

Cebel-i Garbi Mebusu
Süleyman El-Baruni Efendi

مبعوثان عثمانی در ترکیه و سوریه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

طرابلس الغرب
Trablusgarb
Vilayeti

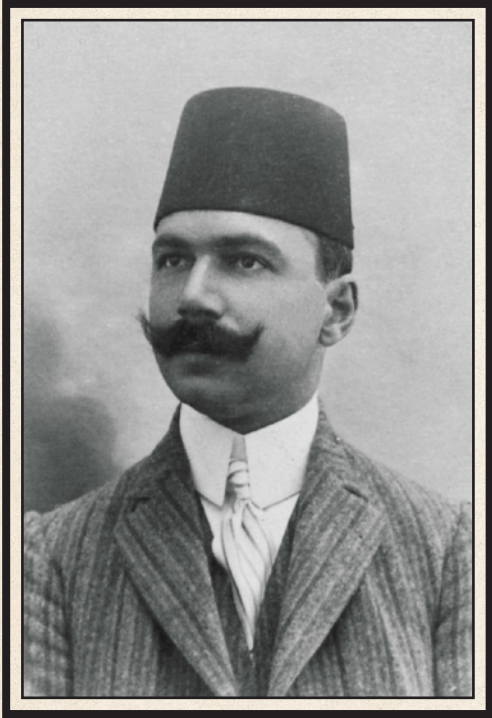

طرابلس غرب مبعوث فهاد افندي

Trablusgarb Mebusu
Ferhad Efendi

طرابلس غرب مبعوث صادق بك

Trablusgarb Mebusu
Sadık Bey

فزان مبعوث حامی بك

Fizan Mebusu
Cami Bey

فېس

Febus

طرابلس غرب مبعوث محمود ناجي بك

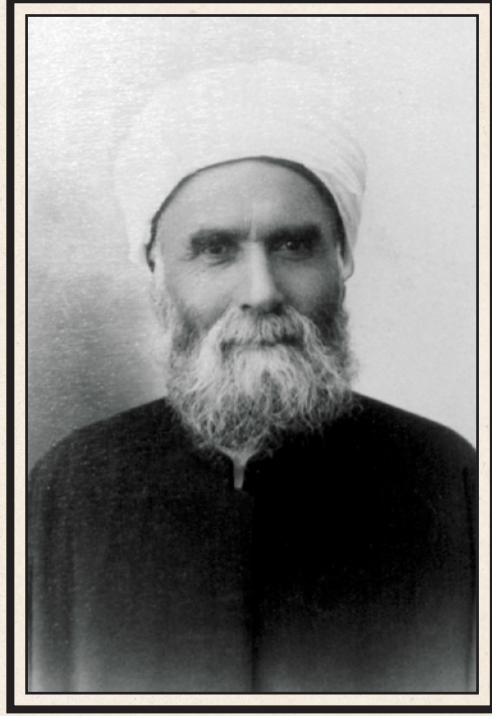
Trablusgarb Mebusu
Mahmud Naci Bey

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

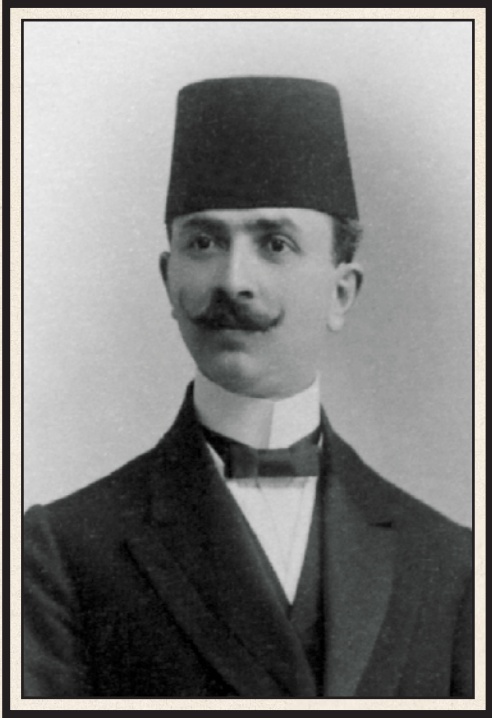
جانبدار مبعوث عبدالله افندی «استیفا»

Canik Mebusu
Abdullah Efendi (istifa etmiştir)

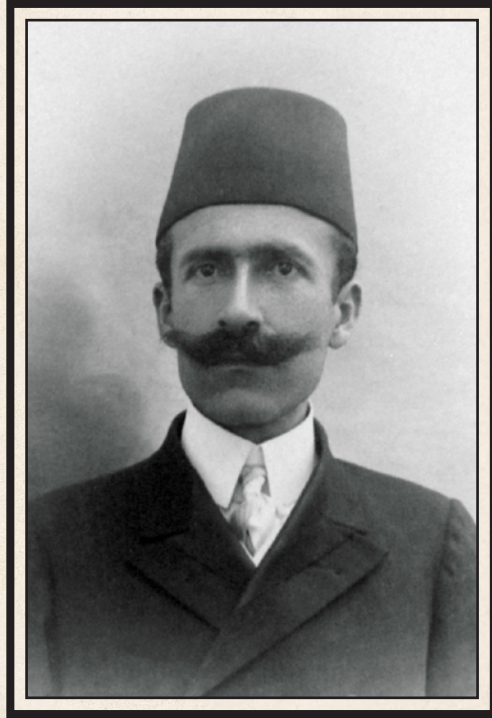
جانبدار مبعوث احمد حمدي افندی

Canik Mebusu
Ahmed Hamdi Efendi

جانبدار مبعوث محمد علی بک

Canik Mebusu
Mehmed Ali Bey

جانبدار مبعوث سليمان نجمي بک

Canik Mebusu
Süleyman Necmi Bey

فېبس
Febus

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

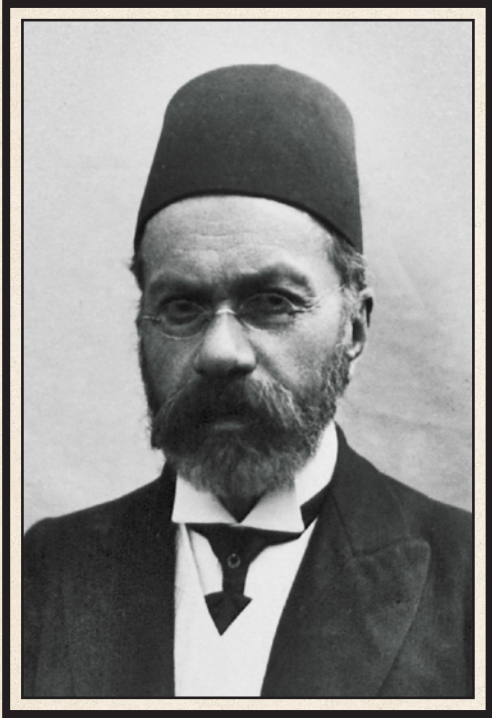

طبرزون
Trabzon
Vilayeti

طبرزون مبعوث حاجی عثمان بک
Trabzon Mebusu
Hacı Osman Bey

جانبد مبعوث نائل بک
Canik Mebusu
Nail Bey

طبرزون مبعوث علی نکی بک
Trabzon Mebusu
Ali Naki Bey

فیبس
Febus

طبرزون مبعوث عزت بک
Trabzon Mebusu
İzzet Bey

مبعوثان عثمانی ترکیه اولی

۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

طربزون

Trabzon
Vilayeti

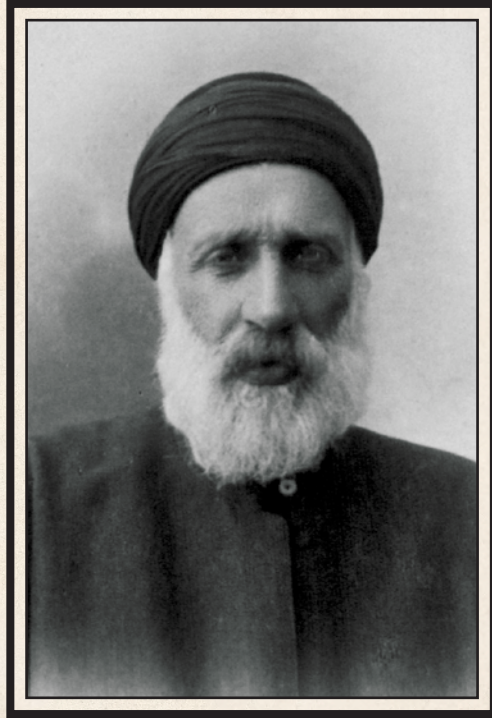
طربزون ماطیو کوفیدی افندی

Trabzon Mebusu
Matyo Kofidi Efendi

طربزون محمود مازهار بے

Trabzon Mebusu
Mahmud Mazhar Bey

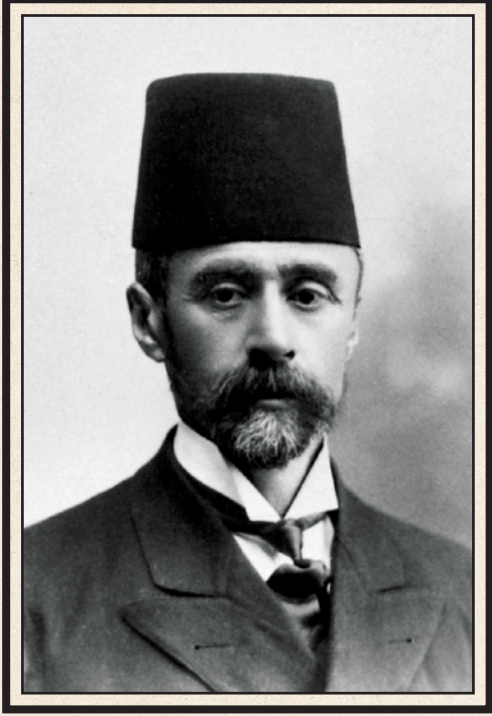
طربزون محمود عماد الدین افندی

Trabzon Mebusu
Mahmud İmadeddin Efendi

فیبوس

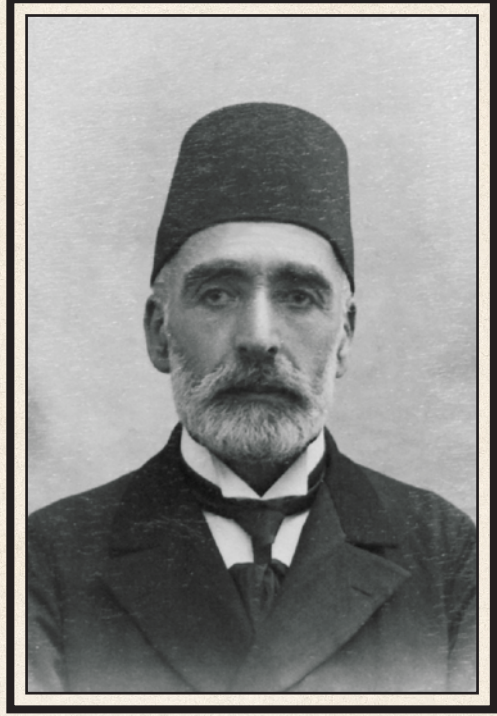
Febus

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

ترابزون

Trabzon
Vilayeti

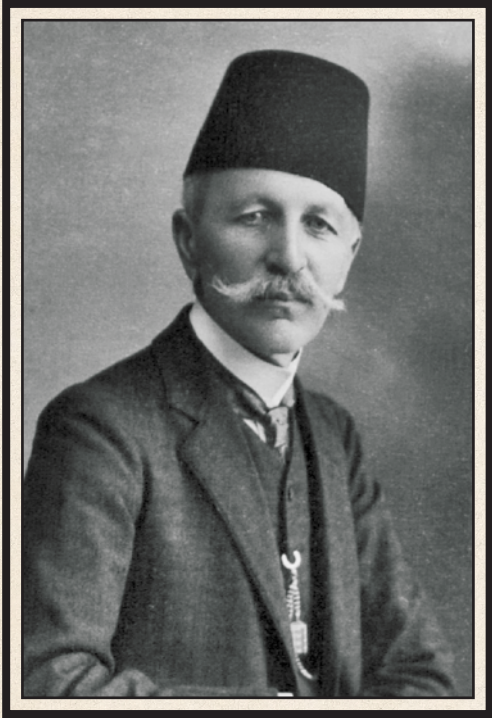

گümüşخانه مبعوث خبری باش

Gümüşhane Mebusu
Hayri Bey

گümüşخانه مبعوث ابراهیم لطفی پاشا

Gümüşhane Mebusu
İbrahim Lütfi Paşa

لازستان مبعوث چورکسول احمد بیک

Lazistan Mebusu
Çürüksulu Ahmed Bey

لازستان مبعوث ابراهیم فرید افندی

Lazistan Mebusu
İbrahim Ferid Efendi

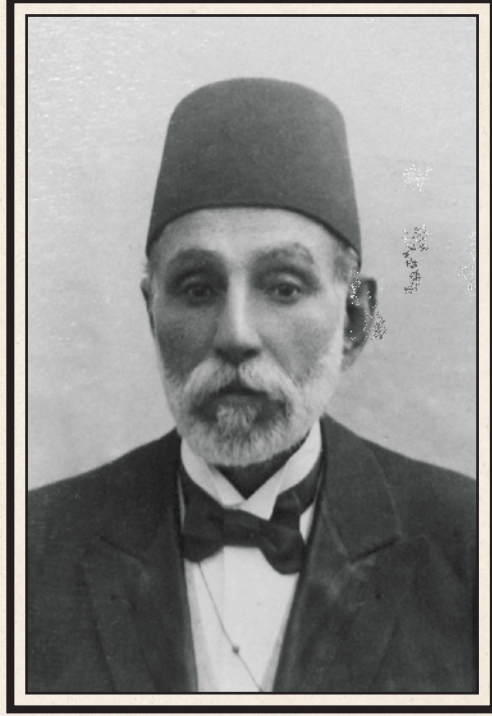
فیبوس

Febus

مبعوضان عثمانی در دوره اول
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

قدس شریف
Kudüs-i Şerif

قدس شریف معروف - روح الحالی بیگ

Kudüs-i Şerif Mebusu
Ruhi El-Halidi Bey

قدس شریف معروف حفظ السید بیگ

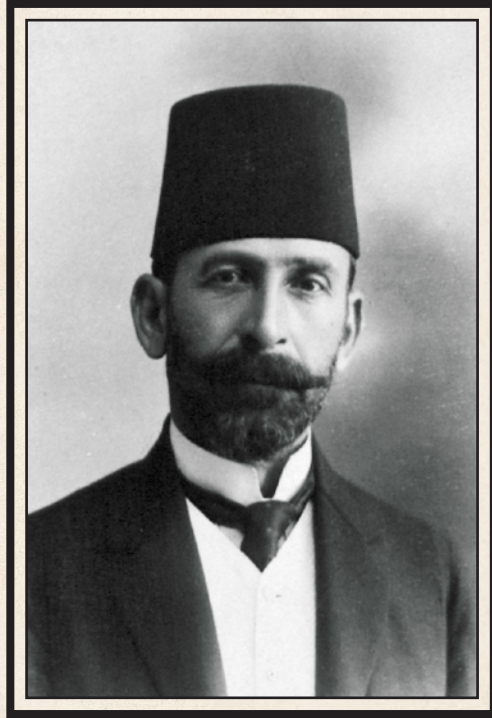
Kudüs-i Şerif Mebusu
Hafız El-Said Bey

کرسه سانچا
Karesi Sancağı

کرسه سانچا معروف ابراهیم و صفی افندی

Karesi Mebusu
İbrahim Vasfi Efendi

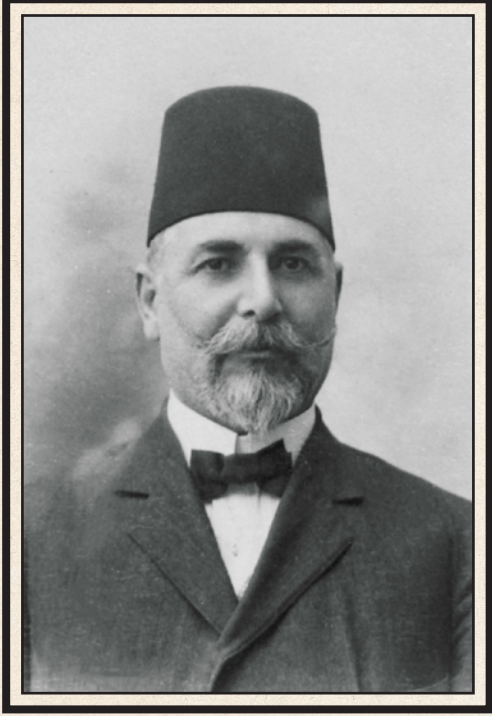

قدس شریف معروف سعید حسینی بیگ

Kudüs-i Şerif Mebusu
Said El-Hüseyni Bey

فیبوس
Febus

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

فرماندهای مبعوثان عثمانی

Karasi Mebusu
Kostantin Savapulos Efendi

فرماندهای

Karasi
Sancağı

فرماندهای مبعوثان عثمانی

Karasi Mebusu
Şefik Efendi (istifa etmiştir)

فرماندهای مبعوثان عثمانی

Karasi Mebusu
Ali Galib Efendi

فرماندهای

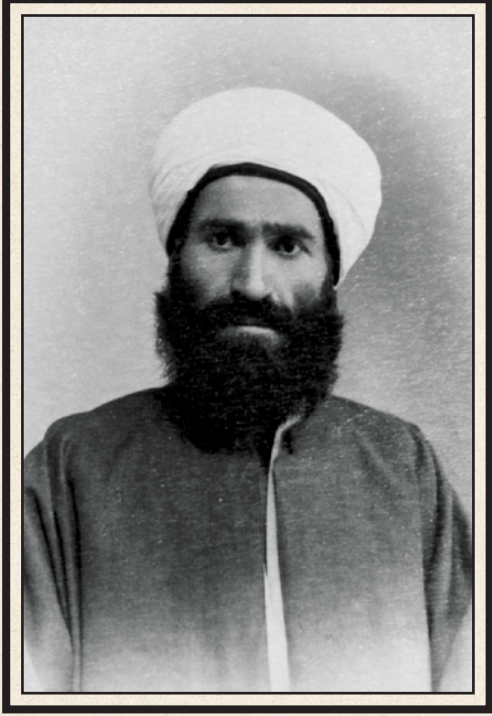
Febus

فرماندهای مبعوثان عثمانی

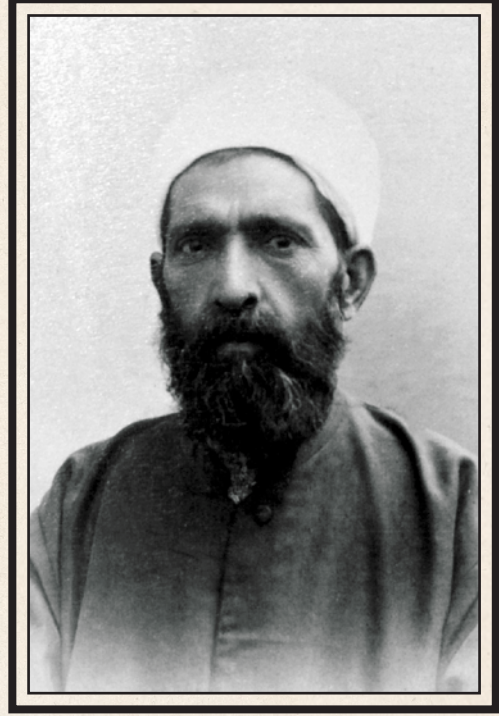
Karasi Mebusu
Abdülaziz Mecdi Efendi

مبعوثان عثمانی در سنین ۱۳۲۴-۱۳۲۶

سینوپ مبعضی حسن فہمی افندی

Sinop Mebusu
Hasan Fehmi Efendi

کارسہ مبعضی محرم حسی افندی

Karesi Mebusu
Muharrem Hasbi Efendi

کستامونی

Kastamonu
Vilayeti

کستامونی مبعضی احمد شکر افندی

Kastamonu Mebusu
Ahmed Şükrü Efendi

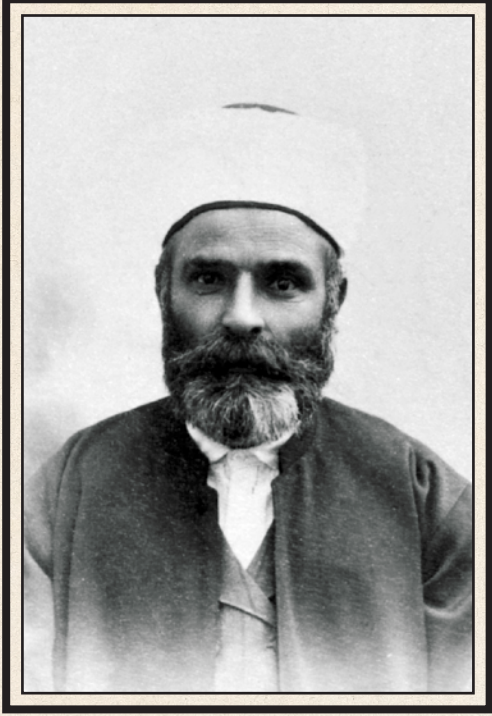
سینوپ مبعضی داکتر ریزا نوریلک

Sinop Mebusu
Doktor Rıza Nur Bey

فہبوس

Febus

مبعوضان عثمانی در سالی ۱۳۲۴-۱۳۲۶

قطرہ
کستامونی
Kastamonu
Vilayeti

قطرہ مبسوط اسماعیل ماہرانی

Kastamonu Mebusu
İsmail Mahir Efendi

قطرہ مبسوط احمد ماہرانی

Kastamonu Mebusu
Ahmed Mahir Efendi

قطرہ مبسوط نجم الدین بیک

Kastamonu Mebusu
Necmeddin Bey

فیبر

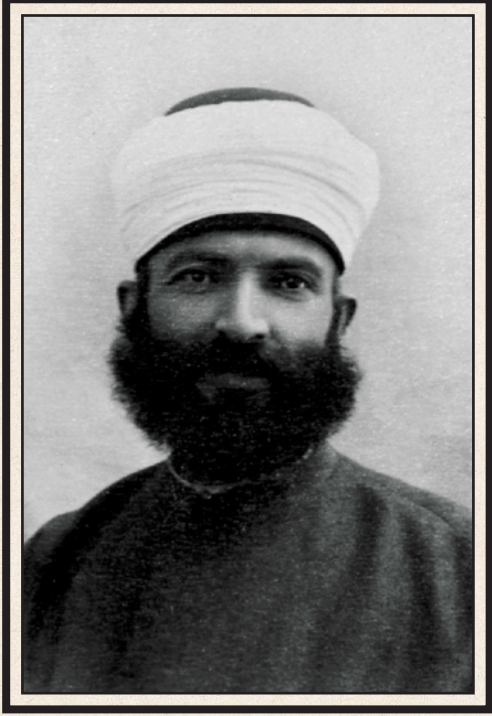
Febus

قطرہ مبسوط یوسف کمال بیک «استیفا»

Kastamonu Mebusu
Yusuf Kemal Bey
(istifa etmiştir)

مبعوثان عثمانی در سنجق قزوین
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

قسطمونی
Kastamonu
Vilayeti

کستامونی
Kangırı Mebusu
Behçet Bey

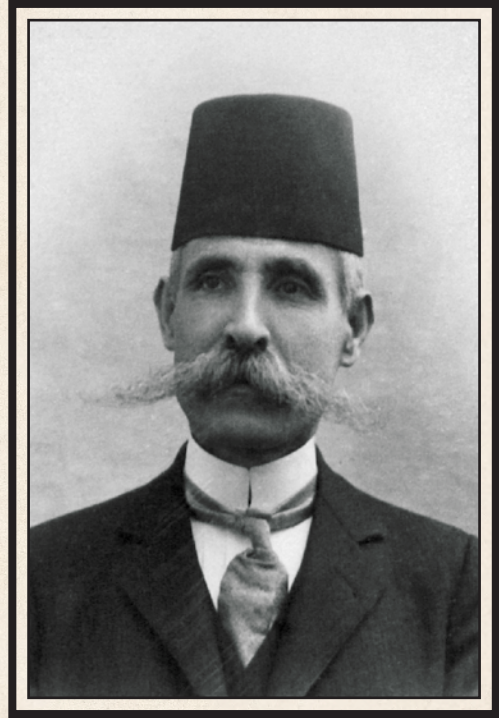
کستامونی
Kangırı Mebusu
Hacı Tefik Efendi

قسطمونی

Kosova
Vilâyeti

اسکوپ
Üsküp Mebusu
Pavlof Efendi

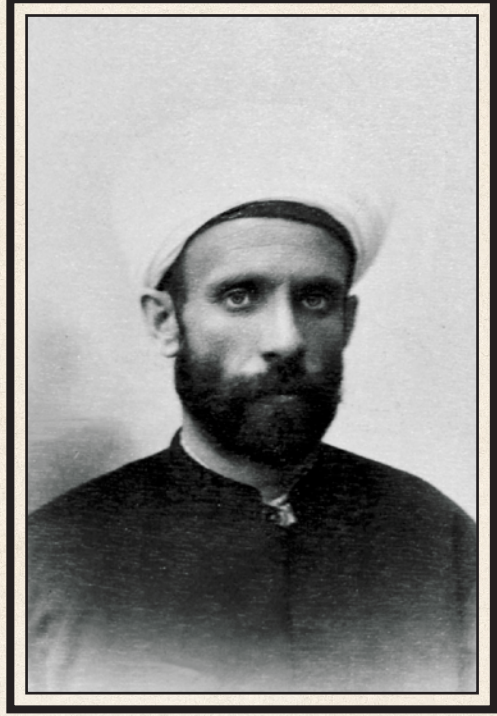
اسکوپ
Üsküp Mebusu
Aleksandr Pavliç Efendi

فیبوس
Febus

مبعوضان عثمانی در سالی ۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

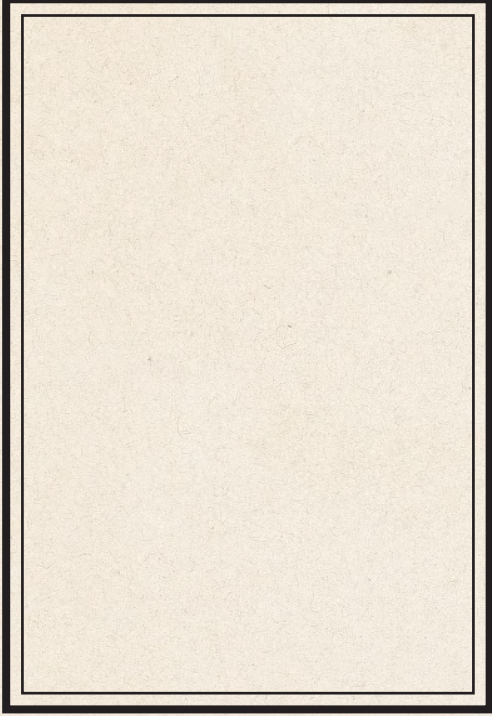
کوسووا

Kosova
Vilayeti

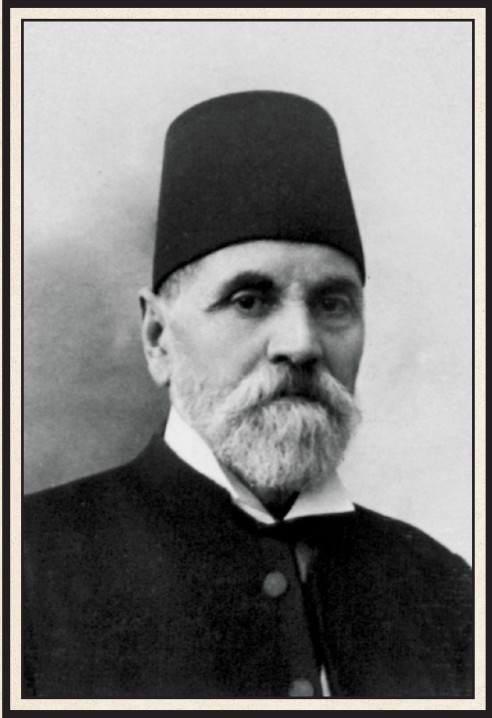
اسکوب مبعوف سیدافندی

Üsküp Mebusu
Said Efendi

اسکوب مبعوف نجیب دراغه بک

Üsküp Mebusu
Necib Draga Bey

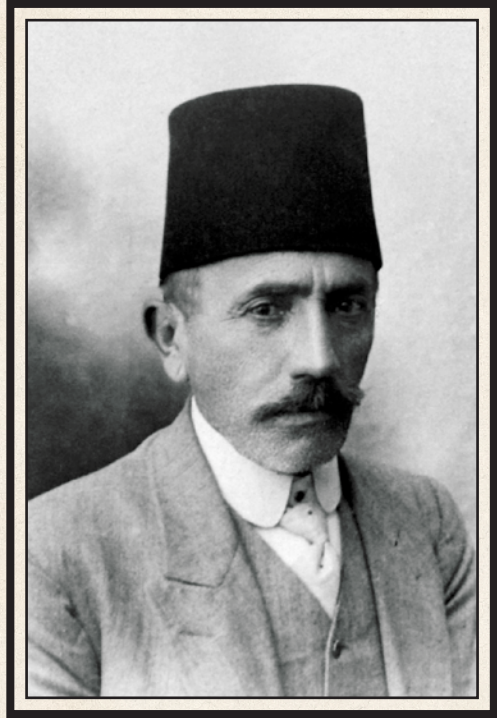

ایپک مبعوف بدری بک

İpek Mebusu
Bedri Bey

فیبوس

Febus

ایپک مبعوف احمدحمدی افندی

İpek Mebusu
Ahmed Hamdi Efendi

مبعوثان عثمانی در سربیا
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

کوسووا

Kosova
Vilayeti

ایک مبعوف علی حیدر بک

İpek Mebusu
Ali Haydar Bey

ایک مبعوف حفظ ابراهیم افندی

Üsküp Mebusu
Hafız İbrahim Efendi

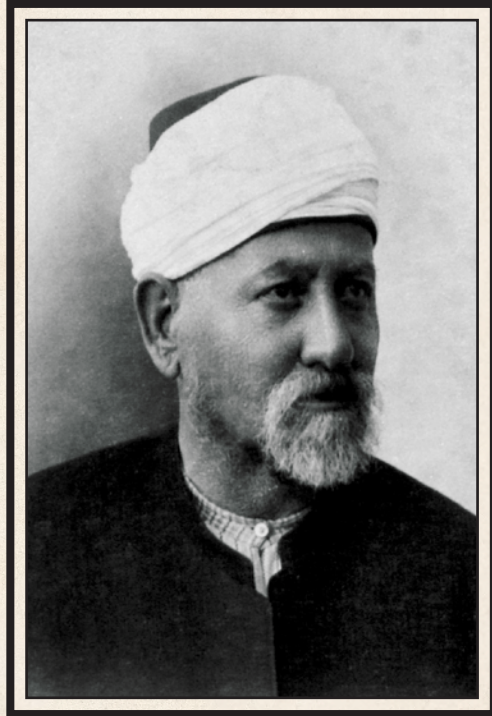

پرزیه مبعوف محمد امین افندی «مستعفی»

Prizen Mebusu
Mehmed Emin Efendi
(müstafi)

فیوس

Febus

پرزیه مبعوف شریف افندی

Prizen Mebusu
Şerif Efendi

مبعوثان عثمانی در سربیا
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

پرستنه مبعوف حیدر بك

Pristine Mebusu
Hasan Bey

كوسو

Kosova
Vilayeti

پرستنه مبعوف يحيى بك

Prizen Mebusu
Yahya Bey

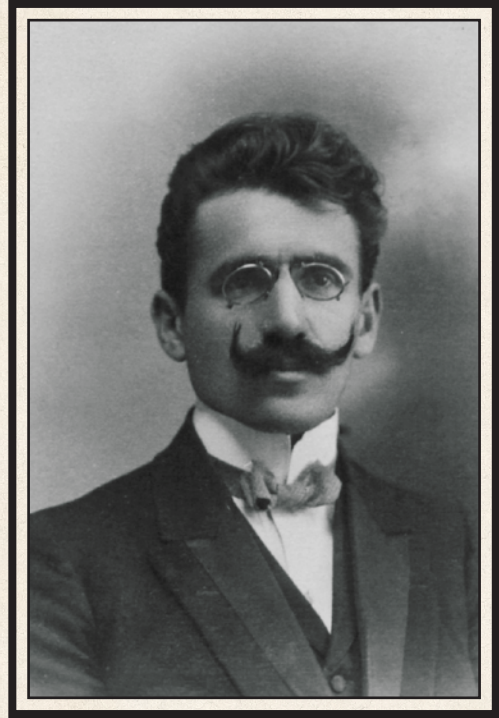

پرستنه مبعوف حیدر فواد پاشا

Pristine Mebusu
Hüseyin Fuad Paşa

فیبوس

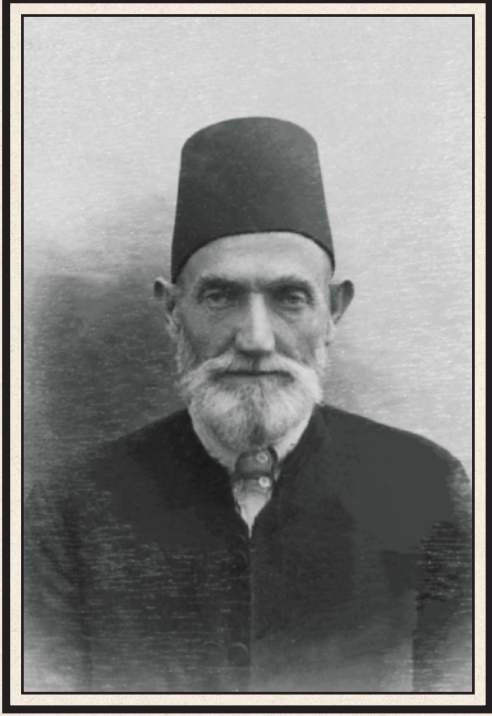
Febus

پرستنه مبعوف صاوا استپانیچ افند

Pristine Mebusu
Sava İstepaniç Efendi

مبعوثان عثمانی در کوسووا
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

کوسووا

Kosova
Vilayeti

پرستشہ مبعوث شہابہ پاشا

Priştine Mebusu
Şaban Paşa

پرستشہ مبعوث محمدی ہمدانی

Priştine Mebusu
Mustafa Hamdi Efendi (müteveffa)

طاہر مبعوث علی و صفی علی

Taşlıca Mebusu
Ali Vasfi Bey

فیبوس

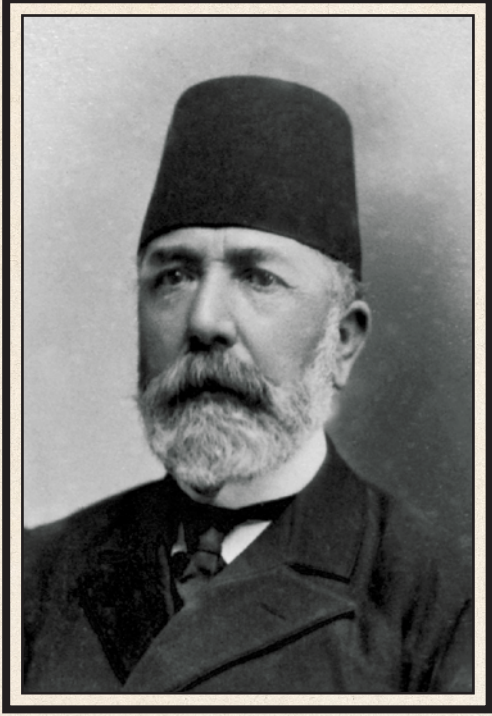
Febus

سنیچہ مبعوث حسن محمدی

Seniçe Mebusu
Hasan Muhiddin Bey

مبعوثان عثمانی در مجلس اول
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

قونیا

Konya
Vilayeti

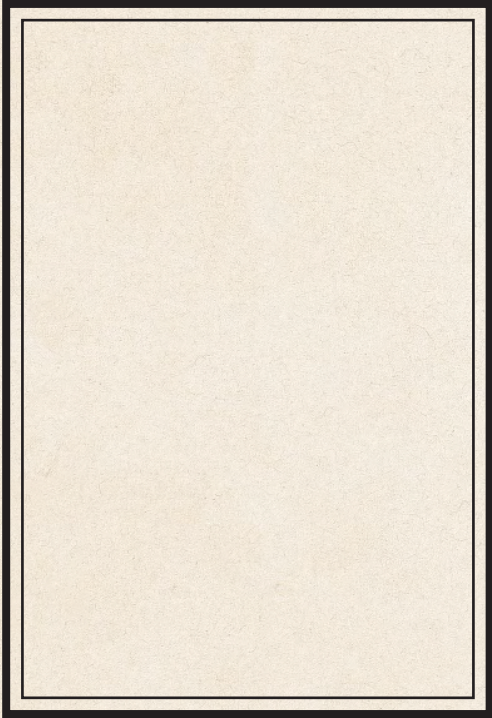

اسپارطة مبعوف سليمان سامي بك

Isparta Mebusu
Süleyman Sami Bey

اسپارطة مبعوف حجاج شرف افندي

Isparta Mebusu
Hacı Eşref Efendi

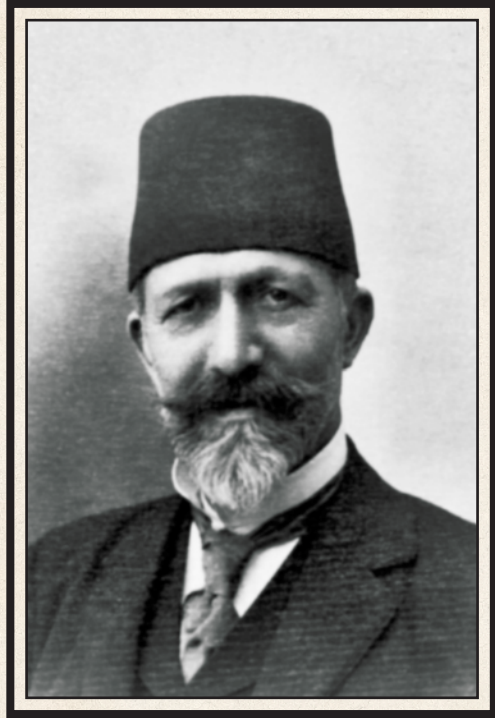

انتاليه مبعوف محمد حمدي افندي

Antalya Mebusu
Mehmed Hamdi Efendi

فېبس

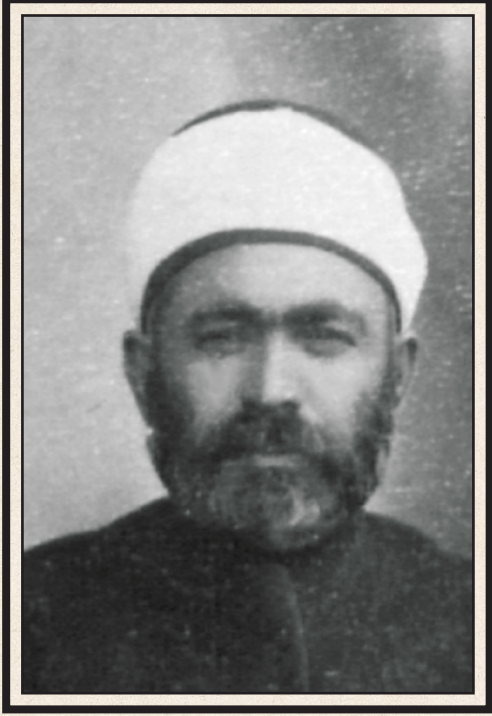
Febus

انتاليه مبعوف ابولضييا تيفيك بك

Antalya Mebusu
Ebüzziya Tevfik Bey

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

قونیه

Konya
Vilayeti

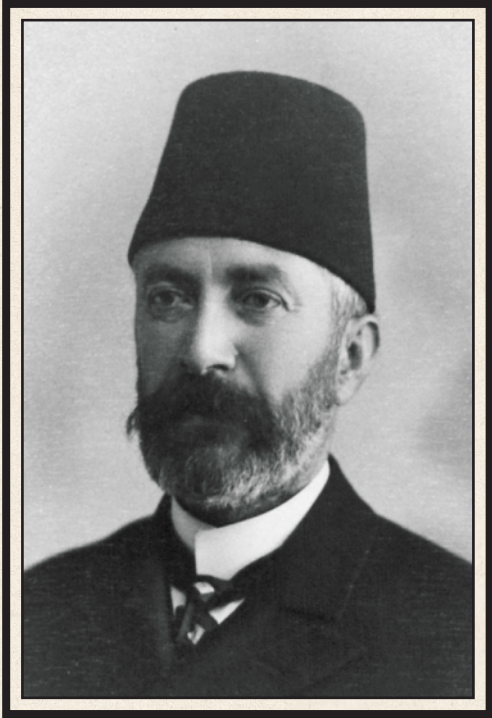

قونیه مبعوفی سالم افندی

Konya Mebusu
Salim Efendi

بورسور مبعوفی عمر لطفی افندی

Burdur Mebusu
Ömer Lütfi Efendi

قونیه مبعوفی محمد امین افندی

Konya Mebusu
Mehmed Emin Efendi

فیروز

Febus

قونیه مبعوفی زین العابدین افندی

Konya Mebusu
Zeynelabidin Efendi

مبعوضان عثمانی در سده اول
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

قونیه

Konya
Vilayeti

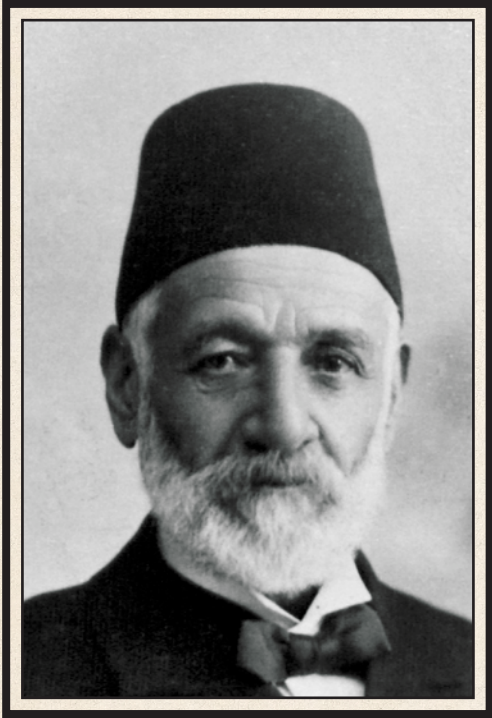

قونیه مبعض مصطفى افندی

Konya Mebusu
Mustafa Efendi

قونیه مبعض محمد Vehبی افندی

Konya Mebusu
Mehmed Vehbi Efendi

نیغه مبعض محمدرضا افندی

Niğde Mebusu
Muhiddin Efendi

نیغه مبعض خیری بک

Niğde Mebusu
Hayri Bey

فیبس

Febus

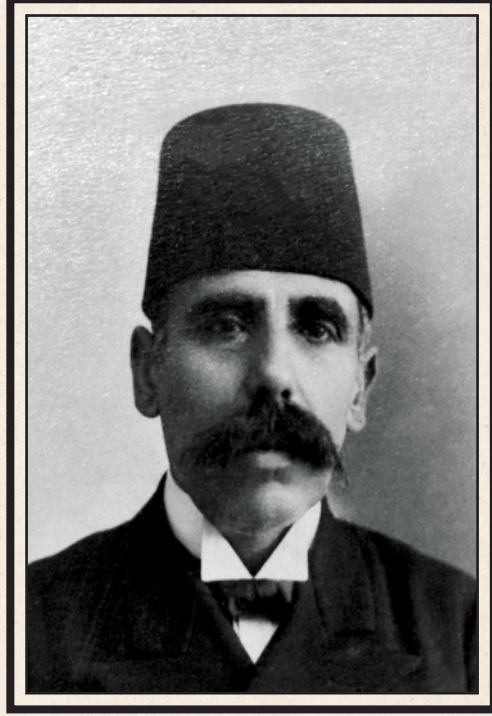
مبعوثان عثمانی در سنجق
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

درس مبعوف لطف فکری بک

Dersim Mebusu
Lütfi Fikri Bey

مبعوثان عثمانی
Mamuretü'l-Aziz
Vilayeti

نیگده مبعوف یورغاقی افندی

Niğde Mebusu
Yorgaki Efendi

معموره العزیز مبعوف عاصم بک

Mamuretü'l-Aziz Mebusu
Asım Bey

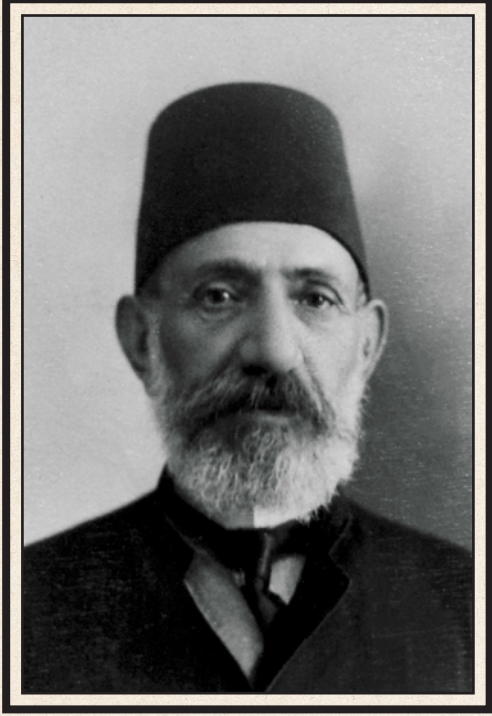
فیوس
Febus

معموره العزیز مبعوف حاج زین العابدین افندی

Mamuretü'l-Aziz Mebusu
Hacı Ziyaeddin Efendi

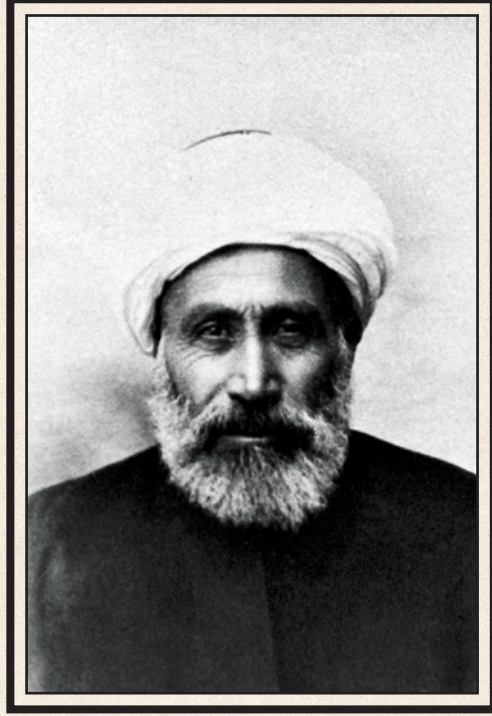
مبعوثان عثمانی در تبرک و تبرک
۱۳۲۶ - ۱۳۲۴

مبعوثیه مبسوط احمد حامد افندی

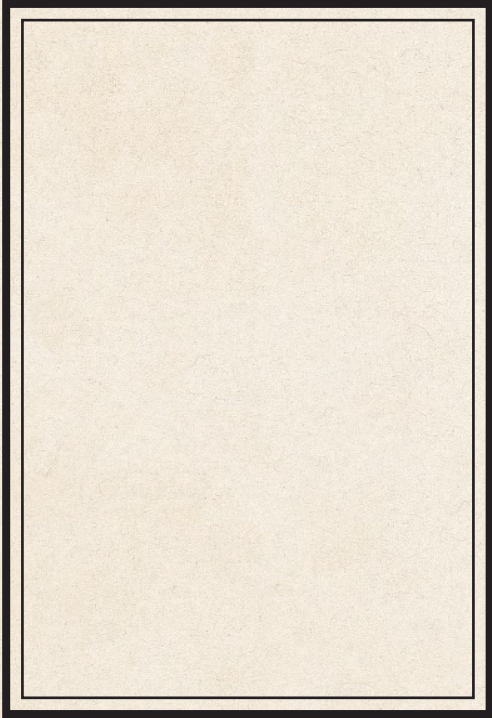
Malatya Mebusu
Ahmed Hamid Efendi

مبعوثان عثمانی
Mamuretü'l-Aziz
Vilayeti

مبعوثیه مبسوط محمد نوری افندی

Mamuretü'l-Aziz Mebusu
Mehmed Nuri Efendi

مبعوثان مبسوط منوفی عبد الله محمدا فندی

Elbasan Mebusu
Abdullah Mahir Efendi

فبوس
Febus

مبعوثیه مبسوط محمد توفیق افندی

Malatya Mebusu
Mehmed Tevfik Efendi

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

منابع عثمانی

Manastır
Vilayeti

دبره مبسوت اسمايل بك، متوفى.

Debre Mebusu
İsmail Bey (müteveffa)

ابن مبعوث حاجى على افندى

Elbasan Mebusu
Hacı Ali Efendi

سرفیچو مبسوت فرجهو دیریزی افندى، مستفی

Serfiçe Mebusu
Koço Dirizi Efendi (müstafi)

فیبوس

Febus

دبره مبسوت بصرى بك

Debre Mebusu
Basri Bey

مبعوثان عثمانی بری بوسنا و هرزیگووینا
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

سرفیچه مبعوف بوسنا و هرزیگووینا

Serfiçe Mebusu
Yorgo Boşo Efendi

منابع عثمانی

Manastır
Vilayeti

سرفیچه مبعوف هرزیگووینا و ماناستیر

Serfiçe Mebusu
Hariş Vanvaka Efendi

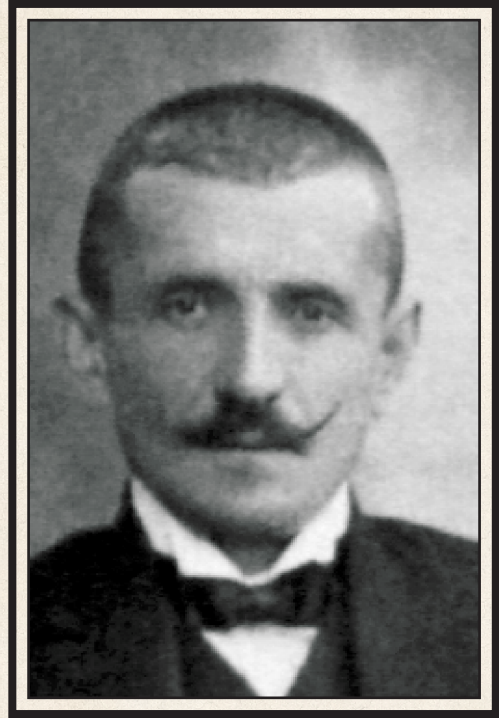

گورجی مبعوف و دکتور فلیب میشه

Görice Mebusu
Doktor Flib Mişe Efendi

فیبوس

Febus

گورجی مبعوف شاهین تکی بک

Görice Mebusu
Şahin Taki Bey

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

منابله

Manastır
Vilayeti

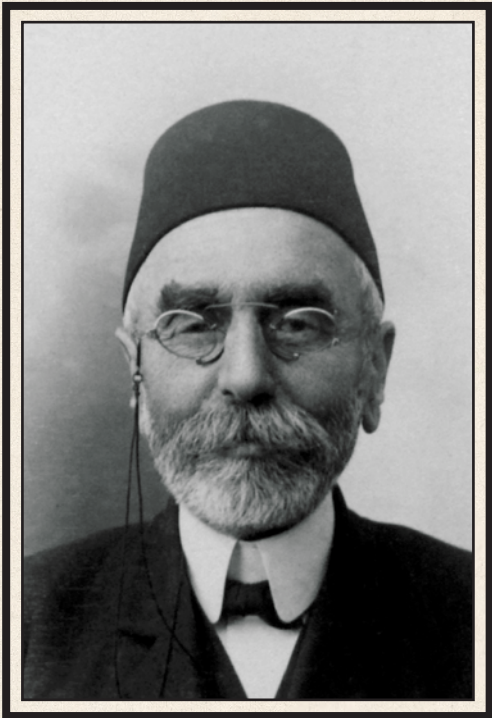

منابله

Manastır Mebusu
Pançe Doref Efendi

منابله

Manastır Mebusu
Doktor Dimitroviç Efendi

منابله

Manastır Mebusu
Mehmed Vasıf Efendi

فیبوس

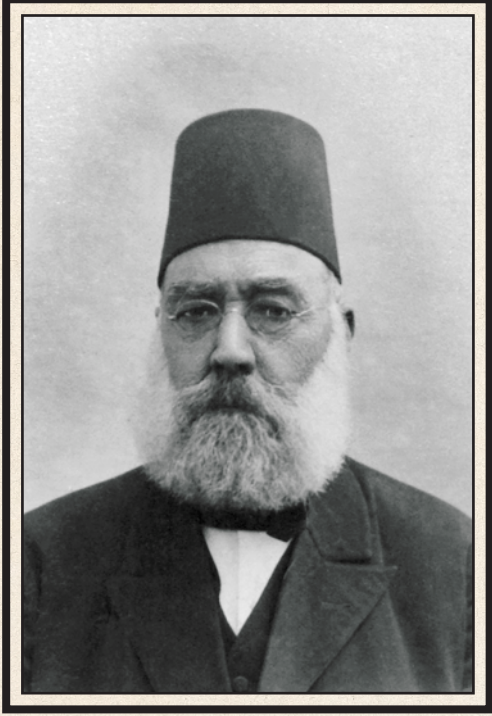
Febus

منابله

Manastır Mebusu
Tranyan Nali Efendi

مبعوثان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

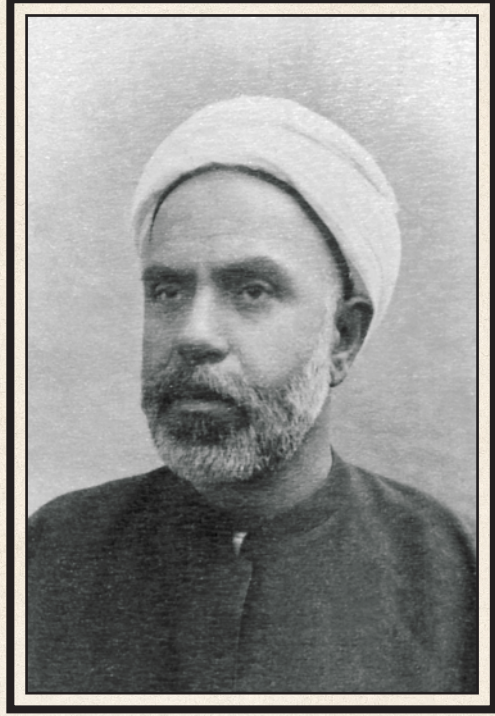

کرتکون مبعوث صلاح یاسا

Kerkük Mebusu
Salih Paşa

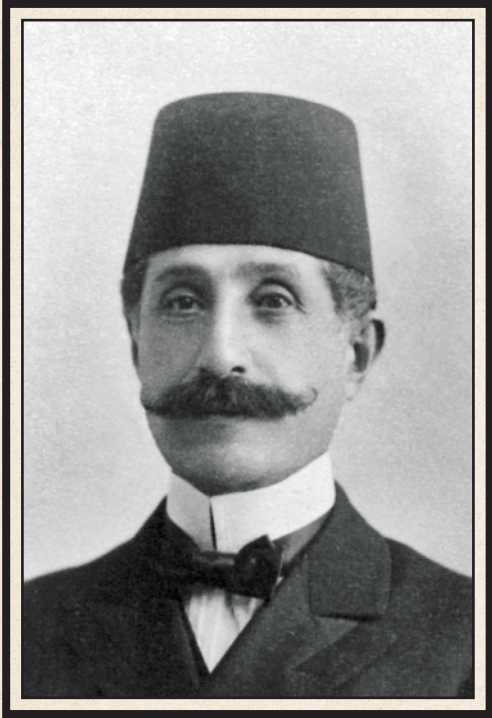
موصل

Musul
Vilayeti

سلمانیه مبعوث حاجی سعید افندی

Süleymaniye Mebusu
Hacı Said Efendi

موصل مبعوث داود یوسفانی افندی

Musul Mebusu
Davud Yusufani Efendi

کرتکون

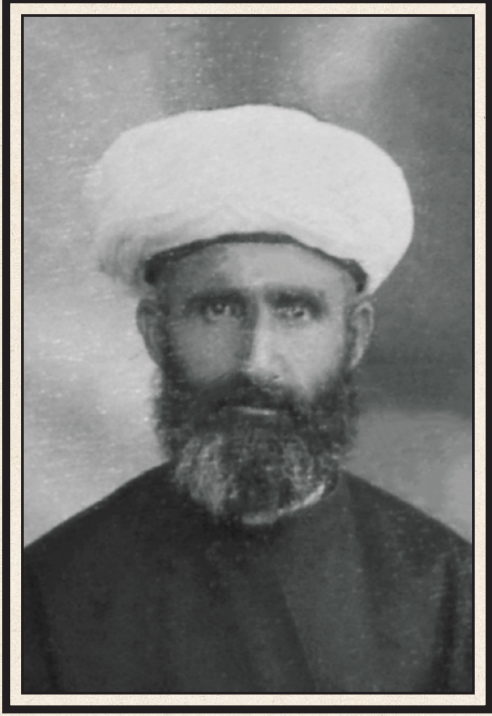
Kerkük

کرتکون مبعوث محمد علی بک

Kerkük Mebusu
Mehmed Ali Bey

مبعوثان عثمانی در ترکیه
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

والکواتلی

Manastır
Vilayeti

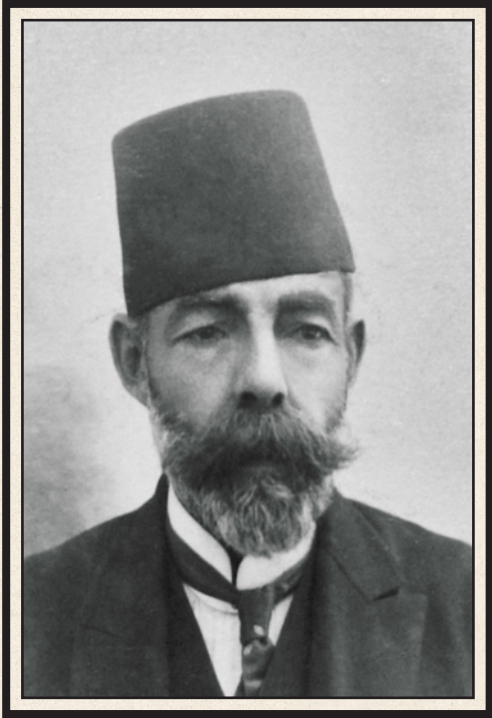

حکارت مبعوث سید طه افندی

Hakkâri Mebusu
Seyid Ta Efendi

موسول مبعوث محمد علی فاضل افندی

Musul Mebusu
Mehmed Ali Fazıl Efendi

وان مبعوث توفیق افندی

Van Mebusu
Tevfik Efendi

فیبوس

Febus

وان مبعوث باباسیان افندی

Van Mebusu
Papasyan Efendi

مبعوضان عثمانی در مجلس
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

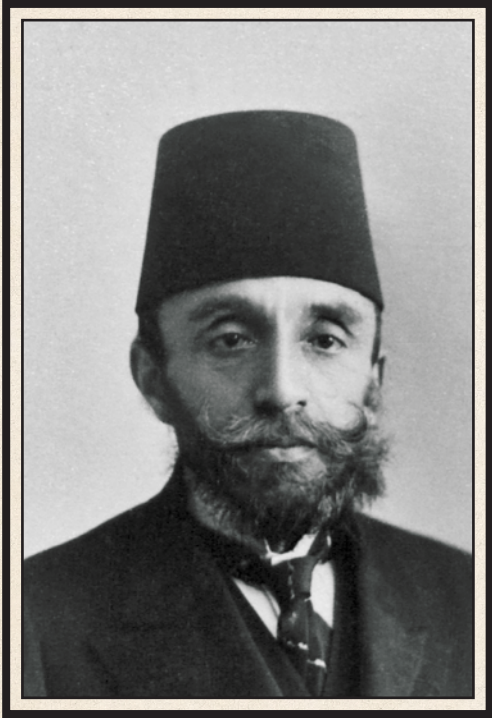
اگرى مبعوفى مفيد بىک

Ergiri Mebusu
Müfid Bey

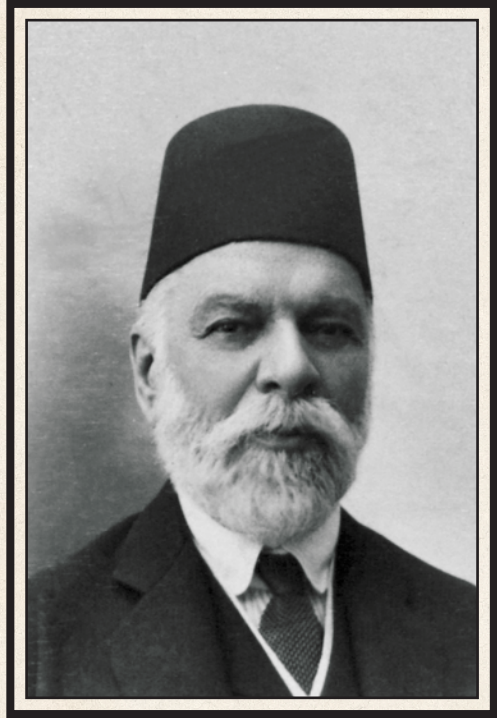
اگرى مبعوفى ماموپولو افندى

Ergiri Mebusu
Mamopulo Efendi

براف مبعوفى عزيز ویريون پاشا

Berat Mebusu
Aziz Viryon Paşa

براف مبعوفى اسماعيل كمال بىک

Berat Mebusu
İsmail Kemal Bey

يانيا

Yanya
Vilayeti

فېبس

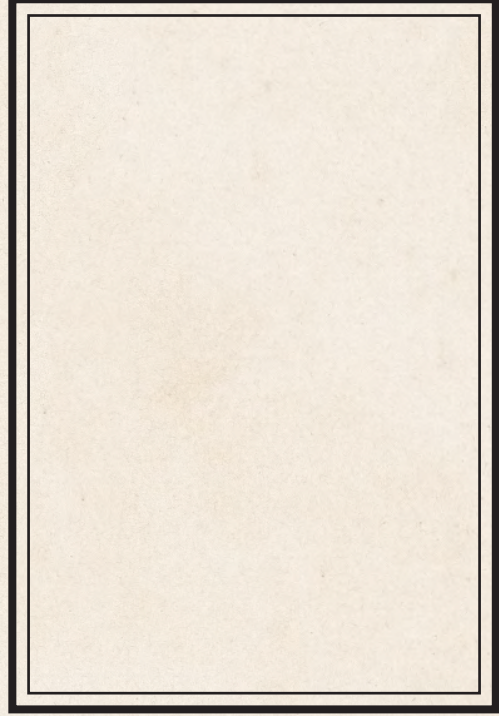
Febus

مبعوثان عثمانی در تبریز
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

یانی

Yanya
Vilayeti

پرزوہ مبعوث عثمانی ہاںک

Preveze Mebusu
Hamdi Bey

پرزوہ مبعوث عثمانی ہاںک (مستفای)

Preveze Mebusu
Azmi Bey (müstafi)

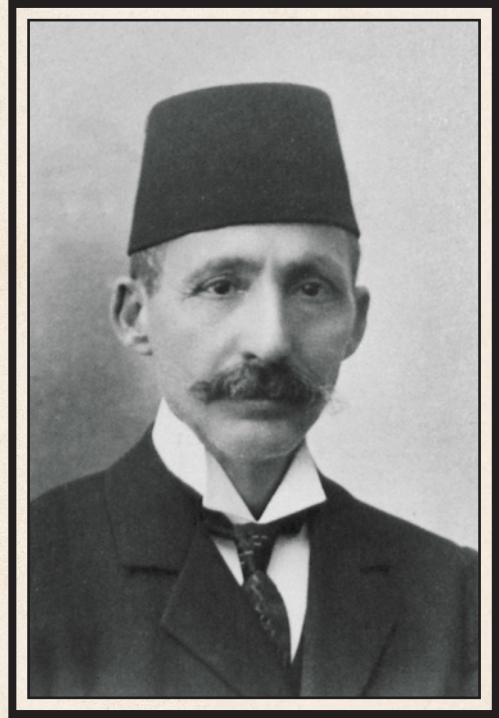

یانہ مبعوث قسطنطنیہ افندی

Yanya Mebusu
Konstantin Efendi

فیبس

Febus

یانہ مبعوث دمبراکی کینکوس افندی

Yanya Mebusu
Dimitraki Kinkos Efendi

مبعوضان عثمانی در سالی ۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

یمن

Yemen
Vilayeti

حیدرہ مبعوض محمود ندیم بے

Hudeyde Mebusu
Mahmud Nedim Bey

حیدرہ مبعوض محمد عبدالرحمن افندہ

Hudeyde Mebusu
Mehmed Abdurrahman Efendi
(müstafi)

حیدرہ مبعوض طاہر رجب افندہ

Hudeyde Mebusu
Tahir Receb Efendi (mustafi)

فبس

Febus

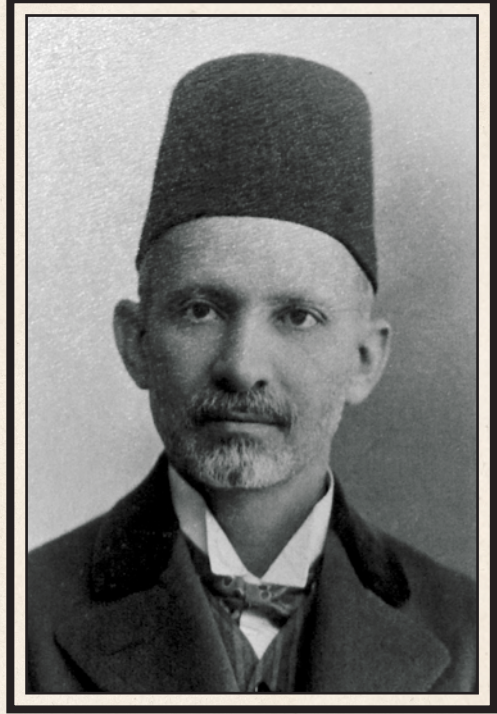
حیدرہ مبعوض ہادی رزکی افندہ

Hudeyde Mebusu
Hadi Rizki Efendi

مبعوثان عثمانی در یمن
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

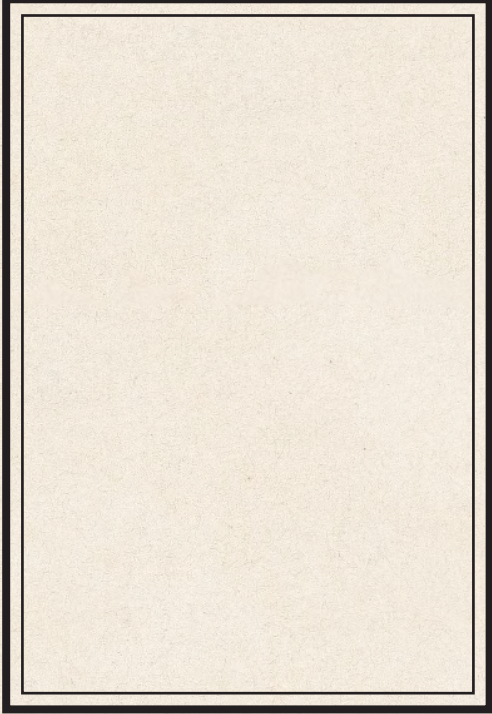
یمن

Yemen
Vilayeti

حیدرہ مبعوث زہدی افندی

Hudeyde Mebusu
Zühdü Efendi

حیدرہ مبعوث علی سوید افندی

Hudeyde Mebusu
Ali Suud Efendi

حسن مبعوث حسین المدری افندی

San'a Mebusu
Hüseyin El-Hilâli Efendi
(mustafi)

فبس

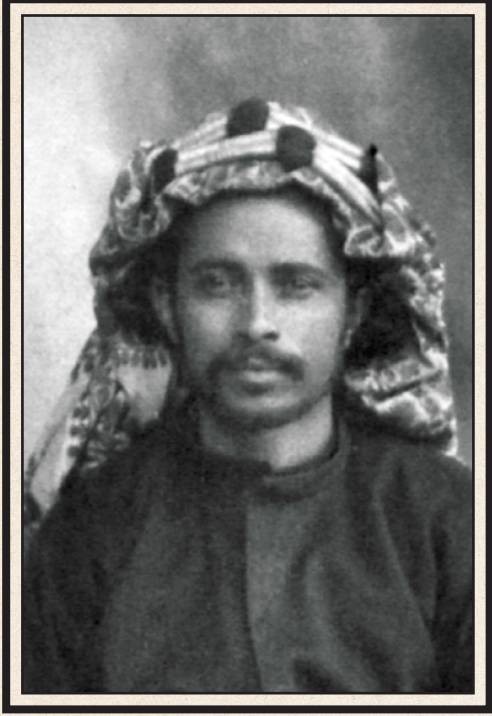
Febus

حسن مبعوث سید احمد بن یحیی کپسی افندی

San'a Mebusu
Seyid Ahmed bin
Yahya El-Kepsi Efendi

مبعوضان عثمانی در سنی و شیعی
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

یمن

Yemen
Vilayeti

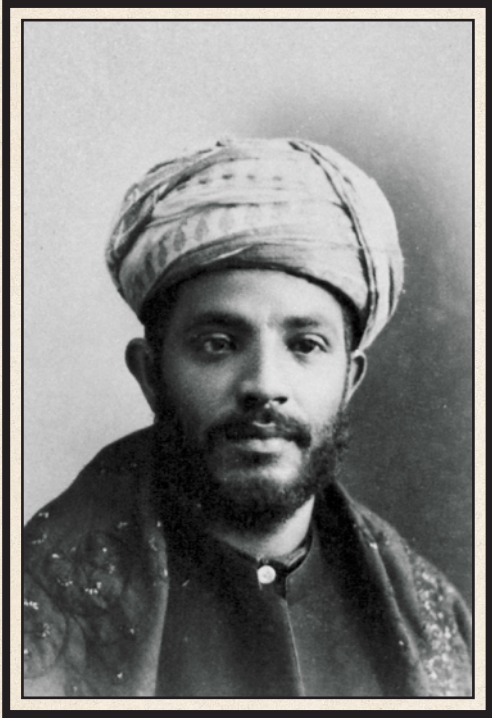

صفا مبعوض سید علی مطلق افند

San'a Mebusu
Seyyid Ali Muta Efendi

صفا مبعوض احمد صافی بک

San'a Mebusu
Seyyid Ahmed Cenani Bey

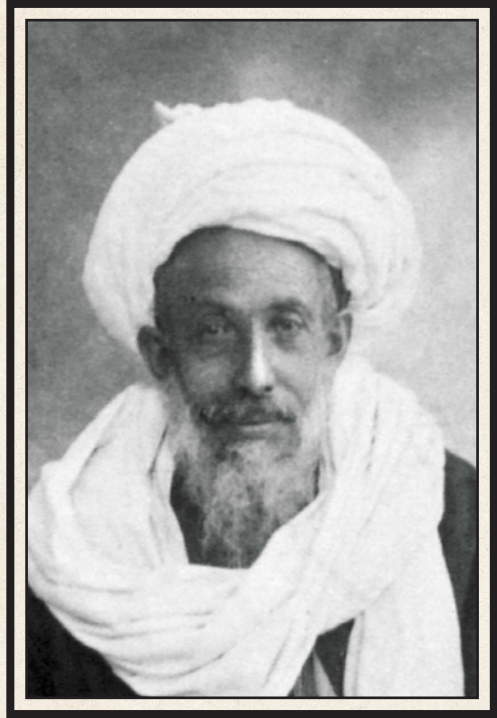

صفا مبعوض حمزه بهر علی افند

San'a Mebusu
Hüseyin bin Ali Efendi

فیجی

Febus

صفا مبعوض سید علی بهر حمزه افند «متوفی»

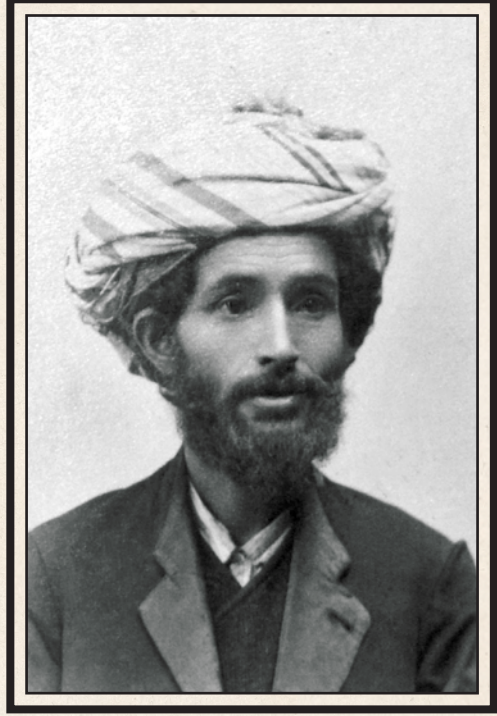
San'a Mebusu
Seyyid Ali bin Hüseyin Efendi
(müteveffa)

مبعوثان عثمانی در یمن
۱۳۲۴ - ۱۳۲۶

یمن

Yemen
Vilayeti

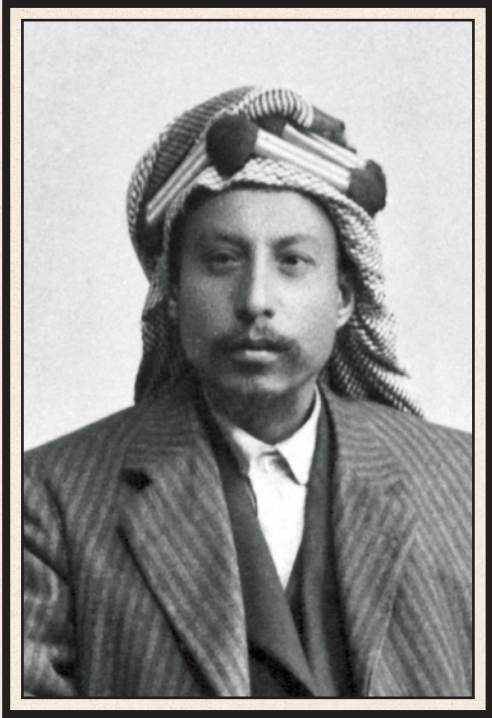

عسیر مبعوث شیخ احمد افندی "مؤقف"

Asir Mebusu
Şeyh Ahmed Efendi
(müteveffa)

صفا مبعوث محمد عبداللہ مؤقف افندی

San'a Mebusu
Mehmed Abdullah Mukhafi Efendi

عسیر مبعوث علی بن حسن افندی

Asir Mebusu
Ali bin Hasan Efendi

فیص

Febus

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet Süreci

“...ol nizâm-ı serbestâne İslam ve Hıristiyanların kâffe-i hukûkda ve vezâifde müsavâtını mütezammın olacağından Avrupalıların hâkim ve mahkûm beyninde icrasını muhâl zan etdikleri itidâli husûle getirecektir.”
“nizâmât-ı serbestâne vaz olundukda devletin esâsına kuvvet gelip müdâhalât-ı ecnebiyeden kurtulur ve mezâhib-i muhtelifede bulunan her kavim hakkında müsavât hasıl edip cümlesinin vasî ve hâmîsi olur.”

“Avusturya devleti dahi tarif olunmaz bir mertebe-i inhitâta inmiş iken nizâm-ı serbestâne vaz'ıyla kendini halas etdi. Husûsuyla Prusya devleti ki iğneli tüfenk sebebiyle sene-i sâbıkada Avusturya'ya galebe ettiği zât-ı şâhânenize ifade olunmuşdur. Onun muzafferiyeti iğneli tüfenkden ziyade ahalisine verdiği serbestlik sayesinde. Velhasıl bulunduğumuz asırda hükümetlerin kuvveti ahaliye i'tâ-yı hürriyet tarikiyle hasıl olacağını ikna için irâd ettiğimiz deliller ve misaller kâfidir. Şimdi yalnız bu kaide-i umûmiyeden Türkistan mı müstesna bulunsun?”

Mustafa Fazıl Paşa, Paris'ten Bir Mektub

Cumhuriyet'e Giden Yolda

“Meşrutiyet” Tecrübesinin Tarihi Süreci

Dr. Fatih AKYÜZ

Epigrafta da belirtildiği üzere yönetim usulünün değiştirilmesi ve bunun “serbest nizam” ile tecellisi Türkistan’ın erbâb-ı şebâbı Yeni Osmanlıların güttüğü gaye idi. Mustafa Fazıl Paşa’nın Sultan Abdülaziz’e hitaben neşrettiği mektupta öngördüğü reformların yapılması ve baskıcı siyasi sistemden ortadan kaldırılması esas amaç olarak gösterilmekteydi. Âdetâ mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştı. Yeni Osmanlıların önde gelen isimlerinden Namık Kemal, Haziran 1872’de İstanbul’da çıkarmaya başladığı İbret gazetesinde Osmanlı vatanseverliği ve meşveret başlığı altında meşrutî rejim düşüncelerini işlemekteydi. Bunun 1871’de Âli Paşa’nın ölümünün ardından gerçekleşmiş olması Bâbîâlî’nin “nizâmât-ı serbestâne”ye muhalif baskıcı tutumuydu. Ancak görüldü ki bu tazyik Âli Paşa’dan sonra da devam etmiş ve Mahmud Nedim Paşa’nın sadaretinde daha da boğucu hâle gelmişti. Abdülhamid öncesi Osmanlı aydınlarının yönetim karşı oluşturduğu muhalif bir topluluk olan Yeni Osmanlıların amacı bir meşveret meclisi kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını, sorumluluğunu kurumlaştırmak ve bir kuvvetler ayrılığını tesis etmektir. Kuşkusuz kuvvetler dengesi meclise karşı sorumlu olmakla elde edilecekti. Yeni Osmanlılar, “yürütme”den padişahı değil, Abdülaziz devrinde devlet idaresini fiilen ele almış olan Bâbîâlî üst bürokrasisini kastediyorlardı. 1875’te Bosna-Hersek’teki ayaklanmaların Bulgaristan’a sıçraması, aynı yıl sadrazamanın Osmanlı borçlarının ödemesini durdurması, 1876’daki Selanik’teki olaylar neticesinde Fransa ve Almanya konsoloslarının öldürülmesi gibi hadiseler iç siyaseti yakından etkiledi. Mayıs 1876’da İstanbul’da medrese talebeleri nümayişler yaptılar, sadrazam ve şeyhülislamın istifalarını istediler. Bu kısa zaman zarfındaki yoğun gündem meşrutî rejimin getirilmesini zaruri hâle getirdi. Birkaç kişinin kafasında aniden beliren bir tasarı veya bir tesadüf olmaktan öte Meşrutiyet rejimi, önemli bir tarihi tecrübenin sonucuydu. İngiltere ve XVIII. yüzyıl Fransa’sıyla sınırlı olmayan anayasal monarşiye geçiş, XIX. yüzyılda mutlak monarşiye muhalefet edip mücadele eden anayasal gelişmelerin birçok ülkede böyle dar gruplar tarafından başlatılması sadece Osmanlı’ya da mahsus değildir. Çarın otoritesini bir anayasa ile sınırlandırmak isteyen subay ve aydınların 14 Aralık 1825’te başarısızlıkla sonuçlanan Dekabrist ayaklanması buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Tahta sürpriz bir aday olarak ortaya çıkan II. Abdülhamid liberal darbeci gruba anayasayı ilan edeceği teminatını vermişti. Osmanlı İmparatorluğu’nun mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişi, Balkan krizi ile 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) arasındaki zamanı içine alır. Bu dönemin kısa süren deneyimi siyasi hayata önemli bir iz bıraktı ve

kuşkusuz geleceğin inkılaplarını hazırladı. II. Abdülhamid döneminin Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinden farklı yanı, sadrazamların ve kadrosunun dikta dönemi olmasına karşın hükümdarın mutlak monarşide ısrarcı olmasıydı. Bununla birlikte II. Abdülhamid dönemini “despotluk” devri olarak tanımlamak zihinsel bir atalet ve düşünsel bir hamlıktır. Modernite ile geleneği kendi içinde birleştiren, kendinden çelişkili ve nihayetinde bu çelişkiye yenik düşen bir devir olduğunu belirtmek daha doğru olacaktır.

23 Aralık 1876 günü Bâbîâlî’de sadaretin önünde büyük bir kalabalık toplandı. Mabeyn başkâtibi Said Bey (Paşa) II. Abdülhamid’in anayasayı ilan eden hatt-ı hümayununu getirdi ve Mahmud Celaleddin Paşa da bunu okudu. Anayasa ve meşrutî rejimin ilan edilmesiyle toplar atılmaya başlanmış ve artık geri dönüşü olmayan yepyeni bir döneme girilmişti.

23 Aralık 1876’da yürürlüğe giren Osmanlı Devleti’nin Anayasası olan Kanun-ı Esasî’nin bir gereği olarak oluşturulan parlamentoya Meclis-i Umumi adı verilmişti. Bu meclisin, halkın seçtiği mebuslardan oluşan kısmına belgelerde heyet-i mebusan olarak da adlandırılan Meclis-i Mebusan, padişahın tayin ettiği bölüme de Meclis-i Âyan denmekteydi. Dolayısıyla Meclis-i Mebusan, iki meclisli Osmanlı parlamentosunu seçimle gelen üyelerden oluşan kanadıydı.

19 Mart 1877’de İstanbul’da çok renkli bir heyet toplandı. Arabistan vilayetlerinden gelen muhtelif din ve mezhepteki temsilcilerin yanında, Anadolu ve Rumeli’den gelen Türk, Rum, Bulgar ve Arnavut temsilciler ilk Osmanlı parlamentosunu oluşturuyordu. İmparatorluğun hâkim unsuru olan Müslümanların yanında gayrimüslim grupların da yüksek oranda temsil edilmesi Osmanlı’yı diğer devletlerden ayıran önemli hususiyettir. Bu istisnai durumu sadece birtakım harici dış siyasi baskılarla açıklamaktan ziyade devletin ideolojisini benimsemek ve onun koşullarına uyum sağlamakla izah etmek daha isabetlidir. İlk mecliste âyandan dokuz, mebusandan otuz yedi, toplam kırk altı gayrimüslim mebusun olması bürokrasinin geleneksel kozmopolit yapısıyla ilgiliydi. Dolmabahçe Sarayı’nın Muayede Salonu’nda yapılan bir merasimle açılan ilk Meclis-i Mebusan’ın birinci faaliyet devresi Haziran 1877’de sona erdi. Seçim kanunu henüz hazırlanmadığı için ikinci dönem mebusları yine geçici talimata göre seçildi ve meclis 13 Aralık 1877’de sade bir törenle açıldı. Bu meclis devam eden Osmanlı-Rus Savaşı sırasında dış politika sorunlarına, ordunun yönetimine dair sert eleştiriler getirmiş ve bunlar meclis dışında da akis bulmuştur. Bunun üzerine II. Abdülhamid Şubat 1878’de Anayasa’ya dayanarak meclisi dağıttı. Mebuslar memleketlerine gönderildi ve meclis

seçimleri süresiz ertelendi. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin getirdiği koşullar, Duyun-ı Umumiye'nin kurulması (1881), önemli gelir kaynaklarına el konulması, savaşın beraberinde getirdiği tablonun ortadan kaldırılması, düzen ve asayişin sağlanması gibi saikler anayasaya ve meclise dayalı meşrutî bir idarenin kurulmasının önünde bir engel gibi durmaktaydı. Meclis-i Umuminin hükümeti sürekli eleştirmesi, savaş ortamında devletin yönetilemez hale gelmesine yol açmış, Rus ordusu neredeyse İstanbul kapılarına kadar gelmişti. Bu şartlar altında II. Abdülhamid sıkı bir idarenin kaçınılmaz olduğunu düşünmüş ve bu tasavvuru 23 Temmuz 1908'e kadar sürmüştü.

Bu dönemde Meclis-i Mebusan ancak beş ay süre ile faaliyet gösterdi. Bununla birlikte 1908-18 yılları arasında Mebusan'ın dört buçuk yıl kadar çalışmalarını sürdürdüğüne de dikkat çekmek gerekir. 20 Mart 1877'deki ilk oturumundan itibaren Mebusan Meclisinde ilk konu dahili nizamname olmuş, takip eden günlerde iç işleyişe dair meseleler mevzu bahis edilmiştir. Padişahın nutkuna hazırlanacak yanıt ise meclisin ikinci konusu olmuştur. Dış politikaya dair uzun görüşmeler yapılmış ve sorunlar enine boyuna tartışılmıştır. Karadağ'ın toprak talepleri tamamen reddedilmiş ve bu doğrultuda davrandıkları takdirde padişah ve vekiller heyetinin desteklenmesi kararı alınmıştır. Öte yandan Osmanlı Rusya ile resmen savaşa girdiğinde mebusan üyeleri padişah ve yönetimin yanında yer almışlardır. Savaş sürerken bir grup mebus bazı sorumlu yönetici ve ordu kumandanlarının devlete ve millete verdiği zararlardan ötürü sorumlu tutulmalarını ve mahkeme edilmelerini istemişlerdir. Vilayet kanunu, belediye nizamnamesi, basınla ilgili düzenlemeler bağlamında matbuat nizamnamesi, matbaa açılma şartları, kitap basımı için ruhsat alımı, mizah gazetelerinin serbestçe yayımlanması, seçim kanunu, muvazene-i maliye kanunu gereğince devlet memuru sayısının azaltılması, devlet gelirlerinin artırılması ve giderlerinin azaltılması, müslim ve gayrimüslim tüm Osmanlı tebaasının askere alınması gibi meseleler birinci dönem Meclis-i Mebusan'ın gündemini teşkil eder. Aralık 1877'de başlayan ikinci dönem şiddetli tartışmalara ve yürütmeye yönelik sert ve keskin eleştirilere sahne olmuş, bu evrede yöneticiler hakkında daha sık sorular sorulmuştur.

Yeni Osmanlıların bir nevi ardılları olan Jön Türkler, II. Abdülhamid dönemindeki siyasi muhalefeti örgütlemişler ve meşrutiyetin ikinci devrini başlatmışlardır. Jön Türklerin hepsini kapsayan genel bir ideolojiden bahsetmek zor olsa da ortak hareket saiklerinin mevcut rejimden duydukları memnuniyetsizlik ve meşrutî bir idare tesis etme arzusu olduğunu söylemek güç değildir. Bu hareketin kuvvet kazanması sultanı meşrutiyeti ilan etmeye zorladığı açıktır. Bulgarlar tarafından başlatılan 1902'deki Cuma ve 1903'teki İinden İsyanı, propagandalar neticesinde Makedonya sorununun uluslararası mecraaya taşınması, 1908'in Haziran ortalarındaki Firzovik olayları gibi hadiseler Osmanlı subayları arasındaki milliyetçilik duygularını beslerken siyasi rejimden rahatsızlığı da büyüttü. Yaşanan bu gelişmeler üzerine İttihat ve Terakki üyeleri arka arkaya toplantılar yaparak bir an evvel meşrutî idareye geçilmesinde fikir birliğine vardılar. Tam bu sıralar İngiltere ile Rusya'nın "hasta adam" Osmanlı'yı zayıflatmak ve Balkanlar'da ıslahat yapmak konularında fikir birliğine vardıkları 10 Haziran 1908 tarihli Reval görüşmelerinin bir bomba tesiri yapması ve ardından 3 Temmuz 1908'de Resneli Niyazi Bey'in dağa çıkması meşrutiyetin ilanının fitilini yaktı.

23 Temmuz 1908'de Serez kasabasında meşrutiyet ilan edildi ve bunun padişah tarafından kabul edilmesi gerektiğine dair İstanbul'a telgraf yollandı. Ardından Manastır vilayetinden de telgraflar gönderildi. Aynı gün Manastır'da 21 pare top atılarak İttihat Terakki meşrutiyeti ilan etti. Olayın vehametini ve çekilen telgrafların çokluğuna dayanamayan saray 23 Temmuz gecesi II. Meşrutiyet'i resmen ilan etti.

Meclisin yeniden açıldığına dair gösteriler yapılmaya başlandı ve siyasi suçlulara genel af ilan edildi. ("mücrimîn-i siyâsiye hakkında afv-ı umûmî ilan buyurulması istid'a buyurulması üzerine min-ba'd harekât-ı muzırrada bulunmamak şartıyla ve erbâb-ı cinayâtın istisnasıyla politika mücrimini hakkında afv-ı umûmî ilanı", BOA., İ.DH., 1467-48, 27 C 1326/27 Temmuz 1908; Meclis-i Mebusan'ın açıldığına dair yapılan nümayişler, buna dair çeşitli yerlerden merkeze telgraflar gönderilmiş, haberler verilmiştir. BOA., TFR. I. KV., 206/20505, 206/20503; TFR. SL., 192/19196, 192/19200; TFR. I. MN., 174/17369; Y. A. HUS., 523/159). Memlekette bir bayram havası vardı fakat bu hürriyet ortamı çok da uzun sürmedi. İttihat Terakkinin seçimi kazanmasının karşısında başarısız olan Ahrar Fırkasının muhalefeti Kâmil Paşa'nın da bunlara katılmış olması gergin bir siyasi atmosfere sebep oldu. Cemiyete yakın olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadarete gelmesi ortamı daha da gerdi ve basında süregiden şiddetli çatışma ortamı önemli bir ivme kazandı. İttihatçı aleyhtar gazetelerden birinin başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi cemiyet karşıtı bir kitle gösterisine dönüştü. Volkan gazetesinin sahibi ve başyazarı Derviş Vahdeti'nin etrafında toplanan ve İttihat-ı Muhammedî Cemiyetinde örgütlenen aşırı mutaassıp grup, İttihat Terakkiye karşı geniş çaplı bir propaganda düzenlediler. Nihayetinde 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325) tarihinde başkentte silahlı bir ayaklanma patlak verdi.

İttihat Terakkiye muhalefetin bir tezahürü olan bu isyanın Hareket Ordusu tarafından bastırılmasının ardından mecliste çoğunluğu ellerinde bulunduran İttihatçılar muhalif damarı sindirmek için 18 Ocak 1912'de erken seçime gittiler. İktidarın gücünü "şiddet" kullanarak gösterdiği gerekçesiyle "sopalı seçim" olarak tavsif edilen bu seçime muhalefet itiraz ettiyse de meclis, 18 Nisan 1912'de ikinci dönem çalışmalarına başladı. Artan gerilim üzerine Meclis-i Âyan oluruyla 4 Ağustos 1912'de Meclis-i Mebusan feshedildi. Balkan Savaşı nedeniyle 1914 yılına kadar da seçim yapılamadı. Daha sonra meclis 14 Mayıs 1914'te açılarak I. Dünya Savaşı yıllarında muhalefet olmaksızın bir savaş meclisi olarak faaliyetlerini sürdürdü. Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de Vahideddin tarafından feshedilen meclis 12 Ocak 1920'de savaş şartlarında İstanbul'a ulaşabilen yetmiş iki mebusla son kez açıldı. Müdafaa-i Hukukçuların ağırlıkta olduğu bu son Osmanlı Meclis-i Mebusanı Misak-ı Millî Beyannamesi'ni ilan etti. İstanbul'un İtilaf devletlerince işgal edilmesinin akabinde 11 Nisan 1920'de padişah iradesiyle kapatıldı. Osmanlı meclisinin fiilen sonunun ardından meclis üyelerinin bir kısmının Ankara'da kısa bir süre sonra açılan Büyük Millet Meclisine katılması, sözü edilen meclislerin yeni devletle organik bağına kuran müstesna enstrümanlardan olduğunu ispatlar mahiyettedir.

İttihat Terakkinin "denetleme iktidarı"nda (1908-13), İttihatçılar padişah ve vekiller heyetinden oluşan yürütmeyi meclis vasıtasıyla denetim altına almaya çalışmış ve bu doğrultuda

muhalefetin oluşmasını desteklemiştir. Buna karşın İttihat Terakkinin "tam iktidar" döneminde (1913-18) fırka, mecliste muhalefete karşı oldukça sert davranmış ve denetlemeye aksi bir tutum geliştirmiştir. Kanun-ı Esasî'ye dayanılarak çıkarılan çok sayıdaki "muvakkat kanun" buna delil olarak gösterilebilir. II. Meşrutiyet döneminin, mebusanın iç ve dış politika mevzularında canlı tartışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı bir devir olduğunu belirtmek gerekir. Anayasal

düzenin sağlanması ve meclisin çalıştırılması üzerinden yapılan siyasi mücadelenin sahne aldığı çalkantılı ve hareketli bir dönemdir. Dolayısıyla meseleyi siyasi nüfuzu elde etme çabası bağlamında ele alıp düşünmek ve vigist yaklaşımlara mesafeli olmak ehemmiyet kesbeder. Meşrutiyet döneminin Cumhuriyeti hazırladığı göz önüne alındığında şu söylenebilir ki meşrutiyeti kavrama gücümüz cumhuriyeti anlama potansiyelimizi belirleyecektir.

I. MEŞRUTİYET		
Seçim Yılı	Meclis-i Mebusanın Açılış Tarihi	Meclis-i Mebusan'ın Kapanış Tarihi ve Nedeni
1877	19 Mart 1877	28 Haziran 1877 (Padişah iradesiyle toplantı süresi 10 gün uzatılmış ve sürenin sonunda kendiliğinden dağılmıştır.)
1877	13 Aralık 1877	14 Şubat 1878 (Padişah iradesiyle tatil edilip dağıtılmıştır.)
II. MEŞRUTİYET		
1908	17 Aralık 1908	18 Ocak 1912 (Yeniden seçilmek üzere feshedilmiştir.)
1912	18 Nisan 1912	4 Ağustos 1912 (Yeniden seçilmek üzere feshedilmiştir.)
1913-14	14 Mayıs 1914	21 Aralık 1918 (Yeniden seçilmek üzere feshedilmiştir.)
1919	12 Ocak 1920	18 Mart 1920 (İstanbul'un işgali ile meclis çalışmalarına ara verme kararı almış ve 12 Nisan 1920'de padişah iradesiyle yeniden seçilmek üzere feshedilmiştir.)

(Cemil Koçak, "Meşrutiyet'te Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan", TCTA, IV, 964).

KAYNAKÇA

BOA., İ. DH., 1467-48, 27 C 1326/27 Temmuz 1908.

BOA., TFR. I. KV., 206/20505, 206/20503.

BOA., TFR. SL., 192/19196, 192/19200.

BOA., TFR. I. MN., 174/17369.

BOA., Y. A. HUS., 523/159.

AKYILDIZ, Ali, "Meclis-i Mebusan", TDVİA, Ankara 2003, XXVIII, 245-247.

ARTUÇ, Nevzat, "II. Meşrutiyet'in İlanı", Doğu Batı Düşünce Dergisi (II. Meşrutiyet 100. Yıl), cilt 1, yıl 11, sayı 45, Ankara 2008, 65-82.

BEYDİLLİ, Kemal, "Yeni Osmanlılar", TDVİA, İstanbul 2013, XXXIII, 430-433.

DEMİRCİ, H. Aliyar, "1908 Paramentosunda Meşrutiyetin Değerleri ve İlkeleri", Doğu Batı Düşünce Dergisi (II. Meşrutiyet 100. Yıl), cilt 1, yıl 11, sayı 45, Ankara 2008, 83-104.

HANİOĞLU, M. Şükrü, "Jön Türkler", TDVİA, İstanbul 2001, XXIII, 584-587.

KANSU, Aykut, İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913, İstanbul 2016.

KOÇAK, Cemil, "Meşrutiyet'te Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan", TCTA, IV, 969-971.

MARDİN, Şerif, Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908, İstanbul 2008.

_____, Şerif, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İstanbul 1996.

_____, "Yeni Osmanlı Düşüncesi", Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, İstanbul 2009, I, 42-53.

Mustafa Fazıl Paşa, Parisden Bir Mektub, Dersaadet 1326.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet", TCTA, IV, 953-960.

ÖZCAN, Azmi, "Otuzbir Mart Vakası", TDVİA, İstanbul 2007, XXXIV, 9-11.

TUNAYA, Tarık Zafer, Hürriyetin İlanı, 1998.

Sultan II. Abdülhamid'in
Meclis-i Mebusan'ı Açış Konuşması

Nutk-ı Hümayun-ı Hazret-i Padişahi

Hîn-i cülusumda vaz' etmiş olduğum Kanun-ı Esasî'nin mevki-i tatbik vaz'ında tesadüf olunan müşkilâta mebni o zaman rical-i devlet tarafından gösterilen lüzum üzerine Meclis-i Mebusan muvakkaten tatil olunmuş iken memalik-i şahanemde maarifin terakkisiyle kabilîyet-i ahali derece-i matlubeye isal olununcaya kadar kanun-ı mezkûrun tehir-i icrası tavsiye ve arz olunmuş idüğünden Meclis-i Mebusanın tekrar içtimaı vakt-i merhununa bi't-talik memalik-i şahanemin her tarafında mektepler tesisıyla maarifin terakkisine ihtimam olunmuş idi. Şükr olsun o maksadın husuluyla intişar-ı maarif sayesinde sunuf-ı ahalimizin seviye-i istidadı teali etmiş olması hasebiyle izhar olunan arzuya binaen ve bu arzunun husulü devlet ve memleketimizin hâlen ve istikbalen saadetini mucib olacağına mutmain olduğumdan buna muhalif-i re'y ve mütalaada bulunanlara rağmen bila-tereddüd Kanun-ı Esasî'yi ez-ser-i nev ilan eyledim ve mucebince yeniden intihabat icrası ile Meclis-i Mebusanın içtimaa davetini irade etdim.

Usul-ı idarenin tahavvülü üzerine mesned-i sadaret Kamil Paşa'nın uhdesine bi't-tevcih müşarünileyhin riyaseti tahtında teşkil olunan Heyet-i Vükela idare-i cedide-i meşrutanın teşkilat ve tanzimatı ile meşgul olduğu esnada Bulgaristan prensi ve Şarki Rumeli eyaleti valisi Prens Ferdinand her nasılsa Devlet-i Aliyemize sadakatden inhiraf ile Bulgaristan'ın istiklalini ilan ve bunu müteakib Avusturya ve Macaristan devleti dahi Berlin Muahedenamesi mucebince Avusturya'nın işgal ve idare-i muvakkatası tahtında bulunan Bosna ve Hersek'i havza-i hükûmetine ilhaka karar verdiğini Babıali'ye ve diğer düvel-i muazzama kabinelerine beyan eylemişlerdir. Muhill-i hukuk ve münasebat olan bu iki vaka-i mühimme pek ziyade teessüfümüzü mucib hadisat-ı fevkaladeden olub bu tecavüzat üzerine ica-

b-ı hâlin icrasıyla hukuk-ı devletin muhafazası Heyet-i Vükela'nın himmetine mevdu olmağla bu babda ve herhâlde Meclis-i Umuminin muavenet ve müzaheretini arzu olunur.

Bi'l-cümle devletler ile Devlet-i Aliyemiz beyninde hüsn-i münasebat ve musafat berkemal olduğundan düvel-i mütehabbe-i muazzamanın muavenetleri ile mesail-i siyasiye-i vakianın hüsn-i suretle faysal-pezir olması kaviyyen memulümüzdür.

Akdem-i vacibat-ı mühimmeden olan umur-ı maliye-i devletin tanzimi ile varidat ve masarifat beyninde tevazün husulü ve tesir-i ümran-ı memleketle sunuf-ı tebaa-i şahanemin refah-ı hâl ve saadeti esbabının istikmalî ve mekatibin teksir ve tanzimi ile ilm ü maari- fin ve hiref ve sanayiî taammüm ve intişarı ve kuva-yı berriye ve bahriyemizin derece-i mükemmeliyete isali nezdimizde begayet mültezem olduğundan olbabda daire-i hükûmetden Meclis-i Mebusana takdim olunacak kavanin layihalarının tedkiki ile Meclis-i Âyanın tasdikine layık kanunlar tanzimine masrufi-i himem-kâr-ı agâhileri memulümüzdür. Devlet-i Aliyemiz ve memleketimiz hakkında mesud ve müteyemmen olması temenniyatıyla bugün Meclis-i Mebusanı küşad eyledim. Milletimin mebuslarını görmekle bahtiyarım. Memleketimizin Kanun-ı Esasî ile idaresi hakkındaki azmim kat'i ve lâ-yetegayyerdîr (sürekli alkışlar). İnşallah Meclis-i Mebusanımız devletimize ve milletimize hayırlı işler görür de vatanımız her türlü saadete nail olur (İnşallah sadaları). Cenab-ı Hak cümlemizi tevfi- kat-ı samedaniyesine mazhar eylesin.

Fi 22 Zilkade sene 326
Fi 4 Kânunuevvel sene 324

Biyografiler

EDİRNE VİLAYETİ

Edirne Mebusu Talat Bey /Paşa

(Edirne 1 Eylül 1874 - Berlin 1921)

Kırcaali'ye bağlı Çepleci köyünden Kadı Ahmed Vâsıf Efendi'nin oğludur. İlk eğitiminden sonra Edirne Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdi. Babasının vefatı üzerine ailesinin geçimini sağlamak için Edirne Posta ve Telgraf İdaresi'nde çalışmaya başladı. 1891'de şehirdeki Alliance Israélite Universelle mektebinde Türkçe muallimliği yaptı. Fransızca dersleri aldı, sicil kaydına göre Rumca da konuşabilmekteydi. Eniştesi İsmail Yürükoğlu aracılığıyla Jön Türk hareketiyle tanıştı. Edirne'de Hafız İbrahim Efendi'nin çabalarıyla gerçekleşen muhalefet örgütlenmesine katıldı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris ve Cenevre teşkilâtlarıyla gizlice haberleşen örgüt üyeleri arasında tutuklanarak, üç yıl hapse mahkûm edildi (1897). Jön Türklerle saray arasındaki Contréxeville Anlaşması'nın ardından siyasetin yumuşaması üzerine 1898 yılı Şubat ayında arkadaşlarıyla beraber affedildi ve Selânik'e sürüldü. 1899'dan 21 Kasım 1907'ye kadar Selanik Vilayeti Posta ve Telgraf İdaresi'nde kâtip olarak görev yaptı. Talat Bey ile İsmail Canbulat ve Midhat Şükrü (Bleda) ile 7 Eylül 1906 tarihinde Hilâl (Muîn-i Hilâl) diye adlandırılan bir gizli cemiyet kurdular, 10 gün sonra örgütün adı Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olarak değiştirildi. Ülke içindeki muhalefet örgütlenmelerini mahallî şubeleri haline getirmeye çalışan Paris'teki Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti, kısa sürede yayılarak üye sayısı arttan cemiyetle temasa geçti. Gizlice Selânik'e ulaşan Dr. Nâzım Bey'in Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin teşkilatlanma yöntemlerine ilişkin kuşkularını dile getirdikten sonra, 27 Eylül 1907 tarihinde iki cemiyet birleşme kararı aldı. Bu karara göre örgütün yeni adı Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Dâhilî Merkez-i Umumisi adını aldı. Talat Bey yeni teşkilâtın kâtibi sıfatıyla, Haricî Merkez-i Umumi ve Avrupa vilayetlerindeki şube ve muhaliflerle haberleşmeyi sağladığı gibi gizlice İstanbul'a gidip İstanbul teşkilâtı lideri Silistreli İbrahim Paşazade Hamdi ve Avukat Baha beylerle görüştü. "Sâî" takma ismini kullanan Talat Bey, Haricî Merkez-i Umumide benzer bir görevi üstlenen Bahâeddin Şâkir Bey ile beraber örgütün teşkilatlanmasını denetleyen iki kişiden biri oldu. Talat Bey'in cemiyetteki hızlı yükselişini, 1905 sonrasında Jön Türklüğün entelektüel hareketten tutucu bir eylemciliğe dönüşüm süreci olarak değerlendirilebilir. Talat Bey, 1908'de hazırlanmasında önemli rol oynadığı ihtilalin ardından Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli idarecilerinden biri haline geldi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı siyasetine ağırlığını koyduğu 1908-1918 döneminde aktif rol alan siyaset-

çilerden biri oldu. 1908 seçimlerinde Edirne mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi ve birinci reis vekilliğine getirildi. 1909'da İngiltere'ye gönderilen parlamento heyetine başkanlık etti. 8 Ağustos 1909'dan 11 Şubat 1911'deki istifasına kadar Dahiliye Nâzırlığı yaptı. Şubat-Temmuz 1912 tarihlerinde kısa süren Said Paşa kabinesinde Posta ve Telgraf Nâzırı olarak görev aldı. Bu tarihten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kısa süren muhalefetinin örgütlenmesine çalıştı. Balkan Savaşı sırasında gönüllü olarak Edirne'de görev aldıysa da muhalif propaganda yaptığı gerekçesiyle İstanbul'a gönderildi. 23 Ocak 1913 tarihindeki Bâbâli Baskını'nın düzenleyici ve uygulayıcıları arasında yer aldı. II. Balkan Savaşı esnasında Edirne'nin geri alınması için askerî harekât kararı verilmesinde önemli rol oynadı. Bulgar temsilcileriyle yapılan barış görüşmelerinde Osmanlı heyetine başkanlık etti. Mahmud Şevket Paşa suikastının ardından kurulan Said Halim Paşa kabinesinde yeniden Dahiliye Nâzırlığı'nı üstlendi (12 Haziran 1913). Bu tarihten itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçek anlamda bir iktidar tekeli oluşturmasının doğal bir sonucu olarak, siyasetin en önemli belirleyicisi oldu. I. Dünya Savaşı'na girme konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde beliren fikir ayrılığında, savaşa katılma taraftarı olarak, devletin böyle bir karar almasında etkili oldu. Literatürde "Tehcir Kanunu" diye geçen 27 Mayıs 1915 tarihli kanûn-ı muvakkatın çıkarılması ve uygulanmasında Dahiliye Nâzırı sıfatıyla önemli rol oynadı. İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde gücü artan Talat Bey, hükümet icraatına müdahaleleri sonucunda, savaşa karşı çıkan Sadrazam Said Halim Paşa'nın 3 Şubat 1917 tarihinde sağlık sebebiyle istifası üzerine, Dahiliye ve Maliye nezaretleri de uhdesinde olarak sadrazamlığa tayin edildi. 1918 yılı Ocak ve Şubat aylarında Bolşeviklerle yürütülen Brest-Litovsk mütareke görüşmelerini Osmanlı heyetinin baş delegesi sıfatıyla idare etti. Sultan Reşad'ın vefatı üzerine usulen hükümetin istifasını sunsa da 8 Temmuz 1918 tarihinde yeni padişah VI. Mehmed (Vahideddin) tarafından tekrar sadrazamlığa getirildi. Osmanlı Devleti'nin ABD Başkanı Wilson aracılığıyla mütareke girişiminde bulunmasının ardından, hükümetin vazifesine devam etmesi imkânsız hale geldiğinden, 8 Ekim 1918'de istifasını sundu, 14 Ekim'de Ahmed İzzet Paşa'nın sadaretinde yeni kabinenin kurulmasıyla görevi resmen sona erdi.

1 Kasım 1918 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendini feshine karar veren son kongresinin başkanlığını yapan Talat Paşa, 1-2 Kasım gecesi Enver Paşa, Cemal Paşa ve diğer cemiyet liderleriyle birlikte Karadeniz üzerinden Sivastopol'a kaçtı ve oradan Berlin'e geçti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yurt dışında yeni-

den başlattığı faaliyetlerde, Ali Sâî takma adıyla görev aldı, Bolşevikler ve galip devletlerle temaslar yaptı. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ile de muhaberede bulundu. Damad Ferid Paşa hükümetince Dîvân-ı Harb-i Örfî'ye sevk edilen Talat Paşa'nın vezaret rütbesi henüz gıyabî yargılanması başlamadan geri alındı (12 Mart 1919). 15 Mart 1921 tarihinde, Taşnaksütyun'un aldığı İttihad ve Terakki erkânının öldürülmesi kararını icra eden Soghomon Tehliryan adındaki bir Ermeni tarafından Berlin'de öldürüldü. Yakalanarak yargılanan katil, mahkeme jürisi tarafından suçsuz bulunarak beraat etti (3 Haziran 1921). Berlin Müslüman Mezarlığı'nda kalan naaşı 22 yıl sonra İstanbul'a getirilerek Hürriyet-i Ebediye tepesine defnedildi (25 Şubat 1943). Birçok kaynağa göre 1903'te İtalyan Obediyası'na bağlı Macedonia Risorta mason locasına üye olan Talat Paşa hakkında farklı kaynaklar da Bektaşî tarikatı mensubu olduğunu ve bu kanalla siyasal örgütlenmeyi kolaylıkla gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir.

Edirne Mebusu Doktor Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey (İstanbul 1869 - 1949)

Türk şair, felsefeci ve devlet adamıdır. Tıp eğitimi görmüştür. Babası Arnavutluk'tan Debre-i Bâlâlı Hoca Mehmed Tevfik Efendi, annesi Kafkasya'dan kaçırılarak İstanbul'da bir konağa satılan Çerkez asıllı Münire Hanım'dır. İlköğrenimini Üsküdar Dağ Hamamı'nda babasının hocalık yaptığı Sion Mektebi'nde tamamladı. 1884'te girdiği Galatasaray Sultânîsi'ne sadece bir yıl devam edebildi. 1887'de girdiği Mekteb-i Mülkiye'de bir talebe hareketine karışınca okuldan uzaklaştırıldı (1890). Sonunda bir hocasının tavsiyesiyle Tıbbiye-i Mülkiye'ye girdi. Hayatının bir düzene kavuşacağı umuduyla akrabaları tarafından 1895'te Dârülmualimât müdüresi Ayşe Sıdika Hanım ile evlendirildi. Tıbbiyenin son sınıfında iken Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle, 1897 Türk-Yunan Muharebesi'nde yaralı askerleri Manastır'dan İstanbul'a nakleden seyyar hastahane Fahri Paşa'nın yanında stajyer doktor olarak çalıştı. 1907'de girdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde üst kademelerde aktif görevler aldı. II. Meşrutiyet'in ilân edildiği günlerde Selim Sırrı (Tarcan) ile birlikte İstanbul halkına meşrutiyet ve hürriyet hakkında nutuklar verdi. Aynı yıl yapılan seçimlerde Edirne mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. 1909'da Talat Paşa başkanlığındaki bir heyetle Londra'ya gitti. Bazı hareketleri sebebiyle arkadaşlarıyla arası açılınca 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçti. 1913-1918 yılları arasında politikadan uzaklaşarak tekrar Karantina İdaresi'nde doktor olarak çalıştı. Bir yandan da Rehber-i İttihad-ı Osmanî Mektebi'nde felsefe dersleri verdi, İstîlâhât-ı İlmiye Encümeni'nde çalıştı. 1918'de Ahmed Tevfik Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olarak politikaya döndü, İstanbul Dârülfünunu'nda felsefe ve estetik dersleri verdi. Damad Ferid Paşa kabinesinde iki defa Şûrâ-yı Devlet reisliği yaptı

(1919-1920). 1919'da Paris'te toplanan Barış Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen önce danışman, sonra delege sıfatıyla katıldı.

Sevr Antlaşması'nı imzalayan heyette yer aldı (10 Ağustos 1920). Gerek Sevr Antlaşması'nı imzalaması gerekse aynı günlerde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketine muhalif tavrı sebebiyle, talebelerinin protestoları sonucunda Cenab Şahabeddin, Ali Kemal, Hüseyin Dâniş ve Barsamyan Efendi ile birlikte Dârülfünun'daki görevinden istifa etti (8 Nisan 1922). Arkadaşı Ali Kemal'in İstanbul'dan kaçırılıp Ankara'ya götürülürken İzmit'te linç edilmesi üzerine aynı akıbete uğramak korkusuyla 8 Kasım 1922'de Mısır'a gitti. Bu sırada TBMM tarafından 150'likler listesine alındı. Kahire'de karşılaştığı eski dostu Emir Abdullah'ın davetiyle Ürdün'de kralın divan tercümanı oldu. 1934'te emekli oluncaya kadar Sıhhiye ve Âsâr-ı Atika Müzesi müdürlüğü yaptı. 150'liklerin affına dair kanunun yürürlüğe girmesinden yaklaşık beş yıl sonra, Lübnan sahilindeki Cünye kasabasından İstanbul'a döndü (1943). Son yıllarında edebiyat, sanat ve estetikle ilgili yazılar yayımladı. 30 Aralık 1949'da vefat etti. Mezarı Zincirlikuyu'dadır.

Türk kültür ve edebiyat tarihinde "feylesof" lakabıyla tanınan Rıza Tevfik, daha çok şair olarak hatırlanır. 1895'ten itibaren dergilerde aruz vezniyle şiirler yayımlasa da asıl şöhretini 1913'ten sonra hece vezniyle yazdığı şiirlerle kazandı. Millî Edebiyat akımının teşekkül yıllarında hece vezni ve sade dili ile o günkü Türk şiirinin en beğenilen örneklerini ortaya koydu. Bir devre damgasını vuran asıl sanatkâr şahsiyeti, tekke şairleri ve halk âşıklarının genellikle mûsiki eşliğinde okudukları divan, nefes ve ilâhi gibi şiirlerden yola çıkarak kaleme aldığı divan, koşma ve nefesleriyle belirir. Millî Edebiyat'ın teşekkül etmeye başladığı II. Meşrutiyet sonrasında bu tarz şiirler yazmak suretiyle Türk edebiyatının asıl kaynağına yönelmesi, dönemin birçok şair ve aydını için yol açıcı rol oynar. Doğu ve Batı dünyasına dair oldukça kapsamlı bir felsefi birikime sahip olan Rıza Tevfik, yeni bir ekol kurmaktan ziyade mevcut felsefi bilgileri yorumlayarak, bunlarla modern görüşler arasında dikkate değer benzerlikler üzerinde durmuş ve çok sayıda eser kaleme almıştır.

Edirne Mebusu Mehmet Faik (Kaltakkıran) Bey (Edirne 1870 - 1948)

İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olmuş, II. Meşrutiyet döneminden itibaren 1908 – 1920 yılları arasında Osmanlı Mebusan Meclisinde Edirne milletvekiliği yapmıştır. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisinde de Edirne milletvekili olarak görev alan Faik Bey 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İşgal döneminde, Şeref Aykut, Şevket Dağdeviren ve Kasım Yolageldi ile birlikte Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından olmuş ve Millî Mücadele dönemindeki faali-

yetleri sebebiyle kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. TBMM'de 1920-1939 arasında altı dönem Edirne milletvekili olarak görev almıştır. Sağlığında kaleme aldığı anıları henüz yayınlanamamıştır.

Edirne Mebusu Asım Bey

(Edirne 1877 - İstanbul 1909)

Meşrutiyet dönemi ilk Meclis-i Mebusân'da Edirne milletvekillerinden Rasim Bey'in oğludur. İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun olan Asım Bey, Üsküdar Bidayet mahkemesinde görev almış. II. Meşrutiyet I. Dönem Edirne milletvekili olarak görev yapmıştır. 15 Mart 1909 tarihinde vefat etmiş ve yerine Faik Bey seçilmiştir.

Tekfurdağı (Tekirdağ) Mebusu Agop Babikyan Efendi

(Edirne 1856 - 28 Ağustos 1909)

Fransız mektebinde okumuş, 12 yaşında Sofya'da memur olarak gönderilmiş, Ayestefanos görüşmelerinde kâtiplik yapmıştır. Bosna-Hersek'te bulunduğu sırada bölge, Avusturya-Macaristan'a bağlanınca İstanbul'a geldi. 1879'da Edirne Ticaret Mahkemesi başkâtipliğine atandı. 1881'de İstinaf Mahkemesi ikinci başkanı oldu. 1891'de İstanbul'a gelerek avukatlık yaptı. 16 Kasım 1908'de 44 oy alarak Tekirdağ'dan (Tekfurdağı) mebus seçildi. Adana'da meydana gelen olayları araştırmak üzere Meclis'in seçtiği heyette yer aldı ve olayları yerinde inceledi. Raporunu yazarken evinde rahatsızlanarak vefat etti.

Tekfurdağı (Tekirdağ) Mebusu Agop Boyacıyan Efendi

(Tekirdağ 1854 -?)

Osmanlı tebalarından Ermeni milletinden ve tüccardan müteveffa Nişan Boyacıyan Efendi'nin oğludur. Ermeni mekatib-i ibtidaiye ve rüşdiyesinde okuduktan sonra Dersaadete azimetle Mekteb-i Sultani'ye girdi, daha sonra mühendis mektebinden mezun oldu. Mekteb-i Sultani Fransızca muallimliği, Sivas vilayeti dahilinde Karahisar-ı Şarki sancağı mühendisliği görevlerinde bulundu. Bir müddet sonra istifa ederek Dersaadet'de tüccardan Artin Arslanyan Efendi maiyetinde çalıştı. Ardından Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de hesap ve Fransızca muallimliği yaptı. Darülfünun Ulûm-u Riyaziye ve Tabiiyye şubesi müdürü iken 13 Ekim 1909'de vefat eden Agop Babikyan Efendi'nin yerine 45 oy ile mebus seçildi. Türkçe, Fransızca ve Ermenice bilirdi. Ermenice ve Fransızca iki kitap yazdı. 5 Kanunuevvel 1327'de [18 Aralık 1911] meclisin fesholmasından sonra II. Dönemde de tekrar mebus seçilmiştir.¹

Tekfurdağı (Tekirdağ) Mebusu Mehmed Adil Bey

(Hezergrad 1855 -?)

Adil Bey'in oğludur. Rüşdiye mektebini bitirmiştir. Çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, avukatlık ve Meclis-i

İdare üyeliği yapmıştır. 16 Kasım 1908'de 46 oy alarak mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebusân'da Evkaf ve Defter-i Hakanî Encümeni Zabıt Kâtipliği, dördüncü ve beşinci şube kâtipliği, Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği gibi görevlerde bulunmuştur.

Dedeâğaç Mebusu Süleyman Bey

(1865 - ?)

Manavoğlu Süleyman Bey, Rüşdiye mektebini bitirip, askerlik mesleğine girmiş ve binbaşılığa kadar yükselmiştir. Meclis-i Mebusan seçimlerinde aday olmuş ve 6 Kasım 1908'de Dedeâğaç'tan I. Dönem milletvekili seçilmiştir. II. Meşrutiyet II. Dönemde de Dedeâğaç ve III. Dönemde Gelibolu'dan seçilerek milletvekilliği görevini sürdürmüştür.

Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Emrullah Efendi

(Lüleburgaz 1855 - 1914)

Babası Lüleburgaz eşrafından Tüccar Ali Efendi'dir. İlk ve ortaokulu Lüleburgaz'da bitiren Emrullah Efendi, Mekteb-i Mülkiye'den 1881'de mezun olduktan sonra Yanaya, Selanik, Halep, Aydın ve İstanbul gibi çeşitli illerde maarif müdürlüğü yapmıştır. Bir ara Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) müdürlüğünde de bulunmuştur. 21 Kasım 1909'da 49 oy alarak, II. Meşrutiyet I. Dönem Kırkkilise (Kırklareli) milletvekili olarak görev almıştır. Meclis-i Mebusân'da Muvazene-i Maliye Encümeni Reisliği gibi etkili görevler üstlenen Emrullah Efendi, II. Dönemde de bu görevini sürdürmüş, 14 Ocak 1910'da Maarif Nazırlığına atanmış, 19 Şubat 1911'de istifa etmiştir. Maarif Encümeni Reisliğinde de bulunan Emrullah Efendi, 2 Ocak 1912'de tekrar Maarif Nazırlığına getirilmiştir. Muhitü'l-maârif adlı ansiklopedik bir eseri vardır.

Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Mustafa Arif (Deymer) Bey

(Selanik 1873 - 1954)

Hukuk mektebini bitirdikten sonra Kırkkilise Bidayet Mahkemesi başkanlığı yapmıştır. II. Meşrutiyet, I. Dönem ve IV. Dönemde Kırkkilise'den mebus seçilmiştir. Mütareke dönemi Tefvik Paşa hükümetlerinde Dâhiliye Nazırlığı ve Şûrâ-yı Devlet Reisliği görevlerini üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924'te Türkiye-Yunanistan Nüfuz Mübadelesi Komisyonu'nda Kızılay temsilcisi olarak görev almış, 1930-1932'de Kırklareli Valiliği yapmıştır.

Gelibolu Mebusu Dr. İstefani Narlı Efendi

(Maydos 1860 - ?)

Atina Tıp Fakültesini bitirmiştir. Doktorluk yaparken aday olmuş, 4 Kasım 1908'de 38 oy alarak Meclis-i Mebusân'a Gelibolu mebusu olarak girmiştir.

Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey

(Gümülcine 1877/1885 - Paris 1945)

Gümülcine eşrafından Hacı Ali Bey'in oğludur. Edirne

¹ BOA. DH. SAİD 168/463, 29.12.1271.

İdadisi'nden sonra geldiği İstanbul'da Mekteb-i Hukuk'taki eğitimini 1904'te tamamladı. Memleketi Gümölcine'de dava vekilliği ve ziraatla meşgul oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 24 yaşında ve kanunen mebus seçilmesi mümkün olmadığından 8 yaş büyütülerek, 31 Ekim 1908'de I. Dönemde Gümölcine mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan'da etkin görevler alarak pek çok kanun teklifi de vermiştir. Bir müddet sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefete başlayarak, 21 Kasım 1911'de de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 11 Mart 1919'da Sultan Vahideddin'in iradesi ile Bursa Valiliğine tayin edildiyse de bu görevde uzun süre kalamadı. Millî Mücadele başarıya ulaştıktan sonra Yüzellilikler listesine dâhil edilen İsmail Bey, ömrünün son demlerini Paris'te geçirdi.

Gümölcine Mebusu Mehmed Hilmi (Fehmi) Efendi

(Vidin 1852 – İstanbul 1918)

1879'da devlet memuru olan müderris Mehmet Fehmi Efendi 31 Ekim 1908'de II. Meşrutiyet dönemi I. Dönem Gümölcine milletvekili seçilmiş, II. Dönemde de mebusluğu sürdürmüştür. 23 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'nda Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi'nin feshedilip, Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılmasının kararlaştırılması ve 25 Ekim 1913 tarihinde bu devletin tarih sahnesinden çekilmesi üzerine ailesiyle birlikte önce İstanbul'a, ardından da Aydın'a hicret etmiştir. Mezarı İstanbul Karacaahmet'tedir. Oğlu Mehmed Esad İleri (1882-1957) Millî Mücadelede etkin rol almış, TBMM I. Dönem Aydın ve II. Dönem Menteşe milletvekilliği yapmıştır.

Gümölcine Mebusu Mehmed Arif Bey

Uzunköprü'de doğmuş olması dışında yaşamına dair bilgi bulunamamıştır. Hukuk mektebini bitirdikten sonra Çatalca'da savcı yardımcılığı görevinde bulunmuş, 24 Kasım 1908'de 52 oy ile Gümölcine mebusu seçilmiştir. II. Dönemde de mebus seçilen Mehmed Arif Bey, Meclis-i Mebusan'da Adliye Encümeni Mazbata Muharrirliği (Adliye Komisyonu Tutanak Yazarlığı) görevinde de bulunmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra hukuk alanında yapılan düzenlemeler ve bu alandaki sorunları ele alan bir yayın olan İlm-i Hukûk ve Mukâyese-i Kavânin Mecmuası'nın (Hukuk İlmi ve Kanunların Karşılaştırması Dergisi) da sahibidir. 13 Nisan 1909'da yayınlanmaya başlayan mecmua, toplam 24 sayı çıkmıştır.

İZMİT SANCAĞI

İzmit Mebusu Anastas (Mihalidis) Efendi

(Geyve-Ortaköy 1869 - ?)

Dersaadet Hukuk mektebinden mezun oldu. Mahkeme ve meclis azalıklarında, belediye nafia maarif ve ziraat bankası riyasetlerinde istihdam edilmiştir. Ticaretle uğraşan aynı zamanda da dava vekilliği yapan Anastas Efendi, Adapazarı Belediye Meclisi üyeliğinde de bulun-

du. 17 Kasım 1908'de 54 oy ile İzmit'ten mebus seçildi. İkinci ve üçüncü devrede de aynı görevini sürdürdü. İstanbul Beyoğlu Telgraf sokağında ikamet etmekteydi.

İzmit Mebusu Ahmed Müfid (Saner) Bey

(İzmit 1871 - ?)

1890 yılında Mekteb-i Mülkiye'yi bitirir. İzmit İdadisi muallimliği ile devlet hizmetine başlar. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1907 yılında Ankara Maarif müdürlüğüne getirilir. 17 Kasım 1908'de 109 oy ile İzmit mebusu seçilir. Meclis-i Mebusan'da kâtiplik ve Maarif Encümeni Reisliğinde bulundu. İkinci devrede de mebusluk görevini sürdüren Ahmed Müfid Bey, 26 Nisan 1910'da Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunnamesine Küttâb-ı Askeriye ile Süvari Zâbitânı hakkında iki madde ilave edilmesi hakkında bir kanun teklifi hazırlayıp Meclis-i Mebusan Başkanlığına sunar. 1912'de II. Dönemde de İzmit mebusu seçilen Ahmed Müfid Bey 1913'de Kütahya mutasarrıfı olur, daha sonra İzmir Maarif Müdürlüğü yapar. 1920'de Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gider. Cumhuriyet döneminde Mülkiye Müfettişi olarak görevlendirilir. 1934'te Soyadı Kanunu çıktığında "Saner" soyadını alır. Eşi Zehra Müfit Saner (1876-1956), ilk kadın sanatçılarımızdandır, Ertuğrul Yatı'nın dekorasyonunu yapmıştır.

İzmit Mebusu Hafız Rüşdü Bey

(İzmit 1847 - ?)

İzmir hanedanından Hasan Paşa'nın damadı, İzzet Efendi'nin oğludur. Rüşdiye ve medrese de eğitim aldı. Ticaret ve Ziraat işleriyle uğraştı. İzmit Fevziye medresesinde okudu. Şeri ve nizamiye mahkemelerinde, meclis idare başkitaabetlerinde, mahkeme azalıklarında bulundu. İstanbul'da Sultanahmet civarında ikamet etmekteydi. 19 Kasım 1909'da 100 oy alarak İzmit'ten mebus seçildi. Üçüncü devrede de aynı görevini sürdürmüştür.²

ERZURUM VİLAYETİ

Erzincan Mebusu Osman Fevzi (Topçu) Efendi

(Erzincan 1862 - 1939)

Çeşitli din bilginleri tarafından yetiştirilerek müderrislik icazeti aldı. 1894'te Erzincan Müftülüğü'ne atandı. 1908'de Meclis-i Mebusan'a Erzincan'dan mebus seçildi. 1912'de Meclis dışında kalınca bir süre cami kürsü vaizliği yaptı. 1918'de tekrar Erzincan müftüsü oldu. Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı yaptı. 1920'de Erzincan milletvekili seçilen Osman Fevzi Efendi, Birinci Grup üyesidir. 1923'te Meclis dışında kaldı ve müftülük görevine döndü. 1926'da emekli oldu. 1939'da Erzincan depreminde vefat etti. Dört çocuk babasıdır.

² Selda Kaya Kılıç, "1908 Osmanlı Mebusan Meclisinde İzmit Mebusları ve Faaliyetleri" *Kara Mürsel Alp*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, s. 951'de Rüşdü Bey'in adının Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerinde geçmediğinden söz eder. Ceridelerde Suriye, Denizli, Kastamonu vekili olarak Rüştü Bey isimli şahıs olmasına rağmen İzmit'ten "Rüştü Bey" adına rastlanmamış olduğunu belirtir. Ancak Meclis-i Mebusan sicil dosyasında adı geçmektedir.

Erzurum Mebusu Hafızade Seyfullah (Topdağı) Efendi

(Erzurum 1859 - 1943)

Mehmed Şerif Efendi'nin oğludur. Erzurum Rüşdiyesini bitirdi. Dava vekili iken aday olan Seyfullah Efendi, 16 Kasım 1908'de 198 oy alarak mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Arzuhal Encümeni Reisliği de yapan Seyfullah Efendi, ikinci ve üçüncü devrede de mebusluk görevini sürdürdü. 1930 seçimlerinde Erzurum Belediye Başkanı seçildi. Haziran 1932 tarihine kadar bu görevde kaldı.

Erzurum Mebusu Hafız/Ahmed Ziya Efendi

(Kiğı / Bingöl 1853 - İstanbul ?)

Şeyh Yusuf Efendi'nin oğludur. Eğitimi Erzurum ve İstanbul'da hususî mekteplerde tamamladı. Bağdat ve Basra'da adliye müfettişliği yaptı. Musul adliye müfettişi iken mebus adayı oldu. 16 Kasım 1908'de 184 oy alarak Erzurum'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Rüşumat Encümeni Reisliği görevinde de bulunan Ahmed Ziya Efendi, üçüncü devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür.

Erzurum Mebusu Karakin Pastırmacıyan Efendi

(Erzurum 1873 - Cenevre 1923)

Erzurum'da Sansaryan Mektebi'nden sonra Fransa'da Nancy Üniversitesi ziraat mühendisliği bölümünde okudu. Ermeni Devrimci Fedarasyonuna katılarak Armen Karo adıyla gerilla faaliyetlerinde bulundu. 1895'te Zeytun İsyanına katıldı. 1896'da Osmanlı Bankası Baskını liderlerindendi, tutuklandıysa da Fransa'nın arabuluculuğuyla kurtuldu. Fransa'da kalmasına izin verilmeyince İsviçre'ye geçti ve Cenevre Üniversitesi'nde maden mühendisliği doktorasını tamamladı. Meşrutiyet'in ilanından sonra 16 Kasım 1908'de 169 oy alarak Erzurum mebusu seçildi. Karakin Efendi, bir ara Meclis-i Mebusan İdare Amirliği görevinde de bulundu. İkinci devrede de mebusluk görevini sürdüren Karakin Efendi, Taşnaksutyun Cemiyeti temsilcisidir. Meclis-i Mebusan içinde Ermeni mebuslardan oluşan Osmanlı Sosyalist Fırkası içinde de yer aldı. Mebusluktan istifa ederek, Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ordusundaki Ermeni gönüllü tugaylarını örgütledi. 1918'de kurulan Ermenistan'ın ilk ABD elçisi oldu.

Erzurum Mebusu Şevket Efendi

(Erzurum 1873 - ?)

Hacı Yusuf Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi görmüştür. Vaizlik yaparken mebus adayı olan Şevket Efendi, 16 Kasım 1908'de 187 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Erzurum'dan mebus seçildi.

Bayezid Mebusu Süleyman Sûdî Efendi

(Doğubeyazıt 1866 - 1928)

Tutak Aşar ve Ağnam Memuru Kapılar Kethüdâsîzâde Abdülkadir Ağa'nın oğludur. Bayezit Rüşdiyesi'ndeki öğrenimini tamamlasa da şehadetnâme almadan

okuldan ayrılır. Özel hocalardan dersler alarak medrese eğitimi alır. Tercüme-i Hâl varakasında Türkçe okuyup yazabildiği, Kürtçe, Ermenice ve Farsça dillerini de bildiği belirtilir. 21 Temmuz 1880 tarihinde Bayezid Sancağı Bidayet Mahkemesi Kâtipliğinde mülâzım olarak göreve başlar. Daha sonra Karakilise Kazası Bidayet Mahkemesine ikinci kâtip olarak tayin edilir. 17 Ağustos 1887'de terfi ile Tutak Kazası Bidayet Mahkemesi Birinci Kâtipliğine atanır. 21 Ocak 1893'te Eleşkird Kazası Bidayet Mahkemesi Birinci Kâtipliğine tayin edilir ve ek görev olarak Eleşkird Kazası Rüşdiye Mektebinde hüsni-hat muallimliği yapar. Hakkındaki şikayetlerden dolayı görevinden azledilen Sûdî Efendi, tahkikat sonucu görevine yeniden atanır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Bayezid Sancağı mebusluğuna seçilen Süleyman Sûdî Bey, 18 Mart 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'a katıldı. İkinci yasama döneminde de aynı görevini sürdürdü. 1910'da Ahali Fırkası'nın kurucularından oldu. 1912 seçiminde Elbasan'dan seçilerek vekillliğini korudu. TBMM'nin I ve II. Dönemlerinde yine Bayezid'den milletvekili seçildi. TBMM'de İçişleri ve Dilekçe Komisyonları ile Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda görev yaptı. Evli ve üç çocuk babası olan Süleyman Sûdî Bey'in Ailesi "Acarbay" soyadını aldı.³

Erzurum Mebusu Vartkes Efendi

(Erzurum 1870 - Urfa 1915)

Seringülyan Efendi'nin oğludur. Millet Mektebini bitirdi. Gedikpaşa Ermeni Mektebi Müdürü iken Taşnaksutyun Cemiyetine üye olur. Yakalanacağını anlayınca kaçtı ise de kurtulamayarak tutuklanır ve idama mahkûm edilir. Meşrutiyetin ilanı üzerine hapisten kurtulan Ohannes Vartkes Efendi, mebus adayı olur ve 16 Kasım 1908'de 162 oy alarak Erzurum'dan mebus seçilir. İkinci ve üçüncü devrede de aynı görevini sürdürür. 21 Kasım 1911 tarihinde kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasında müzahir olarak görev alan Vartkes Efendi, meclis konuşmalarından anlaşıldığına göre sosyalist görüşe sahiptir. Ermeni olayları sırasında Talat Paşa'nın kendisine İstanbul'u terk etmesini tavsiye ve hatta para yardımı teklif ettiği bilinir. Sonradan, İstanbul'daki "Komite" örgütünde olduğu için yerini terk etmediği anlaşılır. 1915 Ermeni tehciri sırasında Diyarbakır'a, oradan da Urfa'ya gönderilirken yolda bir çeteci tarafından öldürülür.

İSTANBUL VİLAYETİ

İstanbul Mebusu Ahmed Nesimi (Sayman) Bey

(Hanya/Girit 1875 - 1958)

İbrahim Bey'in oğludur. İdadi eğitiminin ardından Paris'e giderek, hukuk ve siyasi ilimler eğitimi aldı. Bâb-ı Âli'de

3 BOA. DH. SAİD d. 174/281-282 H. 29.12.1282 / M. 15.05.1866; Şaban Ortak, "Kişisel Mektuplarının Açılması Meselesiyle Meclis-i Mebusan Gündemine Gelen Bayezid Mebusu Süleyman Sûdî (Acarbay) Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı, (Kasım 2020), s. 44-68; *İlk Meclis Anketi*, (Haz. Cihanhangir Gündoğdu), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara 2004, s. 64.

İstişare Odası muavini iken 1908 seçimlerine katıldı. 8 Aralık 1908'de 425 oy alarak İstanbul mebusu olan Ahmed Nesimi Bey, Meclis-i Mebûsân'da Kanûn-ı Esâsî Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı. İkinci, üçüncü devrede de mebus seçilmiştir. 1926'da Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı hedefleyen suikast girişimi sebebiyle tutuklanarak istiklal Mahkemesi'nde yargılandı ve aklandı.

İstanbul Mebusu Ahmed Rıza Bey

(İstanbul 1858 - 1930)

Âyân Meclisi üyelerinden Ali Bey'in oğludur. Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nden mezun olduktan sonra Hariciye Nezareti Tercüme Kalemî'nde kâtip olarak göreve başladı. Konya'da sürgünde olan babasının yanına gitmek için görevinden istifa etti. 1884'te tarım eğitimi almak üzere Fransa'ya gitti, Fransa dönüşünde önce Ziraat Nezareti'nde göreve başladı sonra Bursa Maarif Müdürlüğü'ne atandı. Fransız devriminin yüzüncü yılı dolayısıyla Paris'te açılan sergiye katılmak üzere Paris'e gitti, fakat geri dönmedi. *La Revue Occidentale* adlı dergiye İslamiyet konusunda yazılar yazdı. Fransız basınında Osmanlı aleyhine çıkan yazılara karşılık verdi. 1895'te İttihat-ı Osmanî Cemiyeti'nin adını İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirerek Paris şubasını oluşturdu. Cemiyetin görüşlerini yaymak için Meşveret adıyla bir gazete çıkaran Ahmed Rıza Bey, Meşrutiyetin yeniden ilânından sonra İstanbul'a geldi ve "ebû'l-ahrâr" (hürriyetçilerin babası) sıfatıyla törenle karşılandı. 8 Aralık 1908'de 472 oy ile İstanbul'dan mebus seçildi ve Meclis-i Mebusan Başkanlığına getirildi. Ancak padişahla ve İttihatçılarla anlaşmazlığa düşünce, padişahattan Âyân Meclisi üyeliğine atanması doğrultusunda bir ricada bulundu ve padişah tarafından 23 Ocak 1912'de, Âyân Meclisi üyeliğine, mütareke döneminde Âyân Meclis Başkanlığına atandı. Kurtuluş Savaşı sırasında Fransa'da olan Rıza Bey, Lozan Antlaşması'ndan sonra tekrar İstanbul'a döndü son yıllarını Vaniköy'deki çiftliğinde anılarını yazarak geçirdi.⁴

İstanbul Mebusu Hallaçyan Efendi (Nazır) Bedros Hallaçyan

(İstanbul 1871 – Paris 1929?)

Galatasaray Lisesi'nden sonra İstanbul Hukuk Mektebinden mezun oldu. 1892'de Paris'e giderek hukuk, siyaset ve ekonomi dallarında doktora yaptı. İstanbul'a dönüşünde Duyun-u Umumiye'de çalışmaya başladı. Meşrutiyet döneminde 8 Aralık 1908'de 465 oy alarak İstanbul Mebusu seçildi. Gabriel Noradunkyan'ın istifası üzerine 9 Eylül 1909'da Nafia Nazırlığı'na atandı, ancak 19 Şubat 1910'da istifa ederek bu görev ayrıldı. Meclis-i Mebusan'da Nafia Encümeni Reisliği de yapan

Hallaçyan Efendi ikinci, üçüncü devrede de mebus seçildi. 1912'de Paris'te toplanan uluslararası maliyeciler toplantısına Osmanlı temsilcisi olarak katıldı. Birinci Dünya savaşı yıllarında İttihat ve Terakki'nin en sadık üyelerinden biri olmasına rağmen, Ermeni olması sebebiyle İttihatçılar tarafından açığa alındı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Paris'e yerleşti. Son yıllarında Ermeni Hayırseverlik Genel Cemiyeti yönetim kurulu üyeliği yaptı.

İstanbul Mebusu Hüseyin Cahid (Yalçın) Bey

(Balıkesir 1875 – İstanbul 1957)

Maliye memuru Ali Rıza Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Serez'de ve İstanbul'da yaptı. Mülkiye Mektebi'ni 1896'da bitirdikten sonra 1901 yılına kadar Maarif Nezâreti'nin çeşitli kalemlerinde çalıştı. 1901-1908 arasında Vefa ve Mercan idâdilerinde öğretmenlik ve müdürlük yaptı. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte İttihatçıların safında hareketli bir siyasî hayata atıldı; 1 Ağustos 1908'de Hüseyin Kâzım Kadri ve Tevfik Fikret'le birlikte Tanin gazetesini çıkarmaya başladı. Seçimlerde İstanbul mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. Aynı dönemde birçok gazeteciyle girdiği polemikleriyle dikkat çekti ve şöhret kazandı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'un işgali üzerine 1919 Haziran'ında Malta'ya götürüldü. Sürgün dönüşü Nisan 1921'de Tanin'i yeniden yayımladı. Cumhuriyet'in ilk yıllarından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen dönemde Atatürk'e ve İnönü hükümetlerine yönelttiği sert eleştiriler ve İttihatçı kadroyu ısrarla savunması sebebiyle üç defa tutuklanıp İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı. 1925 Mayıs'ında vatana ihanet suçundan Çorum'da müebbet sürgün cezasına çarptırıldı. Ancak ceza kanununda yapılan bir değişiklikte bir yıl sonra cezasını tamamlamış sayıldı ve İstanbul'a döndü. Atatürk'ün ölümüne kadar siyasetin dışında kaldı. Türkçeye çevirip yayımladığı eserlerin geliriyle geçinmeye çalıştı. Bu arada dönemin önemli dergilerinden Fikir Hareketleri'ni çıkardı (1933-1940). 1938'de cumhurbaşkanı seçilen İnönü'nün teklifi üzerine yeniden siyasete döndü; 1939-1954 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekili olarak görev yaptı. Tanin ve Ulus gazeteslerinde özellikle 1948'den sonra Demokrat Parti'ye karşı çok sert bir mücadeleye girişti ve Aralık 1954'te 79 yaşında 26 ay hapse mahkûm edildi. Basında çıkan büyük gürültüler üzerine üç buçuk ay sonra serbest bırakıldı. Bu olayın ardından Demokrat Parti'ye karşı muhalefete devam etti. Adaylığını koyduğu 1957 seçimlerine çok az bir süre kala zatürreden öldü.

İstanbul Mebusu Mehmed Rifat Paşa

(İstanbul 1862-1925)

Sıbyan mektebinde başladığı eğitimini, Bayezid Rüştiyesi ve İstanbul Sultanisi'nin ardından Mülkiye Mektebi'nde parlak bir şekilde tamamladı. İlk büyükelçilik

⁴ Mevlüt Altıntop, Gökhan Bak, Alparslan Bak, "19. Yüzyıl Türkiye'sinde Fikir Hareketleri ve Basın: Ahmet Rıza Bey'in Hayatı ve Düşünce Yapısı", *Atlas Journal*, C.6, S. 28, (2020), s. 383-389; Eminalp Malkoç, "Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 11, (2007), s. 93-162.

görevine Aralık 1897'de Atina'da başladı. Mart 1908'de Londra büyükelçiliğine atandı. Şubat 1909'da bu görevde iken Hariciye Nazırı atandı ama o sıralar nazırlık düşünmeyen Rifat Paşa bu teklifi reddetti. İttihat ve Terakki Fırkası'nın hakkında oluşmuş bulunan İngiliz karşıtı görünümünü azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla, İngiliz yanlısı olarak bilinen Londra Büyükelçisi Mehmed Rifat Paşa'ya Hariciye Nazırlığı'nı teklif ettiği söylendi. İttihat ve Terakki söz konusu nazırlık için adı geçen padişahlık yanlısı Tevfik Paşa'nın önünü kesmek için bu teklifte ısrarcı oldu ve nihayetinde Rifat Paşa görevi kabul ederek İstanbul'a geldi. Bu aralıkta nazırlığa Gabriel Noradunkyan Efendi vekalet etti. Şubat 1909-Ağustos 1911 tarihleri arasında Hariciye Nazırı olarak hizmet etti. Bu arada, 1909 yılında ölen İstanbul mebusu Manyasizade Refik Bey'in yerine Meclis-i Mebûsan'a giren Mehmed Rifat Paşa, Ekim 1911'de Paris büyükelçisi olması nedeniyle mebusluktan istifa etti. Kasım 1914'e kadar Paris Büyükelçiliği, sonrasında Ağustos 1918 - Mart 1919 arasında da Berlin Büyükelçiliği yaptı.

İstanbul Mebusu (Manyasizade) Refik Bey

(İstanbul 1853 – 1909)

Meşrutiyet devrinin tanınmış hukuk ve siyaset adamlarındandır. Hukuk Mektebi mecelle hocası Manyasizade Raufî Efendi'nin oğludur. Galatasaray Sultanisi ve Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Hukuk müşavirliklerinde, Hukuk ve Mülkiye mektepleri hocalıklarında bulundu. Midhat Paşa'nın yargılanmasında avukat Şehrî Efendi ile birlikte bulundu ve o zaman pek genç olmakla beraber Midhat Paşa'nın lehindeki hareketleri ve İzmir'de onu ziyaret etmesi Abdülhamit hükümetinin hakkındaki şüphesine sebep oldu. İstanbul'dan ayrılarak Kavala'da avukatlık yapmaya başladı. Selanik'te 1908 darbesini hazırlayan İttihat ve Terakki Cemiyetinde çalıştı. Namık Kemal ve arkadaşları ile daha önce Yeni Osmanlılar Cemiyeti zamanında tanışmıştı. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeni hükümette Zaptiye Nazırlığına tayin edilirse de kabul etmedi. 11 Aralık 1908'de 503 oy alarak Meclis-i Mebusan'a İstanbul mebusu seçildi. Kâmil Paşa kabinesinde Hasan Fehmi Paşa'dan sonra Adliye Nazırı oldu. İki ay sonra istifa ederek ikinci defa Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'nde yine Adliye Nazırlığına atandı. Bu görevini bir ay yapamadan öldü ve Fatih Çarşamba civarında Koğacılar Mezarlığında babasının yanına gömüldü. Siyasetçiliğinin yanı sıra bestekârlığı ile Klasik Türk Müziğine büyük katkıları bulunan Manyasizade Refik Bey'in adı İstanbul Fatih'te bir caddeye verilmiştir.

İstanbul Mebusu (Albert Vitali) Faraggi/Faraçî Efendi

(Serez 1854 – İstanbul 1918)

Tütün tüccarı Moiz ve Sahula Faraggi'nin ikinci oğludur. Hukuk Mektebinden mezun olunca avukatlığa başladı. Jön Türk Hareketi'ne katılarak siyasi yaşamını İttihat ve

Terakki Partisi'nde gördü. 1908'de ilk seçimde 512 ve ikincisinde 461 oy alarak Meclis-i Mebusan'a İstanbul mebusu seçildi.⁵ Bir süre Tütün Rejisi hukuk müşavirliğini yaptı. Osmanlı Bankası'nda çalıştı. Bütçe görüşmelerinde siyasi durumla ilgili uzun konuşmalardan yorulmuş, Meclis Bütçe Komisyonu Başkanı sıfatıyla 1 Mart 1911 günü yaptığı konuşmada "siyasetin gerçek temelini ekonomi ve maliye olduğunu" vurguladı. İkinci devrede de mebusluk görevini sürdürdü. Vefatında Şişli İtalyan Musevi Mezarlığı'na defnedildi.⁶

İstanbul Mebusu (Kirkor) Zöhrab Efendi

(İstanbul 1861 - Urfa 1915)

Makruhyan Ermeni Okulu'nda başladığı öğrenimini Galatasaray Sultanisi'nden sonra 1879'da mühendis diploması alarak tamamladı. 1880'de üvey babası avukat Avedis Yordamyân'ın bürosunda çalışmaya başladı. 1884'te Hukuk Mektebi'ni tamamlayarak avukatlık yapmaya başladı. 1908 Meclis-i Mebusan seçimlerine katıldı, 11 Aralık 1911'de 392 oy ile İstanbul mebusu seçildi. II. ve III. Devrelerde de mebus seçilen Zöhrab Efendi, Meclis-i Mebûsân'da Kavanin-i Maliye Encümeni Reisliği yaptı. 8 Şubat 1910'da "Mücâzâtı Mutazammın Bazı Hükümleri Lisanı Ta'zîre Tahvil ve Tehiri İcrası ve Mücâzâtı Mahkûmenin Tahliye-i Meşruta Sureti ile Tahfif ve Tenzili", 19 Aralık 1910'da "Suret-i Aleniyyede Vuku Bulan Serhoşluğun Men'î Hakkında" Ceza Kanununa bir madde eklenmesi, "Reji Müddeti İmtiyazesinin Hitamında Bandrol Usulünün Tatbiki Hakkında" kanun tekliflerinde bulundu. Prens Sabahattin'in Ahrar Fırkası paralelinde liberal fikirleri ve etnik gruplar arasında eşitliği savundu. Genellikle İttihat ve Terakki ile paralel yönde oy kullandı. Adana Olayları ve Türk-Ermeni ilişkileri konularında dikkatle incelenmesi gereken konuşma, tutum ve raporları bulunmaktadır. 21 Mayıs 1915'te Tehcir Kanunu gereğince tutuklandı. Yargılanmak için Diyarbakır'a götürülürken Urfa'da çeteler tarafından öldürüldü. İlk gençlik yıllarından itibaren yazmaya meraklı olan Zöhrab Efendi mesleki ve edebi birçok yayını vardır.

İstanbul Mebusu Kozmîdi Efendi

(Niğde 1870 - ?)

Pandelaki Efendi'nin oğludur. Hususî okullarda eğitim aldı. Dâva vekilliği yaparken 1 Aralık 1908'de 340 oy alarak Meclis-i Mebusan'a İstanbul mebusu seçildi. 1909'da anayasa değişikliği görüşmelerinde, mebus maaşlarının arttırılması için verdiği önerge reddedildi. Meclis'te kanunların halka duyurulması ile ilgili tartışmalarda özellikle Rumeli'de halkın Türkçe bilmediğinden kanunların sadece Türkçe değil yerel halkın dili ile de neşredilmesi görüşünü savundu. Kozmîdi Efendi, mebusluğu sona erdikten sonra Ma-

⁵ Kenan Olgun, *1908 Meclisi Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili*, Rumeli Platformu, İstanbul, 2010, s. 7.

⁶ Naim A. Güler, *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, İstanbul 2012.

kedonya Valiliği Hukuk Müşavirliği görevini yürüttü. Bu esnada resmi izin almaksızın Atina'ya giderek Yunanistan hükümeti ile bazı temaslarda bulundu. Bunun üzerine 1914 yılında Osmanlı Hükümeti kendisini vatana ihanet ile suçlayarak vatandaşlıktan çıkardı. Kanun-ı Esasi'ye göre de bu şekilde izin almaksızın vatandaşlık değiştirenlerin mallarına el konulduğundan kendisinin İstanbul Fener'de bulunan evine el konularak başkasına satıldı. Ancak İstanbul'un İngilizlerce işgal altında bulunduğu 1920 yılında kendisinin haksız yere vatandaşlıktan atıldığı iddia edilerek, vatandaşlığa geri alındı.

İstanbul Mebusu K. Kostantinidi Efendi

(İstanbul 1852 - ?)

Almanya'da hukuk eğitimi aldı. Dava vekili iken seçimlere katıldı ve 1908 yılı Ekim ayında 369 oy alarak İstanbul mebusu oldu.

İstanbul Mebusu Nasuhzade Mustafa Asım (Yörük) Efendi

(İstanbul 1861 – 1942)

Fatih Camii dersiamlarından Nasuh Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi aldı ve "ruûs" imtihanını vererek dersiam oldu. Geleneksel usulde ders vermeye devam ederken bir taraftan da dönemin modern eğitim müesseselerinden Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye ve Vefa İdadisinde öğretmenlik yaptı. 10 Aralık 1908'de 475 oy alarak Meclis-i Mebusan'a İstanbul mebusu seçildi. Kanun-ı Esasi Encümen Reisliği, Meclis-i Mebusan Reis vekilliği, Defter-i Hakanî ve Evkaf Encümeni Reisliği görevlerinde bulundu. Daha sonra eğitim hayatına geri dönerek 1912'de Darülfünun'da tefsir dersleri verdi. Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nin meclisinde yer aldı. 1917'de Süleymaniye Medresesi'nde Tabakât-ı Kurrâ ve müfessirîn müderrisliğine atandı. 1918'de önce Âyan üyeliğine daha sonra da bu meclisin reisliğine getirildi. 1912-1921 yılları arasında Huzur Dersleri'ne katıldı ve daha sonra burada mukarrir oldu. Mezarı Sahrayı Cedit Mezarlığındadır.

İŞKODRA VİLAYETİ

İşkodra Mebusu Şakir Bey

3 Aralık 1908'de 32 oy ile İşkodra'dan mebus seçilir. İzinli olarak gittiği seçim bölgesinde hastalanarak, 18 Ağustos 1909'da vefat etmiştir.

İşkodra Mebusu Murtaza Galib Bey

(İşkodra 1846 -?)

Cabizade Murtaza Galib Efendi, İşkodra Mekteb-i Rüşdiyesinden mezun oldu. İşkodra İdare Meclisi başkâtibi iken seçimlere katıldı ve 5 Aralık 1908'de İşkodra'dan mebus seçildi. İkinci devrede de bu görevini sürdürmüştür. İstanbul Beşiktaş İsmail Ağa mahallesinde ikamet etmekteydi.⁷

İşkodra Mebusu Rıza Bey

(İşkodra 1864 - ?)

İşkodra'da rüşdiyeyi bitirdi. İşkodra Belediye Başkanlığı yaptı. Şakir Bey'in vefatı üzerine 25 Ekim 1909'da 24 oy ile İşkodra mebusluğuna seçildi. Meclis-i Mebûsân'da 4. Şube Reisliği de yapan Rıza Bey, ikinci devrede de mebusluğunu sürdürmüştür.

Draç Mebusu Esad (Toptani) Paşa

(Tiran 1864 - Paris 1920)

Süleyman Paşazade Ali Toptan'ın oğludur. Özel hocalardan ders alarak kendini yetiştirdi. Sultan II. Abdülhamid devrinde mîrimîrân rütbesiyle jandarma komutanlığına atandı. Yunan Savaşı'nda gösterdiği çabalar takdir edilerek generalliğe yükseltildi. 1908 seçimlerinde Draç'tan mebus seçildi. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirildiğini padişaha bildiren heyet içinde yer aldı. İttihadçılarla anlaşamayan Esad Paşa, Balkan Savaşı'nda redif gönüllü kuvvetlerine komutanlık yaptı. Ancak, İşkodra'nın Karadağlılar tarafından kuşatılması sırasında Osmanlılara gereken yardımı yapmadı ve Arnavutluk bağımsızlığını kazanınca Prens Wilhem'in gelişine kadar Arnavutluk'u yönetti. Arnavutluk'ta İçişleri ve Harbiye Nazırlığı görevlerinde bulundu. Ancak asıl isteği Arnavutluk hükümdarı olmaktı. Onun bu amacı 1914'te anlaşılınca ülke dışına çıkarıldı. Esad Paşa taraftarlarının baskılarına dayanamayan Wilhelm, tahtı bıraktı. Bunun üzerine Esad Paşa, Arnavutluk Parlamentosunca hükümet başkanlığına getirildi ise de Avrupalılar onu tanımadılar. Avrupa devletlerinin temsilcileriyle görüşmek üzere Paris'te bulunduğu sırada, Avni Rüstem adlı bir Arnavut öğrenci tarafından öldürüldü.

ADANA VİLAYETİ

Adana Mebusu Ali Münif (Yeğenağa) Bey

(Adana 1874 - 1951)

Hakkı Bey'in oğludur. 1896'da Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptı. Görice mutasarrıfı iken 8 Kasım 1908'de 49 oy alarak Adana mebusu seçildi. 1910 yılı Eylül'ünde bu görevinden ayrılarak Ankara Valiliğine atandı. Meclis-i Mebusan'da bulunduğu süre içinde kâtiplik yaptı, Dahiliye Encümeni Reisliğinde bulundu. Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı yapan Ali Münif Bey, Beşir Efendi'nin ölümü üzerine 3 Şubat 1918'de Halep'te yapılan ara seçime katıldı ve 241 oy alarak yeniden mebus seçildi. Talat Paşa hükümetinde Nafia Nazırlığı da yaptı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun işgaline karşı direnç ve protesto amacıyla Kilikyalılar Cemiyeti'nin kuruluşuna katıldı. İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. 1922-1926 arasında Adana Belediye Başkanlığı yaptı. TBMM'nin III. Döneminde Mersin, daha sonra beş dönem Adana milletvekilliği yaptı.

7 BOA. MMB. 32/31.

Cebelibereket Mebusu Mehmed Reşid Efendi

21 Kasım 1908'de 11 oy alarak Cebelibereket'ten mebus seçildi.

İçel Mebusu Mahmud Bayram Efendi

(Silifke 1844 - ?)

Hacı Mahmud Bayram Efendi Konya'da Müsevvidzade Abdullah Vahdi Efendi Medresesi'nden mezun olmuştur. Aşar ihale memuru, ağnam teftişi memuru, naib vekili görevlerinde bulundu. 1878'de İçel sancağı müftülüğüne tayin edildi. İçel müftüsü iken seçimlere katıldı ve 3 Kasım 1908'de 33 oy alarak İçel mebusu seçildi. Mebusan dairesi civarında Fındıklı mahallesinde ikamet etmekteydi.⁸

Mersin Mebusu Arif Hikmet Bey

(? - 1911)

24 Kasım 1908'de Mersin mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan'da kâtiplik, Adliye Encümeninde Zabıt Kâtipliği yaptı.

Kozan Mebusu Hamparsum Boyacıyan Efendi

(Adana Haçin 1863 – 1915)

Hamparsum Boyacıyan (Murad), İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de eğitim aldı. Öğrencilik yıllarından itibaren muhalif eylemlere katıldı. Seçimlerin başlaması üzerine Kozan'dan adaylığını koydu ve 2 Aralık 1908'de 20 oy alarak Kozan mebusu seçildi. Ermeni Hınçak Örgütü üyesidir. 24 Nisan 1915'te evinde tutuklanarak, arkadaşlarıyla Kayseri'ye sürüldü. Yargılanması sonucunda idama mahkum edildi.

ANKARA VİLAYETİ

Ankara Mebusu Kasım Nuri Efendi

(Ankara 1858 - ?)

Ankara'da rüşdiyeyi bitirdi. Ankara Mektebi mümeyyizliğinde bulundu. 17 Kasım 1908'de 76 oy alarak Ankara mebusu seçilen Kasım Nuri Efendi, aynı görevi üçüncü devrede Yozgat'tan seçilerek sürdürdü.

Ankara Mebusu Talat (Sönmez) Bey

(Ankara 1876 - 1950)

Kurşunlu Şeyhizade Mehmed Talat, Mekteb-i Mülkiyeden mezun oldu. Seçilmeden önce Mecitözü, Erbaa, Şarkışla Kaymakamlıkları, Bandırma, Gemlik, Isparta, Ardahan Mutasarrıflıkları, Dahiliye Vekaleti Memuri Müdürlüğü, Mülkiye Müfettişliği gibi görevler ifa etti. Beşiktaş Abbasağa mahallesinde ikamet etmekteydi.⁹ TBMM'de II. Dönem Ardahan ve III. Dönemde Ankara milletvekili olarak görev aldı.

Ankara Mebusu Hacı Mustafa (Beynam) Efendi

(Ankara 1865 - 1931)

Babası Hacı Halil Efendi'dir. İlköğrenimini köyünde, orta öğrenimini de Bala'da tamamladı. Konya'da Mecidiye Medresesini bitirdi. Ankara Kocabey Medresesi'nde müderris olarak görev yaparken seçimlere katıldı ve 16 Kasım 1908'de 120 oy alarak Ankara'dan mebus seçildi. Aynı görevi ikinci devrede de sürdüren Hacı Mustafa Efendi, 3 Nisan 1911'de "Usul-i Muhakeme-i Şer'îye'ye" ilişkin bir kanun teklifi hazırladı. 5 Ağustos 1912'de meclisin feshi ile mebusluğu sona erince Ankara'ya müderrislik görevine döndü. Milli Mücadele yıllarında Müdaf-fa-i Hukuk Cemiyeti'nde çalıştı. TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde Ankara Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de açılıшта hazır bulundu. Mecliste İrşad, Şeriye ve Evkaf komisyonlarında görev aldı. Sakarya savaşı sırasında askerinin moralini yüksek tutmaya memur edilen kurulda İrşad Heyeti'nde görev yaptı. 20 Kasım 1922'de seçilen Halife Abdülmecid Efendi'ye kutsal emanetleri teslim eden ve TBMM adına görevini kutlayan heyette yer aldı. Meclis kürsüsünden çeşitli konularda ikisi gizli oturumda 50 konuşma yaptı. Beş soru, iki gensoru önergesi ve bir kanun önerisi verdi. Milletvekilliği sona erince 1 Kasım 1923'te Ankara Darülmilale Medresesi'ne müderris olarak atandı. Medreselerin kaldırılması üzerine de 14 Eylül 1925'te Ankara Vazilğine getirildi. Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti azalığı yaptı.

Ankara Mebusu Mahir Said (Pekmen) Bey

(Ankara 1880 - 1949)

Babası, Hacı Hüseyin oğullarından Ali Mahirzâde Said Efendi'dir. Mahalle Mektebi'nde başlayan eğitim hayatına 1893'te Kuleli Askeri İdadisi'nde devam eder. Mahir Bey vatan ve hürriyet fikirlerine kapıldığı Kuleli'yi yedincilikle bitirir. 1896'da başladığı Harbiye'de Sultan Abdülhamid karşıtı hareketin ateşli taraftarı olduğundan tutuklanır. Tevkif ve soruşturmaların ardından 8 Eylül 1897'de Trablusgarp'a sürülür. 11 ay süren sürgün hayatından sonra Avrupa'ya kaçan Mahir Said Bey, Cenevre'de okur ve Jön Türk hareketine dahil olur. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'ye döner ve 16 Ekim 1908'deki seçimde 109 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Ankara'dan mebus seçilir. Meclis'e Ahrar Fırkası'ndan seçilen tek mebusur. Muvazene-i Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği ile aynı encümenin mazbata muharirliğini yapar. 1910 ve 1911 yılı bütçe kanunlarını hazırlar. Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucularındandır. Mütareke döneminde Rüsûmât Müdürlüğü görevini yürütür. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte emlak alım-satımı işlerine yönelmiştir.¹⁰ Sürgün ve mebusluk yıllarını kaleme aldığı, Fizan Hatıraları ve 31 Mart Hatıraları İsyan Günlerinde Bir Muhalif adıyla Türk Tarih Kurumu tarafından basılmış iki kitabı vardır.

8 BOA. MMB. 36/18, İef 2.

9 BOA. MMB. 36/13.

10 Mahir Said Pekmen, *Fizan Hatıraları*, (haz. Hasan Babacan-Servet Avşar), Ankara 2013, s. 2-7.

Çorum Mebusu Mehmed Münir (Çağıl) Bey

(Çorum, İskilip 1873 - 1954)

İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Lüleburgaz, Kudüs, Musul, Akka, Kudüs, Diyarbakır, Kosova Bidâyet Mahkemelerinde çeşitli görevlerde çalıştı. Meclis-i Mebusan'a 7 Kasım 1908'de 104 oy ile Çorum'dan mebus seçildi. II. ve III. Devrede de aynı görevi sürdürdü. Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti Müsteşarlığına atandığından 26 Mayıs 1914'te mebusluktan istifa etti. Cumhuriyetin ilanı sonrasında Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti müsteşarı olarak görev yaptığından ilk TBMM'de görev alamadıysa da sonrasında yedi dönem Çorum milletvekilidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi vakıflarını tasfiye veya yeniden düzenleme sürecinde ve sonrasında kanunun çıkarılmasında önemli görevler üstlenmiş, belgelere göre 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun TBMM'de görüşülmesi sırasında Adliye Encümeni Reisi (Adalet Komisyonu Başkanı) sıfatıyla görev yapmıştır.

Çorum Mebusu Ali Osman Efendi

(Tulca 1877 - ?)

Çorum'a göç ettikleri için İskilip nüfusuna kayıtlıdır. Ak Molla diye tanınan Ahmed Efendi'nin oğludur. İskilip Mekteb-i Rüşdiyesini, Kastamonu İdadisini ve Mekteb-i Mülkiyeyi bitirdi, öğretmenlik yaptı. Mekteb-i İdadî müdür muavinliğinde bulundu, daha sonra kaymakamlığa atandı. Kaymakamlık yaparken mebus adayı olan Ali Osman Efendi, 9 Kasım 1908'de 63 oy alarak Çorum'dan mebus seçildi. Muhacirlerin iskânı için kurulan komisyonun mazbata muharirliğini yaptı. II. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür.

Kırşehir Mebusu Mahmud Mahir Efendi

(Avanos 1867 - ?)

Hukuk eğitimi aldı. Dava vekili olarak çalıştı. Seçimlerin başlaması üzerine Kırşehir'den aday olarak, 31 Ekim 1908'de 72 oyla mebus seçildi. II. ve III. Dönemde de aynı görevi sürdürmüştür. İstanbul Barosu başkanlığı da yapmıştır.

Kırşehir Mebusu Ali Rıza (Benli) Bey

(Avanos 1871 - 1926)

Hukuk Mektebi mezunudur. Maarif Nezareti Maarif Meclisi Kalemünde zabıt katipliği, Selanik İstinaf Mahkemesi üyeliği, İthamiye Heyeti Başkanlığı, Fevkalade Mahkeme üyeliği, İstanbul 1. Sınıf Sulh Hakimliği, İstanbul Öğretmen Okulu öğretmenliği, Selçuk Hatun Sultanisi öğretmenliği, Kastamonu ve İzmir İstinaf Mahkemeleri başkanlıkları gibi muhtelif görevlerde bulunmuştur. Meclis-i Mebusan'ın I, II, III ve IV. Dönemlerinde Kırşehir mebusu olarak görev almıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra TBMM'de II. dönem Kırşehir milletveki seçilmiş ve Memurin Muhakemat Heyeti Başkanlığı yapmıştır.

Kayseri Mebusu Hacı Kâsım Efendi

(Kayseri 1843 – 1924)

Molla Hüseyin'in oğlu olan Kâsım Efendi, Melikgazi Medresesi'nde eğitim almıştır. Medresede hocalık, camide vaizlik ve ticaret ile ulaşmıştır. Meclis-i Mebusan'a 15 Kasım 1908'de 56 oy alarak Kayseri'den mebus seçilmiştir. Ömrünün son zamanlarında Mısır'da bulunan kardeşinin yanına gitmiş, oradan Mekke'ye hacca gitmiş, dönüş yolunda vapurda ölmüştür.

Kayseri Mebusu Ömer Mümtaz Bey

(Kayseri 1877 - 1934)

İmamzade Ömer Mümtaz Bey, hususî okulda eğitim alarak, sonrasında ticaretle uğraşmıştır. 15 Kasım 1908'de Kayseri'den mebus seçilerek İstanbul'a geldi. III. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür. Sivas Kongresi'ne Kayseri delegesi olarak katılmıştır.

Yozgat Mebusu Hayrullah Efendi

(Yozgat 1855 – Mısır, Seydibeşir 1916)

Edirne ve İstanbul'da evkaf müdürlükleri ile kavaninlik yapmıştır. 25 Ekim 1908'de Bozok (Yozgat) sancağını temsilen mebus seçilen Hayrullah Efendi, Evkaf ve Defteri Hakanî Encümeni Mazbata Muharirliği, Meclis-i Mebusan Kâtipliği, Kavanin-i Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği görevlerinde de bulunmuştur. Mebusluktan sonra Hicaz'da bulunan kutsal emanetlerin muhafazası için Cidde Vakıflar Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Mekke'de görev yaparken İngilizlere esir düşmüş ve Seydibeşir Kampında ölmüştür. Bürokrat ve siyasetçi Mehmet Avni Doğan'ın babasıdır.

Yozgat Mebusu Edib Bey

(Yozgat 1858 – Kayseri 1925)

Çapanoğullarından Mustafa Edip Bey, Akdağmadeni kaymakamlarından emekli Cebbarzade Osman Nuri Bey'in oğludur. Yozgat ibtidai ve rüşdi mekteplerinden sonra tahsilini Demirli Medresesi'nde tamamlamıştır. Tahrirat kalemine devamla evrak memurluğunda ve muhasebe başkitabetinde, Akdağmadeni ve Sungurlu kazaları mal müdürlüklerinde, çeşitli kaza kaymakamlıklarında, Dersim, Çorum, Yozgat Mutasarrıflıkları vekâletinde, Nablus ve İçel mutasarrıflıklarında bulunduğu yerlerde yararlı işler yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında 25 Ekim 1908'de 74 oy alarak Yozgat'tan mebus seçilen Edib Bey, Meclis-i Mebusan'da Muvazene-i Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği yapmıştır. 1920'den Yozgat İsyanı sebebi ile Kayseri'de ikamet etmeye mecbur edilmiştir. "Mecmû'â-i Eş'âr" ismiyle basılmış bir eseri vardır.

AYDIN VİLAYETİ

İzmir Mebusu İstefan İspartalı Efendi

(Aydın 1853 - ?)

Ticaret mektebini bitirir. 1894 senesinde Aydın meclis-i idare azalığına tayin edilir. Bu görevde bulunurken 1900

senesinde terfi rütbesi alır. İdare-i Mahsusa'nın işletmekte olduğu vapur hatlarının imtiyaz hakkına talip olarak, 1909 yılına kadar çeşitli vapur hatları açar. Ticaretle meşgul iken seçimlere katılır ve 8 Aralık 1908'de 263 oy alarak İzmir'den mebus seçilir. 18 Ocak 1912 tarihinde kadar mecliste görev yapmıştır. İsteyan'ın Bakırköy tren istasyonuna 15 dakika uzaklıktaki İncirli Çiftliği diye anılan yerde geliştirdiği yaklaşık 1200 evlik projeyi Osmanlı Devleti'nde özel sektör tarafından uygulamaya konulan ilk konut projesi olarak değerlendirilir.¹¹

İzmir Mebusu Aristidi (Yorgancıoğlu) Paşa

(Kayseri 1848 – İstanbul 1928)

Kayseri Sancağı İdare Meclis Üyesi Yorgi Efendi'nin oğludur. İlk eğitiminden sonra İstanbul Fener Rum Mektebi'nde okumuştur. 1871'de Galata'da mahkeme kâtipliğine atanarak memuriyet hayatına başlar. 1878'de bidayet mahkemesine geçer. Sonrasında çeşitli vilayetlerde mahkeme üyesi ve savcı olarak görev yapar. 1895'te tarihinde Sivas Vali Muavinliği görevine atanır ve bu görevini 15 yıl sürdürür. Bu görevinden dolayı ikinci rütbeden Mecidiye nişanı itası ve sair taltiflerin yanı sıra gümüş liyakat madalyasına layık görülür. 1908 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a Aydın Vilayeti İzmir Sancağı mebusu olarak seçilir. Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci sadrazamlığında 22 Nisan 1909 tarihinde Orman, Maadin ve Ziraat Nazırlığına atanır ve dokuz ay bu görevde kalır. 21 Ocak 1911'de Meclis-i Âyan azalığına atandığı için mebusluğu sona ermiş, yerine Emanuel Efendi seçilmiştir. Meclis-i Âyan'da ikinci reisi vekili olmuştur. Mehmed Said Paşa Hükümetinde 20 Kasım 1911 tarihinden 9 Temmuz 1912 tarihine kadar Ticaret ve Ziraat Nazırlığı yapmıştır.¹²

İzmir Mebusu Pavlo Karolidi Efendi

(Kayseri, Talas 1848 – Atina 1930)

Toprak sahibi ve varlıklı bir buğday tüccarı olan Kostantin Efendi'nin oğludur. Karolidi'nin babası Holy Trinity adıyla da bilinen Endürlük Kilisesi'nin yapımına katkıda bulunan Kayserili üç tüccardan biridir. Karolidi, ana dili Türkçe olmasına rağmen İstanbul Fener Lisesi ve Smyrna Evangelist Okulu'nda Yunanca eğitim almıştır. 1867 senesinde Atina Üniversitesi Felsefe bölümüne girmiş, 1870 senesinde Simon Sinas bursunu kazanarak; eğitim hayatını tamamlayacağı Almanya'ya gitti. 1872 senesinde doktor ünvanını alarak Tübingen Üniversitesini bitirdi. Atina Üniversitesi'nde öğretim üyesi iken, sancılı bir seçim sürecinden sonra 12 Kasım 1908'de 40 oy alarak Meclis-i Mebusan'a İzmir'den mebus seçilmiş, II. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin 610. kuruluş yıldönümü nedeniyle verilen bir ziyafette söz alan nadir mebuslardan biri olan Karo-

lidi, Osmanlı Devleti'nin Büyük İskender İmparatorluğu'nun devamı olduğunu söyleyerek ilginç bir karşılaştırmada bulunmuştur. Akademik kimliği sayesinde II. Meşrutiyet döneminde yapılan Osmanlı kurumsal tarih çalışmalarının öncülerinden biri olmuştur. 1909'da Tarih-i Osmani Encümeni'nin daimi üyeliğine seçilmiş, Tarih-i Osmani Heyet-i Tahriyesi'nin 23 Haziran 1909 günü yapılan ilk toplantısında Abdurrahman Şeref, Necib Asım, Mehmed Arif ve Ahmed Tevhid ile birlikte Tarih-i Osmani'nin medhali ve mukaddimesinin yazımı için görevlendirilmiştir. Tarih-i Osmani Encümeni'nin çalışmalarına Rum tarihçi Kritovolus'un Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu "Osmanlı Tarihi"ni tercüme ederek ve yazarın biyografisi ile birlikte hazırlayarak katkı sunmuştur. "Roman Diogenis, İstanbul'a Yollar Açılırken" adlı eserinde Bizans Devleti tarihi, Bizans ile Müslüman Arap Devletleri ve Türk Selçuklu Devleti arasındaki ilişkileri karşılaştırmalı olarak irdelemektedir. Encümen üyeliği 1917 yılında sona eren ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Atina'ya yerleşen Karolidi'nin encümen üyeliğinin sona ermesi ile Osmanlı vatandaşlığından çıkarılması arasında bir bağ olmalıdır. Atina'daki üniversite görevine geri dönen Karolidi, 1923'te emekli edilinceye kadar birçok eser kaleme almıştır.¹³

İzmir Mebusu Seyyid Bey

(İzmir 1873 - 1925)

İzmir eşrafından Müezzinzâdeler ailesinden Abdullah Takiyyüddin Bey'in oğludur. Meşhur âlim İbn Melek'in de aralarında bulunduğu büyük dedeleri Aydın oğullarının daveti üzerine Türkistan'dan Aydın sancağına gelmiştir. İyi bir medrese eğitimi alan Mehmed Seyyid'in İzmir'de bulunduğu yıllar hakkında yeterli bilgi yoktur. 1904 yılında 18. devre birincisi olarak Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduktan sonra İzmir'de iki yıl kadar avukatlık yapar. Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nde başladığı usûl-i fıkıh müderrisliği aralıklarla ölümüne kadar devam eder. II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte siyasete atıldı ve 1908 seçimlerinde İzmir mebusu oldu. 1912 ve 1914 seçimlerinde aynı şehirden mebus seçildi. Üçüncü devredeki iki yıllık görevinin ardından 13 Kasım 1916'da Âyan Meclisi üyeliğine tayin edildi. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosunda bulunan Seyyid Bey, 1910'da İttihad ve Terakki Fırkası başkan yardımcılığına, 1911'de fırka reisliğine getirildi. Medrese kökenli olmasının verdiği ilmî nüfuzla cemiyet içinde bir denge unsuru olduğu ve hiziplerin arasını bulmada etkin rol üstlendiği anlaşılmaktadır. 1918 yılının Mütareke ortamında bazı İttihadçılarca kurulan kısa ömürlü Teceddüt Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı.

Milli mücadele yıllarında, Mustafa Kemal'in destek talebinde bulunduğu kişiler arasında Seyyid Bey'in de ismi geçer. Mondros Mütarekesi neticesi olarak İngilizlerin

11 Serhan Kemal Saygı, *Meclis-i Mebusan'da İzmir Mebusları 1908-1918*, (doktora tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s. 138.

12 Serhan Kemal Saygı, *age*, s. 79.

13 Serhan Kemal Saygı, *age*, s. 114-125.

İstanbul'u işgali sonrasında başlayan sürgün furyasında, Seyyid Bey de Malta'ya sürülür. Bir buçuk yıl süren sürgünlüğünde Fransızca öğrenmiştir. 1923 yılı başlarında Adliye Vekaleti tarafından kurulan tadil-i kavânî komisyonlarından olan Mecelle Vâcibât Komisyonu'na başkan olarak seçilir. 14 Ağustos 1923 seçimleri sonrası kurulan I. Fethi Bey kabinesinde Adliye Vekilliği görevine atanmıştır. Aynı şekilde I. İnönü kabinesinde de Adliye Vekilliği yapmıştır. Halifeliğin kaldırılması gündeme geldiğinde mecliste sert tartışmalar yaşanır. Seyyid Bey, halifeliğin gerekliliğini savunanlara karşı, hükümetin resmî görüşünü destekleyen meşhur konuşmasıyla muhalefeti zayıflatmıştır. 2 Mart 1924'te TBMM'de yaptığı konuşmayla halifeliğin kaldırılmasındaki dini gerekçeleri açıklamış, konuşması etkili olmuş ve halifelik kaldırılmıştır. Donanımlı bir hukukçu ve hukuk felsefecisidir. Fıkıhla ilgili dersleri kitaplaştırılan Seyyid Bey'in kitaplarında dini teamüllerle modernizim arasında bir uzlaşma ve çözüm arayışı görülmektedir. İyi bir tenkitçi ve iyi bir hoca olmasının yanı sıra fıkıh ile kelamı birçok konuda birleştirmeye çalışması ile dikkat çekmiştir. 52 yaşında şiddetli zatürre hastalığı sonucu üç gün içinde vefat etmiş, cenazesi Darülfünun'da yapılan anma töreninden sonra, Beyazıt camiiindeki cenaze namazından sonra Sultan II. Mahmut Türbesi haziresine gömülmüştür.

İzmir Mebusu İsak Nesim Mazliyah Efendi

(Manisa 1878 - Beyrut 1939)

Yusuf Mazliyah Efendi'nin oğludur. Osmanlı Hukuk Mektebi Âlisi mezunu olup, Selanik Ticaret Mahkemesi üyeliği yaptı. Selanik Polis Mektebi'nde İdare Hukuku ve Kapitülasyonlar derslerini okuttu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kaydolarak siyasete atıldı ve 1908-1909 yılları arasında partinin sekreterliğini yaptı. Selanik'te İttihat ve Terakki gazetesinde makaleler yazdı. İstanbul'da yayınladığı İttihad isimli günlük gazetenin ömrü ise ancak 9 ay sürdü. 1 Kasım 1908'de 184 oy alarak İzmir'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Muvakkat Kâtiplik, Rüsumat Encümeni Zabıt Kâtipliği görevlerinde bulundu. II. ve III. devrede de aynı yerden mebus seçilmiştir. 31 Mart vakasında Meclis'i basanlara karşı direnen Mazliyah'ın ünlü konuşması mezar taşına da aynen kazınmıştır: "Bir mebus arkadaşımız öldürüldü. Reisimiz ve reis-i sanimiz kaçmaya mecbur edildiler. Tanin ve Şûrâ-yı Ümmet gazeteleri hücumu uğradı. 'Asayiş berkemaldir, Meşrutiyet'e darbe yoktur' diye millet aldatıldı. Ben ilk gün Meclis'e koştum. 'Bizi buradan ancak süngü kuvvetiyle çıkarabilirler' dedim. İkinci gün, üçüncü gün, her gün geldim. Hanginiz cesaret edip de geldiniz ve söylediniz? Haniya milletin hukukunu kanımızın son damlasına kadar müdafaa edeceğimize yemin etmiştik? Ben Mebusan Meclisi'nde bu halde bulunduğuma teessüf ederim..."

Kasım 1912'de, Kâmil Paşa hükümetinin İttihatçılara karşı tasfiye hareketi sırasında tutuklanan Mazliyah, İt-

tihatçıların Ocak 1913 darbesinden sonra serbest kaldı. 1917'de Stockholm Konferansı'nda hükümeti temsille görevlendirildi. Tatil için kızı ile çıktığı Beyrut gezisinde fenalaşarak vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilerek 29 Eylül 1931 günü Ulus Sefarad Musevi Mezarlığına gömüldü.

İzmir Mebusu Mehmed Said Efendi

(1853 - 1921)

İzmir'in ulema ailelerindedir. Kendisi, babası ve dedesinin yanısıra oğlu Mehmet Rahmetullah Çelebioğlu da İzmir müftülüğü yapmıştır. İzmir'de İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden olan Sait Efendi'nin İzmir Müftülüğü görevinde bulunması halkla yakın temas kurmasına vesile olmuştur. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Sait Efendi'nin mebusluğa aday olması İzmirli-ler tarafından memnuniyetle karşılanmış ve 12 Kasım 1908'de 102 oy ile mebus seçilmiştir. Layiha Encümeni Reisliği yapmıştır. 1923'te Atatürk ile Latife Hanım'ın nikahını kıymıştır.¹⁴

Aydın Mebusu İsmail Sıdkı (Erboy) Bey

(Tırnova 1864 – 1935)

İbrahim Bey'in oğludur. Rüşdiye ve hususiyede eğitim aldı. 1884-1892 yılları arasında Adliye teşkilatının çeşitli memuriyetlerinde bulundu. Mektebi Hukuk'ta sınava girerek avukat ruhsatnamesi aldı ve 1892'den itibaren İzmir'de avukatlık ve gazetecilik yaptı. Aydın mebusu Süleyman Efendi istifa edince onun yerine 1 Haziran 1909'da yapılan ara seçimde 60 oy alarak mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Dahiliye ve Layiha Encümeninde mazbata muharirliği, beşinci şube reisliği, ikinci arzuhal encümeni reisliği yaptı. 1912'ye kadar mebusluğa devam etti. 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucuları arasında yer aldı. 1919'da Damat Ferid Paşa Hükümetinde Adliye Nazırı oldu ancak kısa bir süre sonra sadrazamla ihtilafa düşerek istifa etti.

Aydın Mebusu Süleyman (Bilgen) Efendi

(Aydın 1857 - 1923)

İlk öğrenimini Nazilli'de tamamladıktan sonra İstanbul'daki Nur-u Osmaniye Medresesi'nde din eğitimi aldı. Ticaretle uğraştı. Nazilli'de müderrislik yaparken 4 Kasım 1908'de 103 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Aydın'dan mebus seçildi. 21 Mart 1909'da istifa ederek mebusluk görevinden ayrıldı. Milli Mücadele döneminde Nazilli Kongresi'nin toplanmasına öncülük etti. 1920'de TBMM'nin ilk döneminde İzmir milletvekili olarak görev aldı.

Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah (Hatipoğlu) Efendi

(İzmir 1858-1937)

İzmir ulemasından ve Hatipoğulları sülalesinden Hoca

¹⁴ Türker Barış BULDUK, "Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk'un Divançe-İzmir Müftüsü Mehmed Said Efendi Adlı Eseri Üzerine," *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2881-82; Serhan Kemal Saygi, *age*, s. 71-72.

Şakir Efendi'nin oğludur. Bektaşî geleneği içinde yer aldıkları bilinen köklü ve kültürlü bir aileden gelmektedir. Anılarında yazdığına göre, evlerinde babasının iki-üç bin cilt, annesinin ise elli cilt kitabı bulunuyordu. Rüşdiye ve medrese eğitimi aldı. Çeşitli medreselerden icazet aldıktan sonra bir süre Tıbbiye'de okudu. İttihat ve Terakki'nin ilk üyelerinden olan Ubeydullah Efendi, Sultan II. Abdülhamit döneminde siyasi suçlu sıfatıyla hakkında sürgün kararı üzerine önce Avrupa'ya, oradan Amerika'ya gitti. II. Meşrutiyet'te yurda dönerek Meclis-i Mebusan'a 1912'de İçel mebusu olarak katıldı, 1914'te İzmir mebusu oldu. Jön Türkler arasında, II. Meşrutiyet döneminde ve TBMM'nin ilk yıllarında renkli kişiliği ile dikkati çekmiş bir siyasetçi ve özellikle Amerika hatıraları ile tanınan bir yazardır. Ayrıca sultana jurnaller verdiği, İttihatçıları kıyasıya eleştirdiği de bilinmektedir. Mütareke'de iki kere tutulmuş, sonra da Malta'ya sürülmüştür. TBMM'de 1931 yılından itibaren iki dönem Beyazıt vekilliği yaptı. Son yıllarında Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nde nikâh memurluğu yapan Mehmet Ubeydullah Efendi'nin 80 yıllık yaşamı tam anlamıyla bir maceradır.¹⁵

Denizli Mebusu Ahmed Muhib Efendi

(Musul-Süleymaniye 1857 - ?)

Medrese eğitimi aldı ve sonrasında ticaretle uğraştı. Meşrutiyetin ilanından sonra seçimlerde 27 oy alarak 5 Kasım 1908'de Denizli'den mebus seçildi.

Denizli Mebusu Fraşirili Gani Bey

(Yanya 1862 – 1928)

Yanya Mekteb-i Rüştiyesi ve Yanya Rum Mektebinde eğitim aldı. Rüşumat memurluğu yaptı, ticaretle uğraştı. 5 Kasım 1908'de 69 oy ile Denizli'den mebus seçildi. Meclisi Mebusan'da Rüşumat ve Ticaret Encümeni Mazbata Muharirliği, Rüşumat Encümeni Reisliği, Hariciye Encümeni Zabıt Kâtipliği yapan Gani Bey, ikinci devrede de Denizli'den mebus seçilerek görevini sürdürmüştür.

Saruhan Mebusu İlhami (Dinçer) Bey

Saruhan Ceza Mahkemesi Reisi iken seçimlere katıldı. 30 Ekim 1908'de 126 oy olarak mebus seçildi. Dahiliye Encümeni Mazbata Muharirliği yaptı. IV. devrede İzmir'den aday oldu ve mebus seçildi. Adana İstinaf Mahkemesi Reisliği, serbest avukatlık yapan İlhami Bey, soyadı kanunu çıkınca Dinçer soyadını almıştır.

Saruhan Mebusu Said Bey

(İzmir 1864 – 1923)

Mansûrîzâde Said Bey'in dedesi, babası ve amcası da İzmir'in tanınmış âlimlerindendir. Kendisi de İslâmî ilimler tahsili biter bitmez Hatuniye Medresesi'nde

ve İzmir İdâdîsi'nde ders vermiştir. İzmir İstinaf Mahkemesi üyeliğinde de bulunmuştur. 30 Ekim 1908'de 172 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Saruhan'dan mebus seçilmiştir. Sonraki dönemlerde İzmir ve Aydın milletvekiliği yapılmıştır. Meclis-i Mebusan'da Layiha Encümeni Reisliği yapan Said Efendi, II. ve III. devrede de mebusluk görevini sürdürdü. 22 Şubat 1911'de "Sûihâl ile müştehir memurüne tekaüd maası verilmemesi hakkında" bir kanun teklifi hazırlamıştır. İstanbul'da bulunduğu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde Fıkıh Tarihi dersi veren Mansûrîzâde, Hukuk-ı Aile Kararnamesi Komisyonu'nda görev almış; dönemin gazete ve dergilerinden Şûle-i Edeb, Hizmet, Terakkî ve İslâm Mecmuası'nda yazılar yazmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'un işgalinde İngilizler, Malta'ya sürmek için kendisini aramış, ancak Mansûrîzâde Rodos Adası'na kaçmıştır. Rodos'ta iki yıl kalan Said Bey, Yunanlılardan geri alınması üzerine İzmir'e dönmüştür. Gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarının yanı sıra çok sayıda basılmış eserleri de bulunmaktadır.¹⁶

Saruhan Mebusu Haydar Bey

(Serez 1872 – 1934)

İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Ceza Mahkemesi Reisliği ve avukatlık yaptı. 30 Ekim 1908'de 147 oy alarak Saruhan'dan mebus seçildi. Maarif Encümeni Mazbata Muharirliği, Dahilî Nizamname Komisyonu Kâtipliği, Adliye Encümeni Kâtipliği görevlerinde de bulunan Haydar Bey, II. ve III. devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür. TBMM'nin I. Döneminde Kütahya milletvekiliği, Divan-ı Riyaset Katipliği ve Eskişehir İstiklal Mahkemesi üyeliği (22 Kasım 1920 - 17 Şubat 1921) yapmıştır.

Saruhan Mebusu (Tokâdizade) Şekib Bey

(İzmir 1871 - 1932)

Rüşdiyede okudu ve yerel ulemadan medrese usulü eğitimle beraber dil dersleri aldı. Küçük yaşlarından itibaren şiirle meşgul oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde görev aldı. 2 Mart 1909'da 172 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Saruhan'dan mebus seçildi. 31 Mart vaka-sından sonra İttihat ve Terakki Fırkası'ndan istifa etti. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine İstanbul'a gitmiş, 1920'de tekrar İzmir'e dönüp kız lisesinde edebiyat öğretmenliği yapmaya başlamıştır. İzmir Belediye Meclisi üyeliği yapmıştır. 1931'de kurulan İzmir Edebiyat Cemiyeti'nin ilk başkanı olmuştur. İlk çocuğunu küçük yaşta kaybettikten sonra tifoya tutulup ölen ikinci çocuğunun acısına dayanamayarak aynı gün tabanca ile kendisini vurmuştur. Ertesi gün oğlu ile birlikte İzmir'de topırağa verilmiştir.

15 Serhan Kemal Saygı, *age*, s. 73-79.

16 Ayşegül Yılmaz, "Ferî Meseleler Çerçevesinde Mansûrîzâde Said Bey'in Fıkıh Anlayışı", *AlBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2018, C. 6, S. 12, s. 498-499.

Menteşe Mebusu Hamza (Hayati Öztürk) Bey

(Muğla, Ula 1868 - 1921)

Babası Mehmet Asım Bey, annesi Feriştah Hanım'dır. İlkokul mezunu ve çiftçidir. Meclis-i Mebusan'da Mentşe mebusudur. Anadolu'nun işgali üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması üzerine Hamza Hayati Bey de Ula teşkilatını kurmuş, Mentşe vilayet teşkilatının da başına geçmiştir. Nazilli Cephesindeki milli kuvvetlere katılarak fiilen cephede savaşmıştır. 4 Ağustos 1920'de TBMM'ye I. Dönem Muğla milletvekili olarak katılmış ve bu görevde iken vefat etmiştir.¹⁷

Menteşe Mebusu Halil (Menteşe) Bey

(Milas 1874 - 1948)

Kadızade Salih Efendi'nin oğludur. Orta tahsilini İzmir'de bitirdikten sonra Halkalı Ziraat Mektebi'ne başladı ancak daha sonra İstanbul Hukuk Mektebi'ne geçti, hukuk tahsilini daha sonra Paris'te tamamladı. Memleketinde çiftçilikle uğraşan Halil Bey, 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra Meclis-i Mebusan'a Mentşe mebusu seçildi. Meşrutiyet dönemi boyunca nazır olmadığı zamanlar mebusluğunu muhafaza etmiştir. 1908 sonlarında İttihad ve Terakki Fırkası'nın reisi seçildi. Hakkı Paşa kabinesinde Dahiliye nazırlığında, Sait Paşa kabinesinin ilk teşekkülünde Şûrâ-yı Devlet reisliğinde bulundu. Balkan Harbi'nden sonra toplanan Meclis-i Mebusan'a başkan seçildi. Birinci Dünya Savaşı içinde yine Said Halim Paşa kabinesinde Hariciye nazırı oldu. Talât Paşa kabinesinde de Adliye nazırlığı yaptı. Son Meclis-i Mebusan'da tekrar reisliğe seçildi. İstanbul'un işgalinden sonra 10 Mart 1919 tarihinde tutuklandı ve 28 Mayıs 1919 tarihinde Malta'ya sürüldü. 30 Nisan 1921 tarihinde serbest bırakıldıktan sonra İtalya ve Almanya'da bir süre kaldı. Kurtuluş Savaşı bittikten sonra yurda döndü; 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması çalışmalarına katıldı. 1926 yılında İzmir Suikastı nedeniyle sorgulandı ama gözaltına alınmadı. Sonraki yıllarda memleketinde çiftçilikle meşgul olan Halil Mentşe, Büyük Millet Meclisi'nin IV. Döneminde İzmir milletvekilliğine seçildi ve dört dönem mebusluğunu korudu. Hatıraları sonraki yıllarda, Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentşe'nin Anıları (1986) adıyla yayımlanmıştır.

BİTLİS VİLAYETİ

Bitlis Mebusu Mehmed Arif Efendi

(Ahlat 1836 - ?)

Osman Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi aldı. Meclis-i İdare üyesi iken seçimlere katıldı ve 14 Ekim 1908'de 18 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Bitlis mebusu seçildi.

Siirt Mebusu Abdürrezzak Efendi

(Siirt 1864 - ?)

Siirt'te rüştiyeyi bitirdi. Meclisi idare üyesi iken mebus adayı oldu ve 12 Kasım 1908'de 12 oy alarak Siirt'ten mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Askerî Encümen'de zabıt kâtipliği yapmıştır. Siirt milletvekilliği yapan Mehmet Suat Bedük, oğludur.

Muş Mebusu İlyas Sami (Muş) Efendi

(Muş 1881 - 1945)

İlk ve ortaöğrenimini Muş'ta tamamladıktan sonra Mırsır'a giderek medresede eğitim gördü ve müderrislik icazeti aldı. İstanbul Murat Paşa Camii Medresesi'nde müderrirken, 1908'de Meclis-i Mebusan'ın I. Dönemine Muş'tan mebus seçildi. II. ve III. Dönemlerde de mebusluğa devam etti. 1915'ten itibaren Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Arapça müderrisliği yaptı. 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'nce tutuklandı, 9 ay sonra Malta'ya sürüldü. Bu arada Meclis-i Mebusan'ın son dönemine Muş'tan milletvekili seçildi, serbest bırakılınca Ankara'ya geçerek TBMM'ye katıldı. 1920 ve 1923'te Muş, 1927'de Bitlis'ten milletvekili seçildi. 1930'da memuriyetten emekliye ayrıldı. 1936'da bu kez Çoruh'tan (Artvin) milletvekili seçildi.

Muş Mebusu Keğam (Dergarabedian) Efendi

(Muş 1865 - İstanbul 1918)

Papaz Karabet Efendi'nin oğludur. Ermeni mektebini bitirdi. 1888-1894 ve 1896-1908 yıllarında Muş Piskoposluk Konseyi'nin sekreterliğini yaptı. Muş Ermeni Murahhashane kâtibi iken 20 Aralık 1908'de 107 oy alarak Muş'tan mebus seçilen Keğam Efendi, ikinci ve üçüncü devrede de aynı görevini sürdürdü. Ermeni taşra edebiyatının önemli bir yazarıdır.

Genç Mebusu Mehmed Emin Efendi

(Bayezit 1861 - ?)

Rüşdiye ve medrese eğitimi aldı. Nahiye müdürlüğü ve kaymakam vekilliği yaptı. 12 Kasım 1908'de 20 oy alarak Genç'ten mebus seçilen Mehmed Emin Efendi, II. ve III. devrede de mebusluk görevini sürdürdü. I. Dünya Savaşı sırasında milis alayı oluşturarak düzenli ordu birliklerine yardımcı olmuştur.

BASRA VİLAYETİ

Basra Mebusu Seyyid Talib Bey

(Basra 1872 – Almanya, Münih 1929)

Arap milliyetçisi olarak tanınan Seyyid Talib Bey, Basra'nın ileri gelen ailesine mensuptur. 1908, 1912, 1914 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a Basra'dan mebus seçildi. Mecliste Arap hizbinin liderliğini yaptı. İttihatçılarla anlaşamadığı için 1914 Haziran'ında istifa etti. I. Dünya Savaşı sırasında hem Türklere hem de İngilizlere bilgi aktardı. Geçici Irak Hükümetinde İçişleri Bakanlığı yaptı.

¹⁷ Filiz Çolak, "I. TBMM'de Mentşe (Muğla) Mebusları ve Meclisteki Faaliyetleri (1920-1923)", *Yeni Fikir*, S. 21, Aralık 2018, s. 141

Basra Mebusu Zehirzade Ahmed Paşa

(Basra ? - İstanbul 1910)

Son dönem Osmanlı Arap politikacılarıdır. Aslen Basralı olan paşa, mirimiran rütbesi Şûrâ-yı Devlet üyeliği yapmıştır. İstanbul Kalamış'ta Arap Paşa Köşkü diye bilinen denize nazır, dört katlı beyaz köşk, Zehirzade Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. 2 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan'a Basra mebusu seçilmiş, ancak kısa süre sonra vefat etmiş ve yerine Abdülvahab Paşa seçilmiştir.

Müntefik Mebusu Refet Senevî Efendi

(Müntefik, Bursa ? – İstanbul 1910)

29 Haziran 1909'da Meclis-i Mebusan'a Müntefik mebusu seçildi. 26 Aralık 1910'da görevdeyken vefat etti.

Müntefik Mebusu Hızır Hayati Efendi

(Kerkük 1858 -)

Bidayet Mahkemesi üyesi iken seçimlere katıldı. 29 Haziran 1909'da 43 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Müntefik'ten mebus seçildi.

Ammare Mebusu Hüseyin el-Ulvan Efendi

Hüseyin el-Ulvan Efendi, 12 Mart 1909'da 38 oy alarak Ammare'dan mebus seçildi. Ancak meclise gelmediği için 15 Mayıs 1911'de mebusluk görevine son verildi ve müstafi sayıldı.

Ammare Mebusu Mehmed Selim Efendi

İki yıl meclise devam etmediğinden müstafi sayıldı.

BAĞDAT VİLAYETİ

Bağdat Mebusu (Ezekiyel) Sason Efendi

(Bağdat 1860 - 1932)

Osmanlı Yahudisi varlıklı bir ailenin çocuğu olarak tahsilini Bağdat, Londra ve Viyana'da tamamladı. Akademi Oriental'den siyaset ve hukuk diploması aldı. Bağdat vilayet tercümanlığı idare-i nehriyye müdüriyeti görevlerinde bulundu.¹⁸ Meşrutiyet'ten sonra 30 Aralık 1908'de 62 oy alarak Bağdat'tan mebus seçildi. II. ve III. Devrede de mebusluk görevini sürdüren Sason Efendi, Meclis-i Mebusan'ın birinci devresinde Rüsumat Encümeni Reisliği ve Ziraat Nezareti Müsteşarlığı; üçüncü devrede Kütüphane Encümeni Reisliği yaptı. İttihat ve Terakki'nin kapanmasından sonra Osmanlı Teceddüd Fırkası kurucuları arasında yer aldı. Ziraat Nezareti ve Ticaret Nezareti müsteşarı oldu. Sason Efendi, son yıllarında Irak Krallığının ilk maliye bakanı oldu ve ölümüne kadar parlamento üyeliği yaptı.

Bağdat Mebusu Babanzade İsmail Hakkı Bey

(Bağdat 1876 - İstanbul 1913)

Babası Baban aşiretinden ve Midhat Paşa'nın Bağdat

valiliği esnasında mühürdarlığını yapan Mustafa Zihni Paşadır. Bağdat mekteb-i rüşdiye-i askeriyesinden mezun oldu. Mekteb-i Mülkiye'ye kaydoldu ancak oradan atıldı. Daha sonra Mekteb-i Hukuk'tan mezun oldu. Mühendishane mektebinde muallim, hariciyede matbuat-ı ecnebiye kaleminde mümeyyiz ve İkdam gazetesinde muharrirlik görevlerinde bulundu. İstanbul'da Şişli'de Uğurlu Han apartmanında ikamet etmekteydi. 1908 ve 1912'de Meclis-i Mebusan'a Bağdat mebusu seçildi. 1911'de Maarif Nazırlığı'na atandı ve bu görevi üç ay kadar sürdürdü.¹⁹

Bağdat Mebusu Hacı Ali Efendi

(Bağdat 1866 - ?)

Alûsizade Rüştiyede ve hususî mektepte okuduktan sonra bir müddet Hukuk Mektebinde Mecelle öğretmenliği yaptı. 30 Aralık 1908'de 88 oy alarak Bağdat'tan mebus seçildi. Hacı Ali Efendi, meclise girdikten sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olan ve daha çok Arap, Rum ve Arnavut mebuslardan oluşan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldı.

Divaniye Mebusu Mehmed Şevket Paşa

(Bağdat 1856 - ?)

Babası Bağdat mebusanından Ammare mutasarrıfı Hacı Rifat Bey'in oğludur. Şöhreti Yeniçeri ağasizedir. Tahsili özel hocalar vasıtasıyla babasının hanesinde olup mektep ve medreseden mezun değildi. Diploması yoktur. Bağdat idare meclisi ve mektubi kalemlerinde, merkez mutasarrıflığı tahrirat müdüriyetinde, kaza kaymakamlıkları, mutasarrıflık vekaleti görevlerinde bulunmuştur. İstanbul Bakırköy'de ikamet etmekteydi.²⁰ 2 Kasım 1908'de 41 oy alarak Divaniye'den mebus seçildi. III. Devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür.

Divaniye Mebusu Seyyid Mustafa Nuri Efendi

(Bağdat 1846 - ?)

Vaizzade Mustafa Nuri Efendi, Bağdat'ta Hatuniye medresesinden mezun oldu. Hille ve Divaniye sancakları müftülüklerinde bulundu. 1908'de bağımsız olarak seçime girdi ve 52 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Divaniye mebusu seçildi. İstanbul Çemberlitaş Tahtaminare mahallesinde ikamet etmekteydi.²¹

Kerbela Mebusu Abdülmehdi Bey

(Kerbela 1873 – 1916)

Hafizzade Abdülmehdi, Kerbela sancağındaki Kerkük merkez vilayetindeki mekteplerde hoca olmamasından dolayı özel tahsil görmüş, Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekteydi. Mahkeme azalığı ve belediye riyaseti görevlerinde bulundu. 16 Aralık 1908'de 17 oy alarak

18 BOA. MMB. 38/16, lef 4.

19 BOA. MMB. 38/16, lef 3.

20 BOA. MMB. 38/16, lef 7.

21 BOA. MMB. 38/16, lef 6.

Kerbela'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da III. Devrede de aynı görevi sürdürdü. İstanbul Beşiktaş'ta ikamet etmekteydi.²²

BİNGAZİ SANCAĞI

Bingazi Mebusu Yusuf Şetvan Bey

(Bingazi 1868 – İstanbul 1949)

Bingazi'de doğdu. Askerî Rüşdiyeyi bitirdi. Mekteb-i Hukuk'ta okudu. Gazetecilik ve Adliye Müfettişliği görevlerinde bulundu. 23 Nisan 1909'da 60 oy alarak Bingazi'den mebus seçildi. Meclis-i Mebûsân'da İkinci Şube ve Arzuhal Encümeni Kâtipliği yaptı. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nda yer aldı. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. Trablusgarp'ın elden çıkmasından sonra Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılarak, Medine, Libya, İsveç ve İstanbul'da faaliyet göstermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra emekliye ayrılmıştır.²³

Bingazi Mebusu Ömer Mansur (Kahya) Paşa

(Bingazi 1879 - ?)

Mansur Kahya Paşa'nın oğludur. Kahya ailesi, Bingazi'nin meşhur ailelerinden biridir. Aşiret mektebini ve Mülkiyeyi bitirdi. Kaymakamlık yaptı. 7 Aralık 1908'de 54 oy alarak Bingazi'den mebus seçildi. İttihat ve Terakki Fırkası başkan yardımcılığı, Meclis-i Mebusan'da Vilayet-i Umumi İdaresi Kanunu Encümeni zabıt kâtipliği yaptı. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. Mansur Paşa, Trablusgarp Direniş Cephesi'nde Senusi tarikatı liderleriyle birlikte Osmanlı safında İtalyanlara karşı savaşmış bir mücahittir. Direnişin sivil liderlerinden biridir. Aynı aileden Nuri el-Kahya da tanınmış bir yurtseverdir, Libya'da Ömer Muhtar Birliği'nin kurucularındandır. Ömer Paşa Mansur El Kahya, 1949'da Doğu Libya'da 'Berka Emirliği'ni kuran ve daha sonra Birleşik Libya'nın krallığına getirilen İdris es-Senusi'nin en yakınında yer almış bir şahsiyettir. Libya hükümetlerinde yer alan Mansur Paşa, Modern Libya'nın kurucuları arasında sayılıyor.²⁴

BOLU SANCAĞI

Bolu Mebusu Şerafeddin Bey

(Bolu 1864 - ?)

Vassaf Bey'in oğludur. Rüşdiyede ve medresede okudu, hususi eğitim aldı. Muhasebe Başkâtibi iken mebus adayı oldu. 19 Ekim 1908'de 43 oy alarak Bolu'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Muvazene-i Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı.

Bolu Mebusu Mehmed Habib Bey

(Bolu 1878 - 1926)

Ahmed Hamdi Efendi'nin oğludur. Harbiyeyi bitirdi ve topçu subayı olarak Osmanlı ordusunda göreve başladı.

Manastır Mektebi Harbiyesi'nde İnşaat-ı Askeriye öğretmeni iken mebus adayı oldu. 21 Ekim 1908'de 102 oy alarak Bolu'dan mebus seçildi. 1912 seçimlerinde tekrar seçildi. Mütareke döneminde Habib Bey, İtilaf Devletleri'nin talebi doğrultusunda tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedildi. O dönem gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da, direniş örgütlemeye yeteneğine sahip İttihatçılar bir şekilde etkisiz hâle getirilmeye çalışılırken, Habib Bey 1 yıldan biraz daha fazla kalacağı Malta'ya sürgüne gönderilir. Dönüşünde Habib Bey'e Mustafa Kemal Paşa tarafından Millî Mücadele'ye katılması teklif edilirse de Mehmed Habib Bey, Anadolu'ya geçmek yerine Balımanlı'daki yalısına çekilmeyi tercih eder.

Bolu Mebusu Mustafa Zeki Bey

Bolu'da doğdu. Taşhancızade Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur. Defter-i Hakanî memuru iken, 21 Ekim 1908'de 44 oy alarak Bolu'dan mebus seçildi. II. ve III. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür.

Bolu Mebusu Abdülvahab (Öner) Efendi

(Bolu 1869 - 1920)

Bolu rüşdiyesi ve medresesi mezunudur. Liva Basımevi Müdürlüğü, Dârü'l-hilâfeti'l-âliye'de öğretmenlik, Hürriyet ve İtilaf Partisi Bolu Şubesi Başkanlığı, Osmanlı Meclis-i Mebusan I. Dönem Bolu Mebusluğu yapmıştır. TBMM I. Dönem Bolu milletvekilliğini, reddederek Meclis'e katılmayacağını 21 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisine bildirilmiş kısa süre sonra da vefat etmiştir. Yerine 2 Temmuz 1920'de Yusuf İzzet Paşa milletvekili seçilmiştir.

BEYRUT VİLAYETİ

Beyrut Mebusu Süleyman el-Bustani Efendi

(? - New York 1925)

1908'de İttihat ve Terakki'den Beyrut mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan ikinci reis vekilidir. 1910'da Heyet-i Âyan azası oldu. "İtibar-ı Osmani Bankası" adıyla bir şirket teşkili için arkadaşlarıyla birlikte Âyan azası Süleyman Efendi'ye Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararı doğrultusunda izin verildi.²⁵ 1913'te Said Halim Paşa hükümetinde Tarım, Ticaret, Ziraat, Orman ve Maden Nezaretlerinde nazırlık görevinde bulundu ancak özellikle dış politika konularında yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle istifa etti ve 1914'te siyasetten tamamen çekildi. New York'ta öldü ve cenazesi Lübnan'a götürülerek köyünde defnedildi.

Beyrut Mebusu Rıza el-Sulh Bey

(Beyrut 1860 - 1935)

Babası Ahmed Paşa Lazkiye valiliği yaptı. El Vataniye mektebini bitirdi. Mutasarrıflık görevinde bulundu. 17 Kasım 1908'de mebus seçildi. 26 Haziran 1910'da Şimen-difer güzergâhı üzerinde bulunan yerlere gönderilecek

22 BOA. MMB. 38/16, lef 9.

23 Sezai Balcı, "Panislamist Bir Mebusun Biyografisi: Bingazili Yusuf Şetvan (1868-1947)", XVII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 2018, C. IV - III. Kısım, s. 925-966.

24 Mansur Ömer el-Kihya, *Libya'nın Kaddafisi*, İstanbul 2011.

25 BOA. I. MMS. 146/4, 25 Aralık 1911.

mektup ve matbu evrakın sevahil tarifesine tâbi olmasını içeren bir kanun layihası hazırladı. Kral I. Faysal'ın Şam'da yönetimi sırasında ve Fransız mandası döneminde de devlet işleri üstlendi. İttihad ve Terakki Fırkası'na muhalefet etmiş, bu yüzden 1916'dan 1918'e kadar I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'ya sürgün edilmiştir. Oğlu Riyad el-Sulh, Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ilk başbakanlığını yapmıştır.

Akka Mebusu Şakirzade Esad Tevfik Efendi

Mamüretülaziz vilayeti merkez niyabetinde bulundu. Bu sırada Vali Hasan Bey'in bir takım isnat ve iddialarına maruz kalarak Akka'ya sürüldü. Bunun üzerine mağdur olduğuna ve zararının telafi edilmesine dair Şûrâ-yı Devlet'e başvurdu. Bu konuda gerekli işlemlerin yapılmasının takipçisi oldu.²⁶

Trablusşam Mebusu Fuad Hulusi (Demirelli) Bey

(İstanbul 1877 – 1955)

Samakoğlu Muallim Hulûsi Efendi'nin oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Trablusşam ve Beyrut'ta tamamladı. Daha sonra İstanbul Hukuk Mektebine girdi. 1901'de bu mektebi bitirdi. Çeşitli beldelerde hukuk alanında resmî görevlerle bulundu. Meclis-i Mebusan'a I. Dönem mebusu olarak 1908-10 arasında Trablusşam, daha sonra 1913-18 arasında Antalya mebusu olarak seçildi. İzmir Asliye Mahkemesi Reisi, İstanbul Cinayet Mahkemesi Savcısı oldu (1926). Türk Medeni Kanunu ile Borçlar Kanunu'nun hazırlanmasında ve İsviçre Medeni Kanunu'nu şerh edenlerden biri olan Virgile Rossel'in dört ciltlik eserini Türkçeye çeviren komisyonda görev aldı. Yargıtay üyeliğine seçildi. Darülhilâfe ve Süleymaniye medreselerinde hukuk ve karşılaştırmalı kanunlar dersleri verdi. Şiir, piyes ve hukuk alanında basılmış eserleri vardır.

Lazkiye Mebusu Emin Arslan Bey

(Beyrut 1871 - ?)

Mülkiyeyi bitirdi. Trablusşam Mutasarrıfı iken seçimlere katıldı ve 29 Haziran 1909'da 60 oy alarak Lazkiye'den mebus seçildi.

Lazkiye Mebusu Muhammed Mustafa Emir Arslan Bey

(?- İstanbul 1909)

Mustafa Arslan Bey'in oğludur. 10 Kasım 1908'de 58 oy alarak Lazkiye'den mebus seçildi. Hariciye Encümeni Reisliği de yapan Muhammed Arslan Bey, 13 Nisan 1909'da (31 Mart Vakası) bir mebus heyetiyle meclisten çıkıp faytona binmiş, yolda arabasını durduran asiler Arslan'ı Tanin yazarı İttihatçı Hüseyin Cahit'e benzeterek katletmişlerdir. Lübnanlı yazar, politikacı, fikir adamı ve Meclis-i Mebusan Havran mebusu Emir Şekib Arslan ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Bordeaux, Brük-

sel, Paris ve Buenos Aires başkonsoloslukları yapmış Emir Emin Arslan'ın kuzenidir.

Nablus Mebusu Ahmed Hamaş Efendi

Bölgedeki asayişsizliğin önlenmesine dair çalışmalarda bulunmuştur.²⁷

BİGA SANCAĞI

Biga Mebusu Mustafa Bey

(Çanakkale 1860 - ?)

Demircizade Mustafa Bey, Kal'a-yı Sultaniye'de (Çanakkale) doğdu. Ziraat ve ticaretle uğraştı. 10 Nisan 1910'da 53 oy alarak Biga'dan mebus seçildi. Mebusluğuna itiraz edenler oldu ise de yapılan incelemede seçimin iptalini gerektirecek bir olay saptanamadığından mebusluğu geçerli sayıldı. 25 Aralık 1911'de Kal'a-yı Sultaniye Sancağı'ndan silah altına alınanların ailelerine maaş bağlanması hakkında bir kanun teklifi hazırlamıştır.

Biga Mebusu Ali Rıza Efendi

(? - İstanbul 1909)

Ali Rıza Efendi mebus seçilmesinin ardından yatağa bağlı ağır hasta oldu. Bundan dolayı 3 Kasım 1909 Çarşamba günü sabahı vefat etti. Ardından Meclis-i Mebusan reisi tarafından söz konusu şahsın yerine usulü gereği birinin seçilmesi talep edildi.²⁸

Biga Mebusu Arif İsmet Bey

(Kerkük 1870 – İstanbul 1911)

İsmetzade Doktor Mehmed Arif olarak da bilinir. Babasının görevi münasebetiyle bulunduğu Kerkük'te doğdu. Babası Gelibolu eşrafından İsmail Hakkı Efendi'dir. İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye'ye girdi ve 1894 yılında buradan mezun oldu. Lapseki, Ünye, Fatsa, Konya ve Biga'da belediye hekimi olarak görev yaptı. Fatsa'da bir süre kaymakam yardımcısı olarak bulundu. Biga Belediye doktoru iken 24 Ekim 1908'de 83 oy ile Biga'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebûsân'da Hariciye Encümeni Mazbata Muharrirliği yapan Arif İsmet Bey, meclisteki bir oturum sırasında geçirdiği kalp krizi neticesinde vefat etti.

Biga Mebusu Mustafa Bey

Hakkında bilgi bulunamamıştır.

CEZAİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLAYETİ

Sakız Mebusu Mihalaki Çelebidi Efendi

Sakız adası eşrafındandır. Hukuk okudu. Sakız'da dava vekilliği yaptı. Sadakat ve gayretinden ötürü II. Abdülhamid döneminde kendisine 4. rütbeden Mecidi nişanı verilmiştir.²⁹

26 BOA. ŞD. 3059/36, 24 Şubat 1909.

27 BOA. DH. H. 21/39, 30 Eylül 1911.

28 BOA. DH. MÜ. 31/5, 6 Kasım 1908.

29 BOA. İ. TAL. 103/8, 19 Ağustos 1896.

Rodos Mebusu Teodor Kostantinidi Efendi

(Aydın, Nazilli 1874 - ?)

Atina Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Genel sağlık ve tıp kanununa dair bir hayli işte faaliyet gösterdi. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmekteydi. Seçimlerde aday oldu ve Teşrinievvel 1908'de 18 oy alarak Rodos'tan mebus seçildi.³⁰

Limni Mebusu Mihalaki Efendi

(Yanya 1865 - ?)

Yanya şehrindeki Rum cemaatinin Zosyama adlı okulunda eğitimini tamamladı. Limni sancağında yedi sene mutasarrıf muavinliği, Bitlis vilayetinde üç sene vali muavinliği görevlerini ifa etmiştir. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmekteydi.³¹

Midilli Mebusu Panayot Bostani Efendi

(Midilli 1861 - ?)

Midilli Rum mektebinden mezun oldu. Tüccarlık yaptı. Meşrutiyetin ilanından sonra seçim faaliyetleri başlarken mebus adayı oldu ve 36 oy alarak Midilli'den mebus seçildi. İstanbul Beyoğlu İmperyal Hotel'de ikamet etmekteydi.³²

Midilli Mebusu Mihalaki Salta Efendi

(Midilli 1867 - 1917)

Midilli'nin Pamfila şehrinde doğdu, toprak sahibi ve hukuk doktoruydu. 1908 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Midilli Sancağı mebusu olarak seçildi. Yunan bağımsızlığı sonrasında 31 Mayıs 1915'te Liberal Parti adına ilk seçimlere katıldı. Şubat 1917'de kanserden öldü, yerine kardeşi Dimitrios Salta milletvekili seçilmiştir.

ÇATALCA SANCAĞI

Çatalca Mebusu Dimitri Zafropulos Efendi

(Silivri 1859 - ?)

Rüşdiye okuduktan sonra ticaretle uğraşmış, belediye başkanlığı yapmıştır. 1908'de Meclis-i Mebusan'a Çatalca Sancağı mebusu olarak seçilmiştir.

HİCAZ VİLAYETİ

Medine-i Münevvere Mebusu

Seyyid Abdülkadir Haşimi Efendi

(Medine 1846 - ?)

Medine'de doğdu. Ulûm-ı Âliye eğitimi aldı. Şeriyye Mahkemesi Başkâtibi iken 30 Ekim 1908'de 10 oy alarak Medine-i Münevvere'den mebus seçildi. Arap asıllı olan Abdülkadir Haşimi Efendi, herhangi bir partiye mensup değildi. Görev yaptığı süre içinde Medine ile ilgili konuları hükümete ve Meclis'e taşıyarak talepler-

de bulunmuştur. Bu taleplerden biri de adli görevlilerden vergi alınmaması yönündeydi ve bu istek uygun bulunarak, kadı, başkâtip gibi görevliler vergiden muaf tutuldular. Meclis-i Mebûsân'da Hicaz Demiryolu Komisyonu Reisliğinde bulundu.

Cidde Mebusu Kasım Zeynel Efendi

(Cidde 1877 - ?)

Cidde'de doğdu. Rüşdiye'de ve hususî mektepte okudu. Ticaret yaptı. 16 Kasım 1908'de 8 oy ile Cidde'den mebus seçildi. Arap asıllı olan Zeynel Efendi, İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden gelenekçi liberal grupta yer aldı. Hükümetin uluslararası kongrelere gönderdiği isimlerden biri olan Zeynel Efendi, Meclis'i temsilen 1910'da Brüksel'e gönderilen heyettedir. Osmanlı idaresinin Cidde'de kuvvetlenmesi için Sadaret'e sunduğu dilekçe ile adli teşkilatın yeniden şekillendirilmesine dair taleplerde bulundu.

Mekke-i Mükerrerme Mebusu Hasan Şeybi Efendi

(Yemen, San'a 1878 - ?)

Şeyhülislam Abdülkadir Şeybi Efendi'nin oğludur. 26 Şubat 1909'da 100 oy alarak Mekke-i Mükerrerme'den mebus seçildi. II. ve III. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür. Arap asıllı olan Hasan Şeybi Efendi, İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden gelenekçi liberal grupta yer aldı. Mekke mebusu olması nedeniyle zaman zaman Mekke Emiri tarafından İstanbul'da yerine getirilmesi için kendisine özel görevler verildiği Mekke Emirinin 27 Aralık 1914 tarihiyle Sadaret makamına yazdığı "Hasan Şeybi Efendi'ye azami hürmet ve kolaylığın sağlanması" ibareli yazıdan anlaşılmaktadır.³³

Mekke-i Mükerrerme Mebusu Şerif Abdullah Bey

(Mekke 1882 - Kudüs 1951)

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğludur. Çocukluk yıllarında ailesi ile birlikte İstanbul'a yerleşti. Babası Şerif Hüseyin, Mekke Emiri olmadan önce Şûrâ-yı Devlet üyeliğine atandığı için oğulları Abdullah ve Faysal da Osmanlı yönetimi tarafından devlete bağlılıklarından dolayı 1906 yılında "rütbe-i ula" ikinci sınıf nişanıyla taltif edildiler. Şerif Abdullah Bey, 1908'de "rütbe-i ula" rütbesi birinci sınıfa yükseltilerek taltif edildi. 26 Şubat 1909'da 148 oy alarak Mekke-i Mükerrerme'den mebus seçildi. 1912 ve 1914 seçimlerinde de Meclis-i Mebusan'a Hicaz vilayeti Mekke-i Mükerrerme sancağı mebusu seçildi. Babası Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanında rol aldı. 1921'de İngilizlerin desteğiyle Maverai Ürdün Emirliği'nin başına geçti. II. Dünya Savaşı sırasında emirlik sınırları dışına müdahalede bulundu. 1946'da İngiltere ile imzalanan bir ittifak antlaşmasından sonra ülke bağımsızlığına kavuşunca 1949 yılında ilk Ürdün kralı olarak taç giydi. Suriye ve Lübnan'ı içine alacak bir devlet kurmaya çalıştı.

30 BOA. MMB. 38/16, lef 12.

31 BOA. MMB. 38/16, lef 8.

32 BOA. MMB. 38/16, lef 9.

33 BOA., Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT), D. 6, G. 3, lef 1 (14 Kanunuevvel 1330 tarihli yazışma.

Emir Abdullah ömrünün sonuna kadar İngilizlerin sadık dostu olarak kaldı. Kardeşi Faysal da yine İngiliz dostları sayesinde Irak emiri olmuştu. Kudüs'te Cuma namazı çıkışında bir Filistinli tarafından düzenlenen suikastle öldürüldü.

HALEB VİLAYETİ

Urfa Mebusu Mahmud Nedim Bey

(Urfa 1872 - ?)

Urfa eşrafından Kürkcüzade ailesindedir. Medrese eğitimi aldı. Şeri Mahkeme üyeliği yaptı. 5 Aralık 1908'de 45 oy alarak Urfa'dan mebus seçildi. Sultan II. Abdülhamid döneminde evinde yaptığı bazı kazı çalışmalarında bulunduğu mozaik levhaları Müze-i Hümayun'a hediye etti. Bundan dolayı rütbesinin yükseltilmesine karar verildi. Celal ve Vehbi adında iki oğlu vardır. Celal Nedim Bey de Urfa belediye başkanlığı yapmıştır.³⁴ Mahmut Nedim Bey'in 1903'te Urfa'da yaptırdığı görkemli konak, Kurtuluş Savaşı yıllarında milli direnişin örgütlendiği evlerden biri olmuş, sonrasında Fransızlar el koyarak karargâh olarak kullanmıştır. 2010 yılında restore edilen konak, günümüzde Şanlıurfa Kurtuluş Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Urfa Mebusu Şeyh (Mustafa) Safvet (Yetkin) Efendi

(Urfa 1866 - 1950)

Aslen Musul'un Erbil kazasından Şeyh Abdülkadir Efendi'nin oğludur. Urfa'da İhlasiye ve İskenderiye'de Camiüşşeyh ve Kahire'de Ezher medreselerinde ilim tahsil etti. Urfa müftüsü Hacı Abdüllatif Efendi'den icazet aldı. Urfa'da bidayet mahkemesi azalığı, mekteb-i idadi-i mülki derslerinde muallimlik yaptı. İstanbul'da Fazlıpaşa caddesinde ikamet etmişti.³⁵ Osmanlı Meclis-i Mebusan I., II. ve III. Dönem Urfa mebusu; TBMM'de de II. Dönem Urfa Milletvekilidir. Meclis kayıtlarında adı Saffet Kemaleddin Yetkin, başka kaynaklarda Şeyh Safvet Efendi olarak da geçer. Tasavvuf tarihine dair araştırma ve inceleme yayınları vardır. Oğlu, sanat ve edebiyat araştırmalarıyla tanınan Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin'dir (1903-1980).

Haleb Mebusu Ali Cenani Bey

(İstanbul 1872 - 1934)

Gaziantep kökenli Cenanzadeler ailesine mensuptur. Üsküdar'da Toptaşı Askeri Rüşdiyesi ve Amerikan Koleji'ni bitirdi. Babasının ölümü üzerine tarımla uğraştı. 1908 ve 1912'de Halep, 1914 ve 1920'de Gaziantep mebusu seçilerek Meclisi Mebusan'da dört dönem görev aldı. Malta sürgünlüğünden dönüşünde TBMM'ye katıldı. 1923 ve 1927 seçimlerinde yeniden Gaziantep milletvekili seçilerek Fethi Okyar (1924-1925) ve Üçüncü İsmet Paşa (1925-1926) hükümetlerinde Ticaret Ba-

kanı olarak görev aldı. Arapça, Farsça ve Fransızca bilmekteydi. İstanbul Kanlıca'daki yalısı dışında İstanbul Nişantaşı'nda ikamet etmiştir.³⁶

Haleb Mebusu Rifat Bey

(Antakya ? - İstanbul 1910)

Antakyalı Bereketzade ailesindedir. Döneminde Antakya'nın meşhur şahsiyetlerinden olan Rifat Bey, mebusluğunun yanı sıra şair ve hattat olarak da bilinir. Rifat Bey, mebus seçildikten bir müddet sonra vefat etmiştir. Naşının Sultan Mahmud Türbesi haziresine defnedilmesine dair Meclis-i Mebusan riyasetinin talebi vardır.³⁷ Oğlu Suphi Bereket (1889-1939) Fransız mandası altındaki Suriye'nin 1922-1925 arasında ilk devlet başkanı olmuştur.

Haleb Mebusu Emirizade Mehmed Bahaaddin Bey

(Haleb 1876 - ?)

Özel eğitim gördü. Muhasebe-i vilayet müsevvidi ve mekteb-i askeride Osmanlıca muallimliği yaptı. 24 Kasım 1909'da 54 oy alarak Halep'ten mebus seçildi. Marif Encümeni Mazbata Muharrirliği ve Üçüncü Şube Kâtipliği görevlerinde bulundu. II. Devrede de mebusluk görevini sürdüren Baha Bey, 8 Şubat 1911'de Halep'te kışın şiddetli geçtiğini belirterek halkın ihtiyacını karşılamak üzere 50 bin kuruşluk bir yardımın yapılmasını içeren kanun teklifi hazırlamıştır. İstanbul Kabataş'ta ikamet etmekteydi.³⁸

Haleb Mebusu Mellahzade Mehmed Mer'i Paşa

(Haleb 1853 - 1930)

Özel hocalardan dersler aldı. Babası tüccar ve ziraatçı Hacı Salih Ağa'dır. Halep vilayeti meclis-i idare azalığı ve meclis-i belediye riyaseti görevlerinde bulundu. Belediye reisi iken seçimlere katıldı ve 5 Aralık 1908'de 114 oy alarak Halep'ten mebus seçildi. İstanbul Saraçhane'de ikamet etmekteydi. I. Devre içtimada romantizma ve göğüs nezlesinin şiddetli tesirinden dolayı mebusluk görevinden çekilmek zorunda kaldı. 14 Ağustos 1909'da Halep Evkaf Muhasebeciliğine tayin edildi.³⁹

Haleb Mebusu Şeyh Mustafa Beşe Efendi

(Kilis 1862 - 1941)

Babası Hacı Mahli ismiyle anılan Mehmet Ağa'dır. 28 yaşında Zıddızade Ferit Efendi'den mantık, fıkıh, maani, faariz, kelim dersleri aldı. 30 yaşına geldiğinde hocasından icazetname alır. Meşrutiyetin ilanından sonra ise Kilis'te vaazlarıyla ünlenir, sesinin ahengi ve hitabeti ile kendini herkese sevdirebilir. Anadolu'nun birçok yerinden davet alarak özellikle Halep'te, Antep'te vaazlar verir. 1905'te Kilis'te müderresliğe atanır, Ulu Camii'de

36 BOA. MMB. 38/14, lef 9.

37 BOA. BEO 3706/277942, 22 Şubat 1910.

38 BOA. MMB. 38/14, lef 4.

39 BOA. MMB. 38/14, lef 7.

34 BOA. İ. TAL. 357/79, 4 Şubat 1905; TS. MA.e 379/566.

35 BOA. MMB., 38/14, lef 3.

birçok öğrenciye dersler verir. 23 Kasım 1908'de 135 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Halep'ten mebus seçilir. 15 Eylül 1909'da Şûrâ-yı Devlet üyeliğini tercih ederek mebusluktan ayrılır. Ancak II. Devrede yeniden mebus olur. 1912-1924 arasında Kilis Müftülüğü yapar, Milli Mücadele yıllarında da aktif rol üstlenir.

Haleb Mebusu Kevakibzade Mes'ud Efendi

(Haleb 1864 - ?)

Kevakibzade Mesud Ebussuud, 30 Ocak 1865'de Halep'te doğdu. Halep rüşdiye mektebi ve Kevakibiye medresesinde tahsil gördü. Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Heyeti azalığı görevlerinde bulundu. İstanbul Beşiktaş Serencebey yokuşunda ikamet etmekteydi. Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene üyesi iken 23 Kasım 1908'de 91 oy alarak Halep'ten mebus seçildi.⁴⁰

Haleb Mebusu Cabirizade Abdülnafi Paşa

(Haleb 1854 - ?)

Haleb müfettişi Cabirizade Hacı Abdülkadir Lütfi Efendi'nin oğludur. Rüşdiye ve hususi mekteplerde eğitim aldı. Riyaziye, hukuk ve fıkıh dersleri gördü. Hicaz Demiryolu İane Komisyonu Reisliği yaptı. İstanbul Ortaköy'de ikamet etmişti. Halep İdare Meclisi üyesi iken 23 Kasım 1908'de 62 oy alarak mebus seçildi. İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında mebusluk yaptığı için "Şeyhü'l-Mebusan" olarak adlandırıldı. Çeşitli mahkemelerde üyelik ve reislik yapan Nafi Paşa, Meclis-i Mebusan'da Emval-i Gayrimenkule Encümeni Reisliği görevinde de bulundu.⁴¹

Haleb Mebusu Artin Boşgezenyan Efendi

(Antep 1861 – Halep 1923)

Bakırcılık ve dökümcülük işiyle uğraşan Boşgezenyan ailesi, Artin'in doğumundan sonra Antep'ten Halep'e taşınır. Hangi hukuk mektebinden mezun olduğu bilinmese de avukatlık yapar. 1901'de Cebelibereket sancağında Bidayet Mahkemesi üyeliğine atanır. 24 Kasım 1909'da 52 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Halep'ten mebus seçilir. II. ve III. Devrede de aynı görevi sürdürür. Mebusluğunda işçi hakları için hassasiyet gösteren sol kanada mensup bir siyasetçi olarak dikkati çeker. 19 Mart 1910'da Hazine-i Hassa'ya ait iken maliyeye devredilen arazinin çiftçilere verilmesini içeren, 22 Mart 1910'da fabrikalarda çalışan işçilerin çalışma koşullarına dair kanun tekliflerini hazırladı. Artin Efendi'nin ön plana çıktığı bir diğer mevzu, 2 Mart 1911'de görüşülmeye başlanan zina ile ilgili kanun layihası üzerine 18 Nisan 1911 gününde açtığı tartışmadır. Artin Efendi, zina konusunda bekar ile evli arasında fark olduğunu, ama evlenebilme şansı olup da zina yapanın, "parası varken, açım diye ekmeğe çalışan kişi" olduğunu, eleştiri ve ayıplamadan kurtulamayacağını

40 BOA. MMB. 38/14, İef 2.

41 BOA. MMB. 38/14, İef 10.

söyler. Dönem için çok radikal sayılabilecek bir söylem ile, "şu Meclis-i Mebusan kadınlardan oluşsa..." ifadesini kullanarak "kadınların da hukukunu korumalı ve kaide-i müsavatı ihlal edecek hiçbir şeyi kabul etmemelisiniz" diyerek konuşmasını eşitlik talebi ile sonlandırır. 1918'de Ermeni tehirci meselesinde de şiddetli eleştirilerde bulunduğu konuşmalar yapar. 8 Mart 1920'de mebusluğunun sona erdirilmesi üzerine Halep'e döner. Kanun-ı Cezanın Mevaddı Kaime ve Muaddelesi Hakkında Teşrih ve Tenkid adlı yayımlanmış bir kitabı vardır.

Maraş Mebusu Mehmed Şükrü Bey

(Maraş 1865 - ?)

Bayezitzade'nin oğludur. Rüşdiye ve medresede eğitim aldı. Çeşitli memuriyetlerde bulundu. 22 Kasım 1908'de 41 oy alarak Maraş'tan mebus seçildi.

Maraş Mebusu Hacı Hasan Fehmi Efendi

(Maraş 1855 - ?)

Kadızaade Hacı Ahmed Tahir Efendi'nin oğludur. Medrese ve hususi eğitim aldı. Musa Efendizade Hacı Mehmed Efendi'den dersler aldı. Maraş Bidayet Mahkemesi üyesi iken 22 Kasım 1908'de 43 oy ile Maraş'tan mebus seçildi. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. İstanbul Beşiktaş'ta ikamet etmişti.⁴² Oğullarından Tevfik Kadioğlu (1892-1962) da 1925-1933 arasında Maraş belediye başkanlığı; Ahmet Kadioğlu (1899-1959) ise 1950-1958 arasında iki dönem TBMM'de Demokrat Parti Maraş milletvekiliği yapmıştır.

HÜDAVENDİGÂR VİLAYETİ

Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Mehmed Sıdkı Bey

Mehmet Sıdkı Bey, Adliye Encümeni Zabıt Kâtipliği yapmıştır.

Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Mehmed Sadık Bey

(Sofya 1863 - ?)

İnegöllü Mustafa Bey'in oğludur. Rüşdiye ve hususi mekteplerde okumuştur. Ziraat ve ticaretle uğraşırken, 24 Ocak 1909'da 41 oy alarak Ertuğrul'dan mebus seçildi. II., III. ve IV. Devrede mebusluk görevini sürdürdü. Meclis'te Orman ve Maadin Ziraat Encümeni üyeliği ile birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü şube üyelikleri vazifelerini yürüttü. Mehmet Sadık Bey 1919 seçimlerinde Bilecik mebusluğuna seçilerek son Osmanlı Mebusan Meclisinde de görev aldı. Ertuğrul sancağı mebusları arasında mecliste en uzun süre görev yapan mebus oldu.

Bursa Mebusu Sabri Bey

(Bursa 1867 - ?)

Mekteb-i Mülkiye'yi bitirmiştir. Elbasan Mutasarrıfı iken seçimlere katıldı ve 2 Kasım 1908'de 125 oy alarak

42 BOA. MMB. 38/14, İef 8.

Bursa mebusu seçildi. Vilayet Kanunu İnceleme Komisyonu Başkanlığı'nda bulunmuştur.

Bursa Mebusu Hafız Ahmed Hamdi Efendi

(Batum 1864 – Bursa 1929)

İlk öğrenimini Artvin'de tamamladıktan sonra ailesiyle birlikte Bursa'ya gelmiştir. Bursa'da İvaz Paşa Medresesi'nden mezun oldu. Mehmed Sabit Efendi'den icazetname aldı. Bursa'da cami-i kebir dersiamlarından idi. Dersiamlık yaparken 1 Aralık 1908'de 71 oy alarak Bursa mebusu seçildi. II. ve III. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. İstanbul'da Üsküdar Mirahur mahallesinde ikamet etmekteydi.⁴³ 8 Mart 1920'de Bursa müftülüğüne atandı ancak 1 Ağustos 1920 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası yetkililerince görevden alındı. Bursa'nın düşman işgalinden kurtulduğu 10 Eylül 1922 sonrasında önce vekaleten sonra da 1 Ekim 1922'de asaleten Bursa Müftülüğü'ne tekrar getirildi. Ankara Fetvasını imzalayan Müftü Ahmet Hamdi Efendi, Bursa Reddi İlhak Cemiyeti'nin kurucularındandır.

Bursa Mebusu Ömer Fevzi Efendi

(Pazarcık / Varna ? - Beyrut 1936)

Rüşdiye ve medresede okudu. Öğretmenlik yaptı. 2 Kasım 1908'de 139 oy alarak Bursa mebusluğuna seçilmiştir. Meclis-i Mebûsân'da Birinci Şube Reisliği Defteri Hakanî ve Evkaf Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı. İttihat ve Terakki yöneticileriyle yöneticileriyle anlaşmazlığa düşerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçti. Bursa Valisi Gümölcineli İsmail Bey'in desteğiyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Bursa il başkanlığını üstlendi. Hafız Ahmed Efendi'yi azlettirerek, kendisi müftü oldu. Nisan 1919'da Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında oluşturulan "Hey'et-i Nasiha"ya katıldı ve Batı Anadolu'yu bu kurulla dolaştı. Daha sonra hızlı bir İtilâfçı olarak Aziz Nuri'yle birlikte hareket etti. 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın işgalinin ardından işgalcilerle işbirliği yaptı. Halife'ye bağlı ve bir Rum vali tarafından yönetilmesi öngörülen Bursa merkezli bir Özerk Anadolu Devleti kurulması çalışmalarından rol aldı. Kurtuluştan önce, olasılıkla 8 Eylül 1922'de Aziz Nuri, Matbaacı Enver, Osmanefendizâde Cemil ve önceki işbirlikçilerle birlikte Bursa ve Türkiye'den kaçtı. 23 Nisan 1924'te ilan edilerek vatandaşlıktan çıkarılan Yüzellilikler Listesine dahil edildi.

Bursa Mebusu Mehmed Tahir Bey

(1861 Bursa – İstanbul 1924)

Sultan Abdülmecid dönemi ordu mensuplarından Üsküdarlı Seyyid Muhammed Tahir Paşa'nın torunu ve Osmanlı-Rus Savaşı şehitlerinden Rifat Bey'in oğludur. İlk öğrenimini doğduğu Bursa'da yaptıktan sonra Mülkiye Rüşdiyesi'ne girdi. Rüşdiyede öğrenciyken Haraççioğlu

Medresesi hocalarından Niğdeli Hoca Ali Efendi'den dini dersler okudu. Babası Rifat Bey 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında şehit oldu. Bu sırada Mülkiye Ortaokulu'nu birincilikle bitirerek askeri liseye girdi. Burayı da başarıyla bitirdikten sonra Mekteb-i Harbiye'ye girdi. Harbiye'de okurken tasavvufa karşı ilgi duyarak Halveti-Rıfai tarikatı şeyhlerinden Kemaleddin Efendi'ye bağlandı. 1881 senesinde Harbiye'yi bitirdikten sonra teğmen rütbesiyle Manastır Askeri Rüşdiyesi coğrafya ve hendese öğretmenliğine tayin edildi. 1884'te üstteğmen, 1888'de yüzbaşılığa yükseldi. 1895 senesinde Üsküp Askeri Rüşdiyesi coğrafya öğretmenliğine nakledildi. 1896 senesinde kolağası rütbesine terfi ettirilerek Manastır Askeri Rüşdiyesi Müdürlüğüne getirildi. 1902 senesinde Selanik Askeri Rüştiyesi Müdürlüğüne geçti. 1903'te binbaşılık rütbesine yükseldi. Selanik'te bulunduğu sırada İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. II. Meşrutiyetin (1908) ilanından önce İttihadçıların hareketlerine faal olarak katılan Mehmed Tahir Bey, Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra 166 oy alarak Bursa mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girdi. Bir devre milletvekilliği yaptıktan sonra siyasi hayattan çekildi ve Türkçülük fikrini hararetle savunuların yanında yer aldı.

Asker, biyografi yazarı, siyaset adamı olan Tahir Bey, Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişmiş araştırmacı ve yazarlardandır. "Türk Derneği", "Türk Yurdu", "Sırat-ı Müstakim" (sonradan Sebilür-Reşad) ve "İslam Mecmuası" gibi dergi ve gazetelerde yazılar yazdı. Türk Derneğinin asil üyesi, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin de yardımcı üyesi olarak çalıştı. Genellikle bibliyografik ve yaşam öyküleri ile ilgili makaleler ve eserler yazdı. En önemli eseri 1915-24 yılları arasında üç ciltte tamamladığı "Osmanlı Müellifleri"dir. Otuz yıllık bir araştırmanın ürünü olan bu eser 1691 önemli Osmanlı şeyh, fakih, şair, tarihçi, hekim, matematikçi ve coğrafyacısının biyografilerini uzmanlık alanlarına göre düzenlenmiş biçimde vermektedir. Askeri ve siyasi kişiliğinden çok yazdığı eserleriyle dik-kati çeken Mehmed Tahir Bey'in mezarı Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdayi Efendi Camisi'nin haziresindedir.

Karahisar-ı Sâhib Mebusu Salim Bey

(Afyonkarahisar 1865 - ?)

Kethüdazadelerdendir. Rüşdiye ve medresede okumuştur. Ticaret ve Ziraat Mahkemesi üyesi iken seçimlere katılmış, 1 Aralık 1908'de 46 oy alarak Karahisar-ı Sahib'den mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'da Orman ve Maadin ve Ziraat Encümeni Mazbata Muharrirliği ve Zabıt Kâtipliği yapmıştır. 28 Mayıs 1911'de Afyon Öşürünü içeren bir kanun teklifi hazırlamıştır. II. ve III. Devrede de mebusluk görevine devam etmiştir.

Karahisar-ı Sâhib Mebusu Rıza Paşa

(Filibe 1845 - ?)

Bolvadinli Müderriszade İbrahim Efendi'nin oğludur. Rüşdiye ve medresede okumuştur. Maarif Meclisi'nde

43 BOA. MMB. 37/28, İef 1.

üyelik yapmıştır. 1 Kasım 1908'de 69 oy alarak Karahisar-ı Sâhib'den mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'da Orman ve Maadin Encümeni Mazbata Muharrirliği, Reisliği ve Birinci Şube Reisliği yapmıştır. III. Devrede de mebus seçilmiştir.

Karahisar-ı Sâhib Mebusu Kâmil (Miras) Efendi

(Afyonkarahisar 1875 – İstanbul 1957)

Mirasoğlu sülalesinden müderris Ahmed Rüşdü Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Afyonkarahisar'da tamamladıktan sonra İstanbul Darülfünun'u Ulûm-ı Âliye-i Dîniye Bölümü'nden mezun olmuştur. Bayezid Camii'nde ders okuttuğu sıralarda, Meşrutiyet'in ilanını müteakip yapılan seçimlerde Afyonkarahisar mebusu seçilmiştir. II. Dönemde de Afyonkarahisar mebusu olarak açılış merasiminde Kur'an'dan âyetler okuyup dua etmiştir. Meclis-i Mebusan'ın III. Dönem (1914-18) ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da TBMM'de II. Dönem (1923-27) Afyonkarahisar mebusu olarak görev almıştır. Ankara'nın başkent oluşu ile ilgili kanun teklifine de ilk imza atanlardandır. Meclis'e verdiği bir kanun teklifi üzerine oybirliğiyle alınan karar gereğince Elmalılı Hamdi Yazır tarafından Hakk Dini Kur'an Dili adıyla hazırlanan dokuz ciltlik tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra TBMM tarafından kabul edilen Buhârî Tercümesi'nin de ilk üç cildi Ahmet Naim, kalan dokuz cildi ise kendisi tarafından tercüme edilerek basılmıştır. Mebusluğu sırasında olduğu gibi sonrasında da zamanını büyük ölçüde dinî ve ilmî çalışmalara ayırmıştır. 26 Haziran 1940 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı müşavirliğine atanmış, bu görevde üç yıl bulunduktan sonra 24 Nisan 1943 tarihinde emekli olmuştur.

Kütahya Mebusu Ahmed Cemal Bey

(Kütahya 1871 – 1928)

Halk arasında "Hapcızâde" denilen "Hatipzâde" ailesindedir. Babası Hacı Hasan Fevzi Efendi mülkiye kaymakamlıklarında bulunmuştur. İlk öğrenimden sonra 1897'de Mülkiye Mektebi'nden mezun olarak İzmir valiliğinde memurluğa başlamış, İzmir İdâdîsi tarih öğretmenliğinde bulunmuştur. Divriği, Hamidiye kazalarından sonra Aynoroz kaymakamı iken 1 Aralık 1908'de 66 oy alarak Kütahya'dan mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'da idare memurluğu, Dahiliye Encümeni Mazbata Muharrirliği yapmıştır. Mebusların resmî makamlara yazacakları telgraflardan ücret alınmamasına dair bir kanun teklifi hazırlamıştır. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür. Bir ara Yusuf İzzeddin Efendi'nin teşrifat müdürlüğünü yaptıktan sonra Bilecik ve Isparta mutasarrıflığında bulundu. 1918'de Kastamonu valiliğine tayin edildi. Sivas, Edirne ve Trabzon valiliği yaptı. 1924'te emekli olmuş, son zamanlarında kendisini evham kaplayarak sağlığı bozulmuştur. Kabri Kütahya'da Musalla Mezarlığı'ndadır. Milli Mücadele'de yararlıkları da olan Ce-

mal Bey, cesur, azim sahibi ve gözü pek devlet adamı olarak bilinir. Kitaplarını, Kütahya'daki Vahid Paşa Kütüphanesi'ne hediye etmiştir⁴⁴

Kütahya Mebusu Abdullah Azmi (Torun) Bey

(Eskişehir 1869 - İstanbul 1937)

Müftüzade Hacı Hafız Efendi'nin torunudur. Eskişehir Rüştiyesi'ni ve Fatih Medresesi'ni bitirdi ve 1901'de müderrislik icazeti aldı. Bu arada 1902'de Hukuk Mektebi'ni bitirerek 1903'te Manastır İstinaf Mahkemesi hukuk dairesi üyeliğine atandı. 1908'de 91 oyla Meclis-i Mebusan'a Kütahya mebusu seçildi. 1912 ve 1914'te yeniden Kütahya'dan mebus seçildi. Sait Halim Paşa kabinesi üyeleri arasında soruşturma yapan 5. şubenin başkanlığını üstlendi. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Eskişehir'den milletvekili seçildi. Meclis'in kapanması üzerine Ankara'ya geçerek TBMM'ye katıldı. Şeriye ve Evkaf vekilliği görevlerinde bulundu. 1923'te Eskişehir'den yeniden milletvekili seçildi. 1927'de İstanbul'a yerleşerek, Sultanahmed ve Erenköy'de ikamet etti.⁴⁵

Kütahya Mebusu Hasan Tahsin Efendi

(Tavşanlı 1861 - ?)

Zeytunzâde İbrahim Efendi'nin oğludur. Hususî okulda okumuştur. Dersaadet ulemasından Atıf Bey'den icazetname ile mezundur. Ziraat ve ticaretle uğraşmış, 1908 seçimlerine katılmış, daha sonra Hocazade Rasih Efendi'nin yerine 29 Mart 1909'da 63 oy alarak Kütahya'dan mebus seçilmiştir. İstanbul Nişantaşı'nda ikamet etmiştir.⁴⁶

Kütahya Mebusu Mustafa Safvet Paşa

(Kütahya ? – 1909 ?)

Mekteb-i Harbiye'de Arapça öğretmenliği yapan Abdurrahman Fevzi Efendi'nin oğludur. Erkân-ı Harp zabıtlığıyla mezun olan Safvet Paşa uzun müddet Harbiye Mektebi'nde matematik dersleri vermiş ve bir ara üçüncü ve dördüncü ordularda da görev yapmıştır. Derslerinde kitaba bakmak veya kitapla derse gelmek âdeti olmadığı için "Kitapsız Safvet Paşa" olarak ünlenmiştir. Mustafa Safvet Paşa 8 Aralık 1908'de 39 oy alarak Kütahya'dan mebus seçilmiştir. Ancak hasta olması nedeniyle 26 Haziran 1909'da istifa etmiş, kısa süre sonra da vefat etmiştir.

Kütahya Mebusu Ahmed Ferid (Tek) Bey

(Bursa 1878 – İstanbul 1971)

İstanbullu bir aileye mensup, Maliye muhasebecilerinden Mustafa Reşit Bey'in oğludur. Kuleli Askeri İdadisi'nden sonra Mekteb-i Harbiye ve Paris Ulum-ı Siyasiye Mektebi'nde eğitim görmüştür. 1090'da

44 İsmail H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 227, 228.

45 BOA. MMB. 37/9, lef 4.

46 BOA. MMB. 37/28, lef 2.

Meclis-i Mebusan başkatipliği yaptığı sırada Kütahya mebusu Safvet Paşa'nın istifası üzerine 18 Kasım 1909 tarihinde Kütahya mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'da görev almıştır. Mecliste İttihat ve Terakî'yi açıkça eleştirmesi üzerine partiden ihraç edilmiş ve 1912 seçimlerinde meclis dışında kalmıştır. Arkadaşlarıyla Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurmuş, İfham gazetesini çıkarmış, Türklük ve İslamiyet dayanışmasına büyük önem vermiştir. 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesinde Nafia Nazırı olmuş, 1920'de Meclis-i Mebusan'ın son döneminde İstanbul'dan milletvekili seçilmiş, Meclis-i Mebusan'ın kapanması üzerine Ankara'ya geçerek TBMM'ye katılmıştır. TBMM hükümetinin Maliye Vekilliğini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Dahiliye Vekilliğini yapmıştır. 1925'te Londra, 1932'de Varşova, 1939'da Tokyo Büyükelçisi olduktan sonra 1943'te emekliye ayrılmıştır. İstanbul Beşiktaş Serencebey yokuşunda ikamet etmiştir.⁴⁷

DIYARBEKİR VİLAYETİ

Ergani Mebusu İbrahim Efendi

(1864 - ?)

Kavasbaşızade'nin oğludur. Rüşdiyeyi bitirdi. Niyazi Bey'in mebusluğunun Meclis-i Mebusan'da onaylanmaması üzerine yeniden yapılan seçimlerde Meclis-i idare başkâtibi iken mebus adayı oldu. 23 Mart 1909'da 33 oy ile Ergani'den mebus seçildi. Mebusluğunu kesmek için bazı girişimlerde bulunmuş ise de ortaya atılan iddialar geçerli bulunmadı. İbrahim Efendi, Meclis-i Mebusan'da Dahiliye Encümeni Zabıt Kâtipliği görevinde de bulundu.

Diyarbakir Mebusu Pirinççi Arif Efendi

(Diyarbakir 1853 – İstanbul 1909)

Diyarbakir Mektubî kaleminde görev almış, ancak bir süre sonra istifa ederek ziraat ve ticaretle uğraşmıştır. Çeşitli zamanlarda İdare Meclisi ve İstinaf Mahkemesi üyeliklerinde bulunmuş, 30 Kasım 1908'de 42 oy ile Diyarbakir mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girmiştir. Hakkında çeşitli şikâyetler yapılmış ise de yapılan incelemede mebus olmasını engelleyecek bir unsur bulunamamıştır. 14 Mart 1909'da vefat eden Arif Efendi'nin yerine oğlu mebus seçilmiştir.

Diyarbakir Mebusu Pirinçizade Feyzi Bey

(Diyarbakir 1878 – İstanbul 1933)

Diyarbakir belediye başkanı ve daha sonra mebus olan Pirinçizade Arif Bey ile Emine Hanım'ın oğludur. Siyasetçi Feyzi Pirinçcioğlu'nun da (1909-1984) babasıdır. Diyarbakir Askerî İdadisini bitirdikten sonra kısa süre Mülkiye Kalemî'nde memurluk yapmış, sonrasında sonra serbest tüccarlıkla uğraşmıştır. Babasının ölümü üzerine, onun yerine Diyarbakir mebusu

seçilmiş ve sonraki tüm dönemlerde de mebusluğu devam etmiştir. İngilizler tarafından tutuklanarak önce Mısır'a, sonrasında Malta adasına sürüldüğü için Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının son döneminde aday olamasa da gıyabında aday gösterilerek mebus seçilmiştir. 1921 bahar aylarında Malta sürgününden dönen Feyzi Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ilk iki döneminde de 1927'ye kadar Diyarbakir milletvekiliği, 3., 4., 5. TBMM Hükümetlerinde (Ocak 1922-Ekim 1923) ve 3. T.C. Hükümeti'nde (1924-1925) Nafia vekilliği (Bayındırlık Bakanlığı) yapmıştır. 1930 yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu sırasında fırkanın başkanı ve uzun yıllardan beri arkadaşı olan Fethi Bey ile temasa geçen Feyzi Bey, fırkanın kısa süre içerisinde kapatılarak faaliyetlerine son verilmesi üzerine siyasi hayattan çekilmiştir. TBMM'de Ergani Bakır İşletmesi, ülkedeki demiryollarının onarılması ve yeni demiryollarının yapılması, meclisin elektrikle aydınlatılması gibi konularda, Nafia vekili olduğu dönemde de Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılan bölgelerin imarına dair yoğun çabası olmuştur. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi, evli ve 7 çocuk babası olan Feyzi Bey'in mezarı Karacaahmet'tedir.

Siverek Mebusu Mehmed Nureddin Bey

(Mekke 1860 – 1913 ?)

Süvari 34. Alayı miralaylarından Hacı Aziz Bey'in oğludur. Medresede ve hususî mektepte eğitim aldı. 14 yaşında Diyarbakir Vilayeti mektubi kaleminde çalışmaya başladı. Muş Sancağı idare meclisi katipliği, Erzincan'da 4. Ordu'da muhtelif görevlerde bulundu. Şehrizor ve Sinop tahrir müdürlüklerinden sonra 1901'de Şûrâ-yı devlet muavinliğine getirildi. 31 Aralık 1908'de 46 oy alarak Siverek'ten mebus seçildi. Mebusluğuna bazı itirazlar olmuş ise de bunlar gerçekçi bulunmadı. Meclis-i Mebusan'da Muhacirîn-i İskân Encümeni Reisliği de yapan Nureddin Bey, 1 Mart 1911'de Yemen Vilayeti'nin ıslah ve idaresine ilişkin bir kanun teklifi hazırlamış ve sonrasında kitap olarak basılmıştır (Siverek Mebusu Nureddin Bey, *Yemen Layihası*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1327). Küçük Said Paşa'nın kendisine cevabı da bir risale olarak basılmıştır (Mehmed Said, *Siverek Mebusu Nureddin Efendi'ye İkinci Müdafaa*, İstanbul: Matbaa-i Kader, 1328). 1913'te kendi isteğiyle emekliye ayrılan Nureddin Bey'in son yıllarına dair bilgi yoktur.

ZOR SANCAĞI

Zor Mebusu Hızır Lütfi Bey

(Zor, 1865 - ?)

Mekteb-i Rüşdiyeyi bitirdikten sonra memurluk yaparken, 12 Kasım 1908'de 19 oy alarak Zor mebusu seçilmiştir. Meclis-i Mebûsân'da Dahiliye Encümeni Zabıt Kâtipliği, Evkaf-ı Hümâyûn Encümeni Reisliği yapmış, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında Kasım 1909'da Arap, Rum ve Arnavut mebusların kurduğu

47 BOA. MMB. 37/9, İef 3.

meşrutiyet karşıtı Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın katipliğini üstlenmiştir.

Mardin Mebusu Said Bey

(Malatya 1875-?)

Alaybeyzade'nin oğludur. Rüşdiyeyi bitirdikten sonra askeriyede görev aldı. 8 Mart 1909'da 38 oy alarak mebus seçildi. II. Devre'de de aynı görevi sürdürdü.

SELANİK VİLAYETİ

Drama Mebusu Rıza Bey

(İskeçe 1864 - ?)

Ali Bey'in oğludur. Rüşdiyeyi bitirdi. Ticaret ve ziraat işiyle meşgul oldu. 24 Ekim 1908'de 52 oy alarak Drama'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Mülkiye Tekaüd Kanunu Encümeni Reisliği, Orman, Maadin ve Ziraat Encümeni Mazbata Muharrirliği ve Reisliklerinde bulundu. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

Drama Mebusu Âgâh Bey (

(Drama 1857 - ?)

Mehmet Bey'in oğludur. Rüşdiyeyi bitirdi, ziraatla uğraştı. 24 Ekim 1908'de 63 oy alarak Drama'dan mebus seçildi.

Selanik Mebusu Dimitar Vlahof Efendi

(Kilkış / Makedonya 1878 - 1953)

Makedonya ve Osmanlı tarihinde rol oynamış siyasetçidir. Almanya ve İsviçre'de kimya alanında öğrenim gördü. 17 Kasım 1908'de 100 oy alarak Selanik'ten mebus seçildi. 13 Şubat 1911'de amelenin suret-i istihdamı ve muhafaza-i hukukuna dair bir kanun teklifi hazırladı.⁴⁸ Balkan Savaşlarından sonra Yunanlılar tarafından Selanik'ten sürüldü. Bir süre Bulgaristan'ın Odessa konsoloslğunu yaptı. I. Dünya Savaşı'nda Bulgar ordusunda sıhhiye subayı olarak görev aldı. 1917 Ekim Devrimi'nde Kiev'de bulunan Vlahof, kentteki Makedon işçiler için den Makedon Bolşevik Komünist Grubu örgütlemekle uğraştı. II. Dünya Savaşı sırasında Tito hareketine katıldı.

Selanik Mebusu Cavid Bey

(Selanik 1875 - Ankara 1926)

Tüccar Receb Naim Efendi'nin oğludur. İbtidaî ve Rüşdiyeyi Selanik'te, Mülkiye İdadisini İstanbul'da okudu. 1896'da Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi. Ziraat Bankası'nda memuriyete başladı. 1897'de Maarif Nezareti'ne geçti. 1898-1902 yılları arasında Ayasofya Merkez Rüşdiyesi ve Yüksek Öğretmen Okulunda iktisat ve maliye öğretmenliği yaptı. Aşar hakkındaki yargılarından dolayı öğretmenlikten alındı. Fişlenmiş olmasından dolayı İstanbul'da kalması zorlaşan Cavid Bey, Selanik'e çekildi. Burada müdürlüğünü üstlendiği okul

kısa sürede gelişti ve herkesin dikkatini çekti. Ülkenin dört bir yanından buraya yatılı öğrenciler gönderildi. Manyasizade Refik Bey ve Talât Bey'le ilişki kurdu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra, bilgisi ve konuşma yeteneği ile en etkili hatiplerden biri oldu. Mülkiye Mektebi'nde ve Darülfünun'da iktisat dersleri verdi. 1908 seçimlerinde Selanik'ten mebus seçildi. Hüseyin Hilmi Paşa, İbrahim Hakkı Paşa Hükümetlerinde Maliye Nazırı, Said Paşa Hükümetinde Nafia Nazırı olarak görev yaptı. Meclis-i Mebûsân'da Muvazene-i Maliye Encümeni mazbata muharrirliği yapan Cavid Bey, 1909 bütçesini hazırladı. II. Devrede yeniden Selanik'ten III. Devrede ise Kala-i Sultaniye'den (Çanakale) mebus seçildi. Said Halim Paşa, Talât Paşa ve Ahmet İzzet Paşa Hükümetlerinde Maliye Nazırlığı yaptı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişini onaylamadı. Buna rağmen savaş sonrasında kurulan Divan-ı Harbi Örfî'de yargılandı ve gıyabında 15 yıl ceza verildi. Cavid Bey, Aralık 1919'da yurt dışına kaçtı. Buradan ulusal mücadeleyi destekledi. Londra Konferansı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcisi olarak katıldı. Lozan Konferansı'nda Türk heyetinin malî danışmanlığını yaptı. Fakat Osmanlı borçlarının dağıtımını konusunda İsmet Paşa ile anlaşamadı ve görevden alındı. İttihat ve Terakki Partisi'ni canlandırmak için bazı girişimlerde bulundu ise de başarılı olamadı. İzmir'de Atatürk'e karşı yapılan suikastla ilgili bulunduğu gerekçesiyle tutuklandı, İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı ve idam edildi. Batılı devlet temsilcilerinin, "Türkiye'de rakamdan anlayan yegâne adam" dedikleri Cavid Bey'in, Türk iktisat tarihinde önemli bir yeri vardır. İlmi İktisat, Malûmat-ı İktisadiye adıyla yazdığı eserlerin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğunda liberal bir iktisat bilinci oluşturmak amacıyla Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye adıyla bir dergi yayımladı.

Selanik Mebusu Emanuel Karasu Efendi

(Selanik 1862 - İstanbul 1934)

İzrael/Azkiel Karasu'nun oğludur. Alyans İsrailit Mektebi'ni bitirdi. Avukatlık yaptı, ticaretle uğraştı. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu. "Macedonia Rivorto" mason locasına girerek, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin mason localarıyla iş birliğini sağladı. 17 Kasım 1908'de 257 oy alarak Selanik'ten mebus seçildi. Meclis'in, Sultan II. Abdülhamid'in halli [tahttan indirilmesi] kararını kendisine bildirmekle görevlendirdiği dört mebusun biridir. Nafia Encümeni Reisliği de yapan Emanuel Karasu Efendi, II. ve III. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. Yunanistan'ın Selanik'i ilhakından ve Vitali Faraggi'nin vefatından sonra İstanbul Mebusu olarak görev yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında iaşe müfettişi oldu. Türk Yahudilerinin önce Türk sonra Musevi olmaları gerektiğini savunan Karasu, birçok cemaat kurumunda görev aldı.

48 Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet", *Birikim*, 9 (Kasım 1975), s.14-26

Selanik Mebusu Rahmi (Arslan) Bey

(Selanik 1873 – İstanbul 1947)

Rumeli'nin meşhur Evranosoğlu sülalesine mensup-
tur ancak soyadı kanunu ile Arslan soyadını almıştır.
İlk ve orta öğrenimini Selanik'te tamamladıktan sonra
İstanbul'da hukuk öğrenimi gördü. 17 Kasım 1908'de
266 oy alarak Selanik'ten mebus seçildi. II. Devrede de
mebusluk görevini sürdürdü. Meclis-i Mebûsân'da Na-
fia Encümeni Reisliği yaptı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın
önemli isimleri arasında yer aldı. 1913'te İzmir Valili-
ğine atandı. İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler ta-
rafından Malta'ya götürüldü. 1921'den sonra ticaretle
uğraştı. İzmir Suikastı'na adı karıştığı için 1926'da yurt
dışına kaçtı ve 1933 yılında geri döndü.⁴⁹

Selanik Mebusu Yorgi Honos Efendi

(Burdur 1872 - 1957)

Atina'da hukuk eğitimi gördü. Dâva vekilliği ve ter-
cümanlık yaptı. 24 Kasım 1908'de 240 oy alarak Se-
lanik'ten mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Layiha
Encümeni Mazbata muharrirliği yaptı. 9 Mayıs 1911'de
fabrikaların getirttiği 1000 lira değerindeki eşyanın
gümrük resminden muaf tutulmasını içeren bir kanun
teklifi hazırladı.

Selanik Mebusu Yorgaki Artas Efendi

(Zagor / Yanya 1856 - ?)

Kostaki Efendi'nin oğludur. Rum İdadisi'ni bitirdi. Dâva
vekiliği yaparken 17 Kasım 1908'de 261 oy alarak Se-
lanik'ten mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Emval-i
Gayrimenkule Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı. 16 Nisan
1910'da Âyan, Mebusan ve hükümet üyelerinin, ban-
kaların ve benzeri imtiyazlı kuruluşların idare meclisi
üyeliklerinde bulunmalarının yasaklanması, 25 Kasım
1911'de Manastır, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde ilan
edilen genel affın Selanik ve Yanya vilayetlerinde de
uygulanmasını içeren kanun teklifleri hazırladı. II. Dev-
rede İstanbul'dan mebus seçildi.

Siroz (Serez) Mebusu Dimitri Dinga Efendi

(Selanik 1876 - 1974)

Yorgi Dingas Efendi'nin oğludur. Atina'da hukuk oku-
du. Dâva vekilliği yaptı. 24 Kasım 1908'de 79 oy alarak
Serez'den mebus seçildi. Osmanlı İmparatorluğu yurt-
taşlığından çıkıp Atina'ya yerleşti ve Yunanistan Hükü-
metinde nazırlık yaptı.

Siroz (Serez) Mebusu Hristo Dalçef Efendi

(Avrethisar / Selanik 1872 – Sofya 1949)

Hukuk eğitimi gördü. Dâva vekilliği yaptı. 1908 seçim-
lerinde Federal Halk Partisi listesinden Siroz (Serez) me-
busu seçildi. II. Balkan Savaşı'ndan sonra Dalçef, Bulga-

ristan'a göç etti, önce Dedeoğaç'a daha sonra Sofya'ya
yerleşti. Bulgar hukukçu ve Makedonya'da tanınmış bir
isimdir. Şair Atanas Dalçef, heykeltıraş Lübomir Dalçef ve
mimar Boris Dalçef'in babasıdır.

Siroz (Serez) Mebusu Yusuf Naşid Bey

(Serez 1845 - ?)

Serez'de doğdu. Sami Bey'in oğludur. Mahrec-i Aklam'da
yetişti. 6 Kasım 1908'de Serez'den 176 oy ile mebus se-
çildi. 14 Kasım 1910'da sağlık sebebiyle istifa etti.

Siroz (Serez) Mebusu Midhat Şükrü (Bleda) Bey

(Selanik 1874 – İstanbul 1956)

Selanik eşrafından Şükrü Bey'in oğludur. İlköğrenimini
Selanik'te tamamladı, daha sonra İstanbul'a giderek Mül-
kiye'yi bitirdi. Selanik Maarif Müdürlüğünde çalıştı. II. Ab-
dülhamid'e karşı oluşan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti için-
de yer aldı. Bu örgütteki çalışmaları yüzünden Avrupa'ya
kaçtı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Cenevre şubesinde
çalıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a geldi. 1908
seçimlerinde Serez'den, 1912 seçimlerinde Drama'dan,
1916'da Burdur'dan mebus seçildi. İttihat ve Terakki Ce-
miyeti'nin Merkez Komitesi üyesi ve Genel Sekreterliği
görevlerinde bulundu. Mondros Mütarekesi'nden sonra
tutuklandı ve Malta'ya sürüldü. Atatürk'e düzenlenen su-
ikast nedeniyle yargılandı ve beraat etti. İmparatorluğun
Çöküşü adlı anıları daha sonra yayımlandı.

SURİYE VİLAYETİ

Hama Mebusu Abdülhamid Zöhravi Efendi

(Humus 1855 - Şam 1916)

Humus Rüşdiyesi'nden mezun oldu ve 1898'de İstan-
bul'a geldi. *Malumat* gazetesinin idare ve yazı işlerinde
çalıştı. Yazıları sebebiyle Şam'a sürüldü. Şam'dan, Mı-
sır'da yayımlanmakta olan *El-Mukattam* gazetesine
yazılar gönderdi. Gazetenin Osmanlı yönetimine karşı
İngilizleri tuttuğu bilindiği için, Şam Valisi Nâzım Paşa
tarafından tutuklatılıp İstanbul'a gönderildi. Arap âle-
mi ile ilgili konularda II. Abdülhamid'in müsteşarlığını
yapan Ebû'l-Hüda Sayyadî'nin aracılığı ile affedilerek
Humus'a geri gönderildi. Humus'ta gizlice basılıp Suri-
ye'de dağıtılan *El-Münîr* adlı bir gazetede yazılarında,
II. Abdülhamid'e karşı, Osmanlı Devleti'nin yönetim-
de reformlar yapacağı ümidiyle İttihat ve Terakki Ce-
miyeti'ni tuttu. 1903'te Mısır'a giderek, *El-Müeyyed* ve
El-Cerîde gazetelerinde yazdı. II. Meşrutiyet'in ilanından
sonra 1908 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a Hama me-
busu seçildi. Meclis-i Mebusan'da kısa zamanda, Arap
vilayetlerini temsil eden mebuslar topluluğunun önderi
durumuna geldi. Zöhravi, daha çok adem-i merkezîyetçi
muhalfe partilerine yakınlık gösterdiğinden, 1911'de
İttihat ve Terakki'ye karşı kurulan Hürriyet ve İtilaf Fir-
kası'nın kurucu üyeleri arasında yer alarak, partinin baş-
kan vekilliğine getirildi. Gazetesinde başta İttihatçılar
ve Ziya Gökalp olmak üzere, Türkçüler aleyhine yazılar

⁴⁹ Ahmet Mehmetefendioğlu, "Rahmi Bey'in İzmir Valiliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 1 (3), s. 347-370.

yazdı. 1913'te Paris'te toplanan Arap Kongresi'ne El-Lâ Merkeziyye'nin delegesi sıfatıyla katıldı ve kongreye başkanlık etti. 4 Ocak 1914 günü Meclis-i Âyan üyeliğine atandı. I. Dünya Savaşı başlayınca İstanbul'dan Kahire'ye giderek El-Lâ Merkeziyye Cemiyeti içinde çalışmalarına devam etti. Cemiyet artık adem-i merkezîyet ile yetinmeyip bağımsızlık için faaliyetliydi. I. Dünya Savaşı sırasında 1916'da Cemal Paşa'nın talimatıyla kurulan Âliye Dîvân-ı Harb-i Örfide yargılandı ve idama mahkûm edildi. 6 Mayıs 1916'da Şam'da Şehitler Meydanı olarak bilinen Marjeh Meydanı'nda diğer Arap milliyetçileri ile beraber idam edildi.

Hama Mebusu Halid El-Berazi Efendi

8 Aralık 1908'de 33 oy alarak Hama'dan mebus seçildi. II. Devrede de aynı görevi sürdürdü.

Havran Mebusu Saadeddin Efendi

(Basra / Eski Şam 1855 - ?)

Mikdatzâde ailesindedir. Hususî okullarda okudu. Meclis-i İdare üyesi iken 8 Aralık 1908'de 46 oy alarak Havran Sancağı'ndan mebus seçildi. III. Devrede de aynı görevi sürdürdü.

Şam Mebusu Şem'azade Hasan Rüşdü Bey

(Şam 1865 - 1916)

Selim eş-Şem'anın torunu, Ahmed Refik Paşa'nın oğludur. 1886'ya kadar İstanbul'da edebiyat ve hukuk eğitimi aldı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 7 Aralık 1908'de 65 oy alarak Şam mebusu seçildi. 1908'de Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, 1909'da Kâhtânlar Cemiyeti, 1912'de El-Lâ-Merkeziyye gibi siyasi oluşumlarda çalıştı. I. Dünya Savaşı sırasında 1916'da Cemal Paşa'nın talimatıyla kurulan Âliye Dîvân-ı Harb-i Örfide yargılandı ve idama mahkûm edildi. 6 Mayıs 1916'da Şam'da Şehitler Meydanı olarak bilinen Marjeh Meydanı'nda diğer Arap milliyetçileri ile beraber idam edildi.

Şam Mebusu Abdurrahman El-Yusuf Bey

(Şam 1873 - ?)

İdadide okudu. Hac muhafızlığı yaptı. Şam müftülüğüne atanan Çuhadarzade Süleyman Efendi yerine 21 Aralık 1909'da Meclis-i Mebûsan Şam mebusu seçildi. Müşir Hakkı Paşa'nın eşine ve kızına vatana hizmet tertibinden biner kuruş maaş bağlanmasını içeren bir kanun teklifi hazırladı. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. 4 Ocak 1914'te Meclis-i Âyan üyeliğine atandı. I. Dünya Savaşı sırasında IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın ricası ile izinli sayıldı ve bir süre cephede görev yaptı.

Şam Mebusu Çuhadarzade Süleyman Efendi

(Şam 1867 - 1910?)

Şam Medresesini bitirdi. Musul Vilayeti merkez naibi iken 7 Aralık 1908'de 62 oy alarak Şam'dan mebus se-

çildi. Meclis-i Mebusan'da Hicaz Demiryolu Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı, 14 Ocak 1910'da istifa etti.

Şam Mebusu Mehmed Aclani Efendi

(? - İstanbul 1910)

7 Aralık 1908'de 63 oy alarak Şam'dan mebus seçildi. Cebel-i Garbî Mebusu Süleyman El-Barunî Efendi ile birlikte, Hicaz Demiryolunun tamamlanması için alınan tedbirler hakkında gensoru önergesi verdi. Görevde iken vefat etti.

Şam Mebusu Azimzade Şefik El-Müeyyed (el-Azm) Bey

(1861 - Şam 1916)

Abdülhamid Zehravî ile birlikte, Arap milliyetçilerinin faal azalarından biridir. Düyun-ı Umumiye Komiseri iken 7 Aralık 1908'de 71 oy alarak Şam'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Ticaret Encümeni Reisliği yaptı. Emlâk ve arazi tasarrufuna ilişkin 16 Nisan 1910'da bir kanun teklifi hazırladı. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. İttihad ve Terakki'ye muhalifti. I. Dünya Savaşı sırasında 1916'da Cemal Paşa'nın talimatıyla kurulan Âliye Dîvân-ı Harb-i Örfide yargılandı ve idama mahkûm edildi. 6 Mayıs 1916'da Şam'da Şehitler Meydanı olarak bilinen Marjeh Meydanı'nda diğer Arap milliyetçileri ile beraber idam edildi.

Kerek Mebusu Tevfik El-Mecali Efendi

III. Devrede Kerek'ten mebus seçildi. 4 Kasım 1911'de Arnavutluk'ta ilan edilen genel affın Kerek ve Havran mahkumlarına da uygulanmasını içeren bir yasa teklifi hazırladı. Meclis zabıtlarında, kendinden emin konuşmaları vardır: "Ben öteden beri hamiyetliyim. Ben menafî şahsiyye arkasından koşanlardan değilim."

SİVAS VİLAYETİ

Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa

(Amasya 1858 - 1925)

Saçlızadelerden Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Harbiye'den mezun oldu. Kaymakam iken Divan-ı Harb-i Örfî kararıyla Haziran 1900'de Rodos'a sürgüne gönderildi. Oradan Avrupa'ya kaçarak istibdat yönetimine karşı mücadele etti. Meşrutiyetin yeniden ilanı üzerine dönen İsmail Hakkı Paşa, 5 Kasım 1908'de 77 oy alarak Amasya sancağından mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Harbiye ve Bahriye Encümeni reisliklerinde bulundu. İttihad ve Terakki'ye karşı kurulan Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın kurucu üyeleri arasında yer aldı, bu fırkanın başkanlığını da yaptı. II. ve III. Devrede mebus seçilemeyen İsmail Hakkı Paşa, IV. Devrede yeniden mebus seçildi.⁵⁰

⁵⁰ Orhan Sakin (Haz.), *Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa'nın Hatıraları, Vatan Üçrunda Yahut Yıldız Mahkemesi*, İstanbul 2014.

Amasya Mebusu Arif Fazıl Efendi

(Vezirköprü 1866 - ?)

Vezirköprü'de Rüşdiye, Amasya ve İstanbul'da da medrese eğitimi aldı. Öğretmenlik yaptı. 5 Kasım 1908'de 80 oy alarak Amasya'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Birinci ve İkinci Arzuhal Encümeni Reisliğinde bulundu. II. ve III. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. 5 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki Partisi'nin kendini feshedilmesine üzerine, partinin başka bir isim altında devam etmesine karar vererek "Teceddüt Fırkası" adı ile kurulan yeni partinin kurucularından oldu.

Amasya Mebusu Cudi Efendi

(Merzifon 1850 – İstanbul 1931)

Mahalle mektebini bitirdikten sonra rüşdiyeye gitti, ayrıca medrese derslerini takip etti. Bir süre hıfza çalıştı, hat dersi aldı. Tahsilini tamamlamak üzere gittiği İstanbul'da 1876'da imtihanı kazanarak Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'nde Türkçe muallimi olarak göreve başladı. Selânik'te Terakkî adlı özel bir okulda, İdâdî-i Mülkiyye'de ve Selânik Askerî Rüşdiyesi'nde Türkçe ve Arapça muallimliği yaptı. 5 Kasım 1908'de II. Meşrutiyet'ten sonra açılan Meclis-i Mebusan'a 94 oy alarak Amasya mebusu seçildi. III. Devrede Isparta'dan mebus seçildi. 1912-1913'te Gelenbevî İdâdisi'ne edebiyat, Mercan İdadisi'ne Türkçe hocası oldu. Bu mekteplerdeki görevlerinin yanı sıra Gelenbevî Sultanisi'nde edebiyat ve felsefe dersleri okuttu. 1915'te Bezmiâlem Vâlîde İnâs Sultânisi edebiyat muallimliğine tayin edildi. 1917'de Isparta mebusu olunca iki görevi birlikte sürdürdü. Eylül 1921'de emekli oldu. Uzun yıllar Türkçe, edebiyat, Arapça ve felsefe hocalığı yaptığı için "muallim" unvanı ile anılan Cudi Efendi, ilk modern Türk hikâyecilerinden Nâbizâde Nâzım başta olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Tokat Mebusu Şeyh Mustafa Hakkı/Haki Efendi

(Tokat 1855 - İstanbul 1920)

Tokat eşrafı ve alimlerinden Abdullah Efendi'nin oğludur. Osmanlı'nın son şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'nin anne tarafından yeğenidir. Erken yaşlarında hâfızlık yaptıktan sonra ilim tahsiline Tokat'ta başladı ve çeşitli hocalardan dersler aldı. Eğitim-öğretiminin ardından icazetli hoca olarak Tokat Ali Paşa Camii'nde görev yaptı. 12 Kasım 1908'de 47 oy alarak Tokat'tan mebus seçildi. Meclis-i Meşayih kararıyla 1914'te Fatih'teki Mustafa İsmet Efendi Dergâhı şeyhliğine atandı. Nakşibendi tarikatının Hâlidîyye kolu büyüklerindedir. Mezarı Fatih Camii haziresindedir.⁵¹

51 Mustafa Çolak-Hasan Daşdemir, "II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1911) Mebusan Meclisi'nde Tokat Mebusları ve İcraatları", *Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Uluslararası Sempozyumu (18-20 Ekim 2018): Bildiriler*, Tokat 2018, c. 2, s. 527.

Tokat Mebusu Hattatzade İsmail Paşa

(Tokat 1860 - ?)

Hukuk mektebinden mezun oldu. Ayasofya Medresesi'nde Hafız Bekir Efendi'den icazetname aldı. Mahkeme-i temyiz maiyetinde, bidayet mahkemesi müstantıklığı, dava vekilliği, idare meclisi azalığı görevlerinde bulundu. Daha sonra Beyrut'ta ikamet etmek zorunda kaldı. Meşrutiyetin ilanından sonra 13 Kasım 1908'de 90 oy alarak Tokat'tan mebus seçildi. İstanbul Divanyolu'nda Firuz Ağa Camii karşısında ikamet etmekteydi.⁵²

Tokat Mebusu Mustafa Sabri Efendi

(Tokat 1869 – Kahire 1954)

Tokat'ın Kat köyünde Asarkaya (Karabacak) ailesindedir. On yaşında hâfızlığı bitirdi, İslâmî ilimlerde Zûniyêde Ahmed Efendi'den icâzet aldı. Ardından Kayseri'de Divrikli Mehmed Emin Efendi'nin derslerine devam etti. Bir süre sonra İstanbul'a gidip Meşihat-ı İslâmiyye'de Gümölcinelî Ahmed Âsım Efendi ile Mehmed Âtîf Efendi'nin öğrencisi oldu. Ahmed Âsım Efendi'nin kızı Ulviye Hanım'la evlenip İstanbul'a yerleşti. 1890'da ruûs imtihanını kazanarak Fâtih Camii müderrisliğine tayin edildi. 1896'da Beşiktaş Âsâriye Camii imamlığına getirildi. İki yıl sonra II. Abdülhamid'in katıldığı huzur derslerine en genç üye sıfatıyla iştirak etti. 1899-1904 yılları arasında Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nde "hâfız-ı kütüb" olarak çalıştı, bu sırada Köse Niyazi Efendi'den kıraat ilmi okudu. Medresetü'l-vâizin'de tefsir, Medresetü'l-mütehassîsin ile Süleymaniye Medresesi'nde hadis müderrisliği yaptı. Cem'iyet-i İlmîyye-i İslâmiyye'nin reisliğine seçildi ve bu cemiyetin çıkardığı Beyânülhak dergisinin başyazarlığını yaptı. Bir dönem Silistre müftülüğü yaptı. II. Meşrutiyet'ten sonra 1908'de Meclis-i Mebusan'a memleketi Tokat'tan mebus seçildi. Siyasî hayatının başlangıcında İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne ilgi duymakla birlikte, bir müddet sonra bu harekete karşı mücadeleye girişti. 1910'da Ahâli Fırkası'nın, 1919'da üçüncü defa teşekkül eden Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na bağlı olanlar Bâbiâli Baskını'nda tutuklanınca Mustafa Sabri Efendi Mısır'a gitti (1913), oradan Romanya'ya geçti, fakat tutuklanıp İstanbul'a getirildi ve Bilecik'te ikamete mecbur edildi. 1919'da yeniden Tokat mebusu seçildi ve 4 Mart 1919'da kurulan Damad Ferid Paşa hükümetinde şeyhülislamlık yaptı. Sevr Antlaşması'nın şartlarını görüşmek üzere padişah tarafından toplanan Şûrâ-yı Saltanat'a katıldı ve antlaşmanın imzalanmasını savunanlar arasında yer aldı. Ayrıca Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine karşı tedbirler alınmasını önerdi ve teklifi kabul edilmeyince görevinden istifa etti (Eylül 1920). Cumhuriyet'in ilânından sonra oğlu İbrahim'le birlikte 150'likler listesine alındı, tutuklanacağı sırada ailesiyle beraber Kahire'ye gitti

52 BOA. MMB. 37/30, lef 3.

(1922). 1 Haziran 1924'te vatandaşlıktan çıkarıldı. Mustafa Kemal Paşa'ya ve hükümetine muhalefet edip yurdunu terkettiği için Mısır'da da tepkiyle karşılandı, İskenderiye ve Kahire sokaklarında sözlü sataşmalara uğradı. 1927'de kayınpederinin memleketi olan Gümölcine'ye gidip beş yıl ikamet etti. Bir İslâm ülkesine iltica edebilmek için hükümetleri nezdinde aracılık yapmalarını sağlamak üzere şeyhülislâmlık ve mebusluk döneminden tanıdığı Arap dostlarına mektuplar yazdıysa da olumlu bir cevap alamadı. Atina'ya giderek Mısır büyükelçisinin yardımıyla Kahire'ye geçti (1932). Bu dönemde yazdığı eserler ve ilmi faaliyetleri ona Mısır'da yeniden itibar sağladı; âlimlerden pek çok dost edindi, evini bir okul haline getirdi. Devrin Arap tarihçilerinden Muhammed Abdullah İnân'ın Osmanlı Türkleri aleyhindeki asılsız iddialarına cevap vererek ileri sürdüğü tezleri çürüttü. Hıristiyanlık'ta olduğunun aksine İslâm'ın bilimle çatışmadığı fikrini ve kadınların belli şartlara göre örtünmesinin dinî yükümlülük olduğunu ısrarla savundu. Cenazesine ilim ve siyaset adamlarının yanı sıra büyük bir kalabalık iştirak etti ve Abbâsiye'ye defnedildi.

Sivas Mebusu Hüsnü Bey

(Sivas 1855 - ?)

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyeden mezun oldu. IV. Ordu Merkez Hastanesi doktoru iken (kaymakamlıktan) emekli oldu. 3 Aralık 1908'de 106 oy alarak Sivas'tan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Sıhhiye Encümeni Reisliği yaptı. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. İstanbul Fındıklı'da ikamet etmekteydi.⁵³

Sivas Mebusu Ahmed Şükrü Efendi

(Silistre 1861 - ?)

Ali Sipahi oğullarından Ahmed Şükrü, Süleyman Sabri Efendi'nin oğludur. İstanbul'da Valide Sultan Medresesinde ve Hukuk Mektebi'nde okudu. Arapça ve hukuk tahsil etti. Fatih dersiamlarından Cumali denmekle maruf Mustafa Hakkı Efendi'den icazetname aldı. Defter-i hakani, ziraat ve maarif dairelerinde görevler aldı. İstanbul Şehzadebaşı civarında ikamet etmekteydi.⁵⁴ 13 Ekim 1897'de Sivas'a sürgün edildi. Her ne kadar Mekteb-i İdadî müdür muavinliğiyle Sivas'a gönderildi ise de bu görev kendisine verilmedi. Bunun üzerine Şükrü Efendi dava vekilliği yapmaya başladı. Meşrutiyet'in ilanından sonra seçimlerde aday oldu ve 3 Aralık 1908'de 147 oy alarak Sivas'tan mebus seçildi.

Sivas Mebusu Doktor Dağavaryan Efendi

(Sivas 1862 - 1915)

Nazaret Dağavaryan 1879-1881 yıllarında Fransa'da ziraat mektebinde, 1881-1883'de Paris yüksek ziraat mektebinde, 1885-1891'de Paris Sorbon Üniversitesi

tesinde eğitim gördü, 1892'de Paris Pastör Enstitüsünden şehadetname aldı. 1887-1893 Paris Tıp Fakültesi'nden tıp doktoru diploması aldı. Sivas Ermeni mektep müdürlüğü ve muhtelif hastanelerde görevler yaptı. 3 Aralık 1908'de 124 oy alarak Sivas'tan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da idare memurluğu yaptı. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmekteydi.⁵⁵ Teşkilat-ı Mahsusa için çalışan Hacı Onbaşı lakaplı Hacı Tellal Hekimoğlu çetesi tarafından 1915'te öldürüldü.

Sivas Mebusu Mustafa Ziya Bey

(Sivas 1860 - ?)

Mustafa Ziya 1860'da Sivas'ta doğdu. Rüşdiye mektebinde tahsil gördü. Yozgat Sancağı Bidayet Mahkemesi Savcısı iken 3 Aralık 1908'de 109 oy alarak Sivas'tan mebus seçildi. İstanbul Gümüşsuyu'nda ikamet etmekteydi.⁵⁶ Meclis-i Mebusan'da Nafia Encümeni zabıt kâtipliği yaptı. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

Sivas Mebusu Doktor Ömer Şevki (Purut) Bey

(Sivas 1870 - 1928)

Hocazade Tabib Binbaşı Ömer Şevki, Askerî Tıbbiye ve Lyon Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. Haydarpaşa Askerî Hastanesi Baştabibi iken (Binbaşı) seçimlere katıldı ve 3 Aralık 1908'de 145 oy alarak Sivas'tan mebus seçildi. İstanbul Kadıköy'de ikamet etmekteydi.⁵⁷ Meclis-i Mebusan'da Sıhhiye Encümeni Reisliği de yapan Ömer Şevki Bey, II. ve III. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. 30 Aralık 1910'da tüm sanayi kuruluşlarında ve taş ocaklarında çalıştırılan kadın, kız ve erkek çocuklar hakkında bir kanun teklifi hazırladı. TBMM'de II. Dönemde Sivas milletvekili olarak yer almıştır.⁵⁸

Karahisar-ı Şarki Mebusu Serdarzade Mustafa (Atay) Efendi

(Ordu, Mesudiye 1861 - 1925)

Karahisar-ı Şarki rüşdiye mektebi ve medrese eğitimi gördü. Mesudiye kazası reji memuriyetinde bulundu. Karahisar-ı Şarki bidayet mahkemesi hukuk ve ceza dairelerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1908'de Meclis-i Mebusan'a 83 oyla Karahisar-ı Şarki mebusu seçildi. Milli Mücadele döneminde liva temsilcisi olarak Erzurum Kongresi'ne katıldı ve TBMM I. Döneminde Karahisar-ı Şarki milletvekilliği yaptı. 1923'ten sonra memleketinde arzuhalcilik ve avukatlık yaptı. Ailesi Serdaroğlu soyadını almıştır.⁵⁹

53 BOA. MMB. 37/30, lef 5.

54 BOA. MMB. 37/30, lef 6.

55 BOA. MMB. 37/30, lef 2.

56 Hasan Kendirci, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920-1950)" Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi (2008), s. 162.

57 BOA. MMB. 37/30, lef 4; Hasan Kendirci, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi 2008, s. 167.

53 BOA. MMB. 37/30, lef 1.

54 BOA. MMB. 37/30, lef 7.

Karahisar-ı Şarki Mebusu Hacı Ömer Feyzi Efendi

(? - Beyrut 1936)

Son dönem Osmanlı müftülerindendir. 3 Aralık 1908'de 100 oy alarak Karahisar-ı Şarki'den mebus seçildi. İttihad ve Terakki yöneticileriyle anlaşmazlığa düşerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçmiştir. Meclis-i Mebusan'a IV. Devrede de mebus seçilen Ömer Fevzi Efendi, Kurtuluş Savaşı'na karşı tavırları yüzünden Yüzellilikler arasında yer aldı.

TRABLUSGARB VİLAYETİ

Humus Mebusu Mustafa Bin Kaddare Efendi

(Humus Zaltin 1870 - ?)

Trablusgarb Rüşdiyesini bitirdikten sonra İstanbul'da lisan mektebinde ve bazı medreselerde eğitim aldı. Çeşitli memuriyetlerde bulundu. Trablus Maarif Müdürlüğü Muhasebe memuru iken adaylığını koydu ve Humus'tan mebus seçildi. 4 Şubat 1911'de bütçe açığının giderilmesi için maaşlardan kesinti yapılmasını içeren bir kanun teklifi hazırladı.

Cebel-i Garbi Mebusu Süleyman Paşa, el-Bârûnî Efendi

(Trablusgarb 1870 - Bombay 1940)

Trablusgarb'a bağlı Kâbâv'da doğdu. Eski ve köklü bir Berberî ailesine mensuptur. Tunus, Cezayir ve Mısır'da eğitim gördükten sonra ülkesine döndü. 11 Aralık 1908'de 22 oy alarak Cebel-i Garbi'den mebus seçildi. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. İtalyanlar 1911'de Trablusgarb'ı işgal edince Libya'ya döndü ve Arap mukavemet hareketinin öncüsü oldu. 1913'te İstanbul'a dönünce kendisine paşa unvanı verilerek Meclis-i Âyan'a seçildi.

Trablusgarb Mebusu Ferhad Efendi

18 Kasım 1908'de 22 oy ile Trablusgarb'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Askerî Encümen mazbata muharrirliği yaptı. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

Trablusgarb Mebusu Sadık Bey

(Trablusgarb 1876 - ?)

Hacı Yusuf Paşa'nın oğludur. Trablusgarb Askerî Rüşdiyesini bitirdi. Çeşitli görevlerde bulundu. Kaymakam vekili iken adaylığını koydu ve 18 Kasım 1908'de 51 oy alarak Trablusgarb'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Kavanin-i Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği ve Beşinci Şube Kâtipliği görevlerinde bulundu.

Trablusgarb Mebusu Mahmud Naci Bey (Balkış)

(Trablusgarb 1874-1948)

Arnavutzade Mahmud Naci Bey, Humus Sancağı Mülkiye Rüşdiyesini bitirdi. Çeşitli memurluklarda bulundu. Trablusgarb Mektubî mümeyyizi iken seçimlere de adaylığını koydu ve 18 Kasım 1908'de 30 oy alarak Trablusgarb'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebûsân'da üçün-

cü şube kâtipliği yaptı. Hurma ağaçlarının korunması (14 Şubat 1911'de), Trablusgarb ve Bingazi'den gelen ve gelecek çocukların yatılı okullarda okutulması için (11 Kasım 1911'de) yasa teklifinde bulundu. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün kurucusudur (1903). İşgal yıllarında Mustafa Kemal Paşa'ya katıldı. Millî Mücadele'de Anadolu'ya İstanbul'dan yapılan gizli silah sevkiyatında fiilen görev aldı. İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi.

Fizan Mebusu Cami Bey (Baykut)

(1878 - 1949)

Babası Hacı Mehmed Münir Paşa, annesi Ayşe Hanım'dır. Ailesi tarafından verilen ismi Abdülkadir idi. Cami ismi, ünlü Trablusgarb kumandanı ve valilerinden Recep Paşa tarafından İranlı filozof Molla Cami'ye ithafen ismine eklendi ve Abdülkadir Cami ismi ile tanındı. Soyadı Kanunundan sonra Baykut soyadını aldı, ancak kaynaklarda Baykurt olarak yazımı yaygındır. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi, Kuleli Askerî İdadisi ve Harp Okulunda öğrenim gördü ve 1896'da orduya katıldı. Trablusgarb'a tayin edilmesinin ardından İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 1903 yılında Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün kurucuları arasında yer aldı. Meclis-i Mebusan 1908-12 dönemlerinde Fizan mebusluğu yaptı. Mecliste İttihad ve Terakki Fırkası'nın Hizb-i Terakki adlı kanadının kurucularından biri oldu. İttihat ve Terakki'nin genel çizgisine aykırı düşünce siyaseti bıraktı ve bir süre gazetecilik yaptı. Mondros Mütarekesi'nden sonra yeniden siyasete atıldı, İzmir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında öncü oldu. İlk TBMM'ye Aydın mebusu olarak giren Cami Bey, 25 Nisan 1920'de İcra Kurulu'na seçildi. TBMM Londra Konferansı'na davet edildiğinde mevcut kadro içerisinde yer aldı. Robert Koleji'nde tarih, Erenköy Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yaptı.⁶⁰

TRABZON VİLAYETİ

Canik Mebusu Abdullah Efendi

(Avrethisar 1861 - ?)

Mehmed Feyzullah Efendi'nin oğludur. Medresede ve Hukuk mektebinde eğitim aldı. Kosova Vilayeti Mahkeme-i Fevkalâde Reisliği yaptı. 2 Aralık 1908'de 123 oy alarak Canik'ten mebus seçildi. 23 Eylül 1909'da Temyiz Mahkemesine üye oldu.

Canik Mebusu Ahmed Hamdi Efendi

(Çarşamba 1848 - ?)

Medresede okudu. 16 Ekim 1908'de 83 oy alarak Canik'ten mebus seçildi. II. ve IV. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

60 Abdulnasır Yiner, "Farklı İki Meclisten Bir Portre: Abdülkadir Cami Bey R.1293 (1878)-1949," *Turkish Studies- International Periodical For The Language, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, vol. 8/11 Fall (2013), ss. 407-437; Hasan Kendirci, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920-1950)" Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi 2008, s. 123.

Canik Mebusu Mehmed Ali Bey

(Girit, Kandiye 1876 - ?)

Fescizade Mesud Efendi'nin oğludur. Dersaadet Hukuk mektebini bitirdi. 1897'de Şûrâ-yı Devlet Bidayet Müdde-i Umumiliğine kâtip olarak girdi ve daha sonra çeşitli görevlerde bulundu. Canik Bidayet Ceza Mahkemesi Reisliği yaptı. 16 Kasım 1908'de 107 oy alarak Canik'ten mebus seçildi. 8 Ocak 1911'de "Âdab-ı umûmiyeye mugayir kadın oynatanların ve kız kaçıranların" cezalandırılmasını içeren bir kanun teklifi hazırladı. I. Dönem sonunda tekrar kamu görevine döndü; hâkimlik, savcılık, polis müdürlüğü ve mutasarrıflık yaptı. IV. Devrede yeniden Canik'ten mebus seçildi. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmekteydi.⁶¹

Canik Mebusu Süleyman Necmi (Selman) Bey

(Samsun, Bafra 1871-1943)

Büyük Çerkez sürgününde Anadolu'ya gelerek Samsun yöresine yerleştirilen bir Vubih ailesindedir. Mülkiyeyi bitirdi. 1908'de Çorum, 1909'da Yozgat'ta mutasarrıf olarak bulundu. 7 Aralık 1908'de 113 oy alarak Canik'ten mebus seçildi. II. Devrede de aynı görevini sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı'nda Canik mutasarrıflığına getirildi. 1916'da Diyarbakır vali vekilliğine, 1918'de Sivas, 1919'da Trabzon valiliklerinde, 1922'de Sinop mutasarrıflığında, 1923'te Kastamonu valiliğinde bulundu. Kuva-yı Milliyeyi aktif olarak destekledi. TBMM'nin II. Devresine Canik milletvekili olarak katıldı.⁶²

Canik Mebusu Mustafa Nail Bey

(İstanbul 1861 - 1922)

Babası Mehmed Emin Efendi'dir. Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye'de tahsil gördü. Meclis-i maarif idare kısmının reisliğini yaptı. 123 oy kazandı. İstanbul Kadıköy Moda'da ikamet etmekteydi.⁶³ II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908 seçimlerinde Canik mebusu seçildi. Mayıs 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Maarif nazırlığına getirildi. 1911'de Maliye nazırı olarak kabinede görev yaptı ve aynı Âyan Meclisine de seçildi. Mütareke yıllarında posta ve telgraf nazırlığı ve Damad Ferit Paşa kabinesinde Dahiliye nazırlığı yaptı.

Trabzon Mebusu Hacı Osman Bey

(Trabzon 1858 - ?)

Nemlizade Hacı Osman Bey, hususî eğitim aldı, ticaretle uğraştı. 22 Kasım 1908'de 87 oy ile Trabzon'dan mebus seçilen Hacı Osman Bey, II. Devrede de aynı görevini sürdürdü.

Trabzon Mebusu Ali Naki Efendi

(Şeyhülmebusin) (Trabzon 1836 - 1923)

Miraç Ali Efendizade Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Yedi yaşında iken yetim kaldı. 1856'da İstanbul'a gönderildi ve Fatih Medresesine girdi. 1879'da buradan icazet aldı. Medresede okurken, matematik, cebir, kozmografya gibi dersler de almıştır. 1857'de Bâb-ı Meşihat'ta göreve başladı, fakat bir süre sonra Rüsumat İdaresine geçti. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye üyeliği yaptı, Harbiye ve Mühendishane'de kompozisyon dersini okuttu. Trabzonlular, yeni yöntemlerle eğitim yapacak bir okul kurmaya karar verince Ali Naki Efendi'yi Trabzon'a davet ettiler. "Mekteb-i Hamîdî" adıyla bir okul yaptırmışlar ve Ali Naki'nin emrine vermişlerdir. Ali Naki, 1888'de okuldaki görevinden ayrılmış, İstanbul'a dönmüştür. Kâmil Paşa ile Mısır'a gitmiş, 1906'da tekrar İstanbul'a dönmüştür. Meşrutiyetin yeniden ilanı üzerine, 2 Aralık 1908'de, 102 oy alarak Trabzon'dan mebus seçilmiştir. En yaşlı mebus olarak, geçici Meclisi Mebusan Başkanlığı görevini yerine getirmiş, Maarif Encümeni ve Üçüncü Şube Reisliği yapmıştır.

Trabzon Mebusu İzzet Bey

(Trabzon 1862 – Ankara 1920)

İzzet Eyyüboğlu ya da Eyübzade İzzet Bey'in babası Ali Gâlip Efendi'dir. Trabzon Rüşdiyesi mezunudur. İl Genel Meclisi Kalemi Kâtipliği ve Başkâtipliği, Genel Meclis Savcılığı, İl Basımevi Müdürlüğü ve İl İhsâiyat İşleri Memurluğu, Görele, Tirebolu, Ordu, Giresun Kaymakamlıkları, Osmanlı Meclis-i Mebusan I., II. ve III. Dönem Trabzon Mebusluğu, Trabzon Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Kuruculuğu, Erzurum Kongresi Trabzon Temsilciliği, TBMM I. Dönem Trabzon Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır. Meclise katılmak üzere Ankara'ya giderken yolda eşkıyalar tarafından öldürülmüştür.

Trabzon Mebusu Mehmed Emin Efendi

(Trabzon 1865 - 1918)

Hatibzade Seyyid Ahmed Efendi'nin oğludur. Medresede okudu, müftülük yaptı. 2 Aralık 1908'de 138 oy alarak Trabzon'dan mebus seçildi. İstanbul Süleymaniye'de ikamet etmekteydi.⁶⁴

Trabzon Mebusu Matyo Kofidi Efendi

(Çorum 1855 – Sivas 1921)

Osmanlı Rum iş adamı ve siyasetçi olan Matyo Kofidi Çorum'dan Trabzon'a taşınmış ve orada yerel tütün tekelinin bir üyesi olmuştur. Trabzon Rum İdadi Mektebinden mezun oldu. Reji müfettişi iken 22 Kasım 1908'de 105 oy ile Trabzon'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan İdare memurluğunda bulunan Matyo Kofidi Efendi, II. ve III. Devrede de Trabzon'dan mebus seçildi. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmekteydi. Bir sene

61 BOA. MMB. 36/39, İlef 1.

62 Hasan Kendirci, *age*, s. 168.

63 BOA. MMB. 36/39, İlef 3.

64 BOA. MMB. 36/39, İlef 2.

Paris'te Fransızca pratik için mektepte bulundu.⁶⁵ Sivas İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve idama mahkûm edilmiştir.

Trabzon Mebusu Mahmud Mazhar Bey

17 Ekim 1908'de Trabzon'dan mebus seçildi. Bahriye ve Kavanini Maliye Encümeni Reisliği yaptı.

Trabzon Mebusu Mahmud İmadeddin Efendi

17 Ekim 1908'de 106 oy alarak Trabzon'dan mebus seçildi. 27 Aralık 1910'da vefat etti.

Gümüşhane Mebusu Hayri Bey

(Gümüşhane 1857 - ?)

Mustafa Hayri Bey, Gümüşhane sancağı nüfus memuru Mısırlı zade Abdülhalim Efendi'nin oğludur. Burada ibtidai mektepte okudu ve medresede Arapça tahsil etti. 1881'de Torul kazası bidayet mahkemesi müstantik muavinliğine, 27 Ağustos 1883 tarihinde bidayet mahkemesi zabıt kitabetine, 16 Ocak 1893'te Gümüşhane sancağı nüfus memurluğuna, 29 Mayıs 1894'te Şiran kazası kaymakam vekaletine tayin edildi. Sandık emniyeti, bidayet mahkemesi azalığı gibi muhtelif memuriyetlerde bulunan Hayri Bey, 28 Kasım 1908 tarihinde Gümüşhane mebusu oldu⁶⁶

Gümüşhane Mebusu İbrahim Lütfi Paşa

Maden sancağı mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur. Gazze'de de mutasarrıf olarak bulunmuştur. Oğlu Kadirbeyoğlu Zeki Bey de kendisi gibi mebusdur. 1884 Gümüşhane doğumlu olan Zeki Bey, Gazze mutasarrıfı babasının yanında bir yıl kaldıktan sonra Gümüşhane'ye dönerek ticaretle iştigale başlamıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılan Zeki Bey, Meclis-i Mebusan IV. Dönem Gümüşhane mebusu, CHF'den TBMM II. Dönem Gümüşhane milletvekili olarak görev yaptı.

Lazistan Mebusu Çürüksulu Ahmed Paşa

(Batum 1860 – İstanbul 1936)

Miralay Çürüksulu Ahmed Bey, Harbiye mektebinden üçüncülükle mezun oldu. Sırbistan sefaretinde ataşemiliter olarak görev yaptı. 86 oy kazanmıştır. İstanbul Ayaspaşa'da ikamet etmekteydi.⁶⁷ 1897'de Paris'e gitti ve İttihad ve Terakki Komitesinin başkanlığına seçildi. 1918'de Berlin görüşmelerine katıldı. Çürüksulu Ramiz Paşa'nın damadı idi. Kardeşi dahiliye ve bahriye nazırlarından Mahmud Paşa'dır.

Lazistan Mebusu İbrahim Ferid Efendi

(Rize 1868 - ?)

Ebunnizam Mahmudzade İbrahim Ferid, Rize rüşdiye mektebinden mezun oldu. Atif Bey'den icazetname aldı. Mekteb-i Sultani'den ve Mekteb-i Mülkiye'den icazetnamesi vardı. Kadılık görevinde bulundu. Meclis-i Mebusan'a 41 oyla mebus seçildi. İstanbul Şemseddin Molla Gürani mahallesinde ikamet etmekteydi.⁶⁸

KUDÜS-İ ŞERİF SANCAĞI

Kudüs-i Şerif Mebusu Ruhi El-Halidi Bey

(Kudüs 1863 – İstanbul 1913)

1899'dan 1906'ya kadar Kudüs belediye başkanı olan Yusuf Ziya el-Halidi'nin yeğenidir. İstanbul'daki Mekteb-i Mülkiye'de, Paris'teki Ulum-ı Siyasiye Mektebi ve Kudüs'teki Harem-i Şerif Medresesi'nde eğitim gördü. Bordo başşehbenderi olarak görev yaptı. İstanbul Beşiktaş Akaretler'de ikamet etmişti.⁶⁹ Başşehbender iken aday oldu ve 2 Kasım 1908'de 67 oy alarak Kudüs'ten mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da İdare Memurluğu ve Birinci Reis Vekilliği yapan Halidi Bey, II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü. Tifo hastalığı sebebiyle hayatını kaybetti.

Kudüs-i Şerif Mebusu Hafız el-Said Bey

(Gazze 1843 -)

Hafız el-Said Bey hususi mektepte okudu. Gazze Kaymakam Vekilliği yaptı. 2 Kasım 1908'de 52 oy alarak Kudüs'ten mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Rüşumat Encümeni Reisliği görevinde bulundu. İstanbul Beşiktaş Akaretler'de ikamet etmişti.⁷⁰

Kudüs-i Şerif Mebusu Said el-Hüseyni Bey

(Kudüs 1868- ?)

Kudüs mekteb-i rüşdiyesi ve Beyrut mekteb-i sultani-sinden mezun oldu. Kudüs belediye meclis riyasetinde bulundu. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet etmişti.⁷¹ 7 Kasım 1908'de 59 oy alarak Kudüs'ten mebus seçildi. III. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

KARESİ SANCAĞI

Karesi Mebusu İbrahim Vasfi Efendi

(İstanbul 1861 - 1926)

Beyazid dersiamlarından Ali Efendi'nin oğludur. Rüşdiye ve Mekteb-i Kuzat'da okudu. 1900'da Erdek naibliğine atandı. Kadılık yaptı. 8 Kasım 1908'de 66 oy alarak Karesi'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Evkaf ve Defter-i Hakanî Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı. I. Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı canlandırmaya çalıştı. Damad Ferid Paşa hükümetinde Mart-Nisan 1919 tarihlerinde Evkaf-ı Hümayun nazırlığı yaptı. VI. Mehmed tarafından 15 Eylül 1919'da Meclis-i Âyan üyeliğine atandı. Kurtuluş Savaşı başarıya

65 BOA. MMB. 36/39, lef 5.

66 BOA. DH. SAİDd. 173/475.

67 BOA. MMB. 38/16, lef 11.

68 BOA. MMB. 36/39, lef 4.

69 BOA. MMB. 33/01, lef 3.

70 BOA. MMB. 33/01, lef 2.

71 BOA. MMB. 33/01, lef 1.

ulaştıktan sonra Yüzellilikler listesine dahil edilmiş ve Romanya'ya gitmiştir.

Karesi Mebusu Kostantin Savapulos Efendi

Paşalimanı nahiyesinde doğdu. Fener Rum Mektebinde okudu. Bursa Reji idaresinde çalıştı. 25 Ocak 1909'da 49 oy alarak Karesi'den mebus seçildi. II., III. Devrede de mebusluk görevine devam etti.

Karesi Mebusu Şefik Efendi

8 Kasım 1908'de 171 oy alarak Karesi'den mebus seçildi. 23 Eylül 1909'da Temyiz Mahkemesi üyeliğine atandı.

Karesi Mebusu Ali Galib Efendi

(Balıkesir 1872 - ?)

Mehmed Asım Efendi'nin oğludur. Medrese ve Hukuk mektebinde okudu. Prizren'e bağlı Lume kazası Savcı Yardımcısı iken mebus adayı oldu ve 1 Aralık 1908'de 119 oy alarak Karesi'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Rüsumat Encümeni Mazbata Muharirliği yaptı. 26 Ocak 1910'da "Rütbe-i İlimiye ve Mülkiyenin" lağvedilmesine ilişkin bir kanun teklifi hazırladı. İkinci ve üçüncü devrede de mebusluk görevine devam etti.

Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi (Tolun) Efendi

(Balıkesir 1865 – İstanbul 1941)

Bölükzade Abdülaziz Mecdi Efendi, rüşdiye ve medresede eğitim gördü. 1884'ten 1892'ye kadar Balıkesir Rüşdiyesi "muallim-i sâniliginde" 1892'den 1893'e kadar Türkçe öğretmenliğinde, 1893'ten 1896'ya kadar da Hanya Mekteb-i Kebiri İslamî Edebiyat öğretmenliğinde bulundu. Ticaret yaptı. 8 Kasım 1908'de 164 oy alarak Karesi'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da kâtiplik yaptı. 4 Nisan 1910'da mebusların imtiyaz almamaları ve imtiyaz işleriyle ilgilenmemelerini içeren bir kanun teklifi hazırladı. II. ve III. Devrede seçilemeyen Mecdi Efendi, Şûrâ-yı Evkaf Azası iken IV. Devrede yeniden Karesi'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da ikinci başkanlık görevini yaptı. İttihad ve Terakki Cemiyeti içinde muhalefeti temsil eden Hizb-i Cedid gurubunda yer aldı ve partinin politikasını şiddetle tenkit etti. Diyanet İşleri Başkanlığı'na getirilmesi söz konusu olunca Mısır'dan İstanbul'a döndü. Resmi ve özel hiçbir teklifi kabul etmeyerek Beyazıt'taki evinde dini ve tasavvufi sohbetler yaptı. Soyadı Kanunundan sonra Tolun soyadını alan Mecdi Efendi, Edirnekapı Şehitliğinde medfundur.

Karesi Mebusu Muharrem Hasbi Efendi

(Balıkesir 1862-1912)

Mutasavvıf, şair ve siyasetçi olan Helvacızade Muharrem Hasbi Efendi, rüşdiye ve medresede okudu. Öğretmenlik ve müderrislik yaptı. 7 Kasım 1908'de 139 oy alarak Karesi'den mebus seçildi. 1911 yılında Balıkesir'de İdare Meclisine daha sonra Meclis-i Umumiye üye olarak atandı.

KASTAMONU VİLAYETİ

Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi

(1877 - 1933)

Din, ilim ve siyaset adamı, milletvekili ve yazar olan Hasan Fehmi, 17 Ekim 1908'de 41 oy ile Sinop'tan mebus seçildi. II. ve III. Devrede de aynı görevi sürdürdü. Millet Meclislerindeki faaliyetleri ve bazı eserleri ile tanınmıştır. Medreselerde ve hukukta okumuş, 1908'de açılan İstanbul Mebusan Meclisi'ne Sinop'tan mebus seçilmişti. Meşihat Dairesi'nin tasfiyesindeki rolü ve İttihad ve Terakki'nin sarıklı mebusları arasında yeni fikirlere çabuk uyar olmasıyla tanınmıştır. TBMM'nin ilk devresinden itibaren de milletvekili olmuştu. Öldüğü yıl Kastamonu milletvekili idi. Basılı eserleri dışında sadece ilk forması neşredilmiş bir Kur'an tercümesi vardır. Ailesi Tümerkan soyadını almıştır. Oğlu Muhittin Tümerkan 9 ve 10. Dönemlerde CHP milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır.⁷²

Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey

(Sinop 1878 - İstanbul 1942)

İmamoğlu diye bilinen bir aileden kunduracı Mahmud Zeki Efendi'nin oğludur. Rüşdiye tahsilinden sonra İstanbul'a gitti. 1901'de Askeri Tıbbiyeden tabip yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Gülhane Hastanesi'nde uzmanlığını tamamladıktan sonra Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde müderris yardımcılığına atandı. İleride soyadı olan "Nur" mahlasını burada kullanmaya başladı. 1905'te mezuniyet tezi olarak hazırladığı *Fenn-i Hitan* adlı eserinin basılmasıyla tanındı. 1907'de cerrahi profesörü, 1908'de binbaşı oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. 4 Şubat 1909'da yapılan Meclis-i Mebusan'ın birinci dönemine Sinop'tan mebus seçildi. Bir süre sonra İttihad ve Terakki'den istifa edince kürsüsü lağvedilerek profesörlükten çıkarıldı ve rütbesi kolağalığa indirildi. Bunun üzerine Ah-rar Fırkası'na katıldı. 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 1912 seçimlerinden sonra bu firkadan da ayrıldı, Prens Sebahaddin taraftarlarıyla birlikte İttihat ve Terakki'ye karşı siyasi faaliyetlerde bulundu. 1913'teki Bâbüli Baskını'ndan önce Köstence'ye gitti, ardından Cenevre'ye geçti ve burada bir hastanenin cerrahi kısmında çalıştı. Arkadaşlarının davetiyle gittiği Nice'te eski serasker Şükrü Paşa'nın kızı İffet Hanım'la evlendi. Kısa bir süre Paris'te kaldıktan sonra Mısır'a geçti. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a dönerek son Meclis-i Mebusan'a yeniden Sinop mebusu olarak girdi. Meclis dağıtılınca Ankara'da toplanan TBMM'ye katıldı. Millî Mücadele hükümetlerinde Maarif (1920-1921), Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiyye vekili olarak görev aldı, bir süre Hariciye Nezareti'ne vekalet etti. 1921'de fevkalâde murahhas sıfatıyla Moskova'ya gönderildi, burada Afganistan ile imzalanan antlaşmanın metnini kaleme aldı. 5

72 İbrahim Alâeddin Gövsa / Türk Meşhurları (1946); Hasan Kendirci, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920-1950)" Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi (2008), s. 134.

Ağustos 1921'de yasalaşan ve Mustafa Kemal'e geçici bir süre için geniş yetkiler tanıyan Başkumandanlık Kanunu tasarısı Rıza Nur ve arkadaşları tarafından verildi. Sakarya Meydan Muharebesi esnasında doktor olarak görev yaptı. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldıran kanunun metnini kaleme aldı. Lozan Konferansı'na ikinci delege sıfatıyla katıldı. 1923'te yapılan seçimlerde yine Sinop'tan milletvekili oldu. 1926'daki İzmir suikast girişiminin ardından siyasetten çekilerek Paris'e gitti. 1933'te Mısır'a geçti. 1938'de yurda döndü. Bu dönemde kendini daha çok yazı hayatına verdi, on iki cilt tutan Türk Tarihi'ni yazdı. Sinop'ta bir kütüphane kurarak gelir kaynakları ile birlikte Maarif Vekâleti'ne vakfetti. Çeşitli konularda basılmış pek çok eseri vardır: Türk Tarihi, Hayat ve Hâtıratım, Servet-i Şâhâne ve Hakk-ı Millet, Meclis-i Mebusanda Fırkalar Meselesi, Tıbbiye Hayatından, Cemiyet-i Hafıyye, Gurbet Dağarcığı, Hürriyet ve İtilâf Nasıl Doğdu ve Nasıl Öldü, Sıhhiyye ve Muâvenât-ı İçtimâiyye Vekâletine Rapor, Arap Şiirbilgiği yahut el-Aruz, Sinop'ta Türk Atları Tamgaları, Türk Mantıkası, Oughouz-nâme, Hilâlin Tarihi, Şehnâme ve Firdevsî, Ali Şir Nevâî, Hücumlara Cevaplar.

Kastamonu Mebusu Ahmed Şükrü (Bayındır) Efendi

(Kastamonu 1875 – İzmir 1926)

Şeyhzade Ahmed Şükrü Efendi, idadî ve medresede eğitim aldı. Müderris olarak ve Adliye'de üye olarak görev yaptı. 5 Kasım 1908'de 43 oy ile Kastamonu mebusu seçilen Şükrü Efendi, daha sonra Maarif Nazırlığı'na atandı. 9 Aralık 1917'de istifa etti. Posta, Telefon ve Telgraf Nazırlığı, Ticaret ve Ziraat Nazırlığı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucu üyeliği yaptı. İzmir Suikastı davasında İstiklal Mahkemesince idam cezasına çarptırıldı. Ahmed Şükrü Bey, 13 Temmuz 1926'da başta Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Ziya Hurşid, Ayıcı Arif, İsmail Canbulat ve Cavid Bey olmak üzere 13 kişiyle birlikte idam edildi.⁷³

Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi

(Kastamonu, Araç 1869 - 1916)

Medrese eğitimi gördü. Daha sonra Kastamonu Öğretmen Okulunu bitirdi. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra İstanbul Öğretmen Okulu Müdürlüğüne atandı. Seçimlere katıldı ve 3 Kasım 1908'de 121 oy ile Kastamonu'dan mebus seçildi. 28 Ocak 1911'de devlet memurlarının çalışma saatleri hakkında bir kanun teklifi hazırladı. II. ve III. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

Kastamonu Mebusu Ahmed Mahir Efendi

(1860 – Kastamonu 1922)

Ballıkliefendizâde lakabıyla tanınan aslen Kastamonulu bir aileden gelir. Babası Seyyid Hafız Mehmed Said,

dedesi Hafız Mehmed Nureddin'dir. Şeyh ve âlim Ahmed Hicâbî'den icâzet aldı. Kendisi de ders okutarak birçok talebeye icâzet verdi. 1901'de İstanbul'a gitti. Abdurrahman Paşa'nın himayesinde istinaf mahkemesi üyeliği ve çeşitli yerlerde hâkimlik yaptı. Bir süre Şûrâ-yı Evkaf başkanlığında bulundu. 1908'den itibaren siyasi hayata geçerek Meclis-i Mebusan'da yedi yıl, Büyük Millet Meclisi ikinci devresinde de iki yıl milletvekilliği yaptı. Meclis-i Mebusan'da bulunduğu sırada geçici reislik ve birinci reis vekilliği gibi görevlerde bulundu. Emekli olduktan sonra şehremaneti müşavirliğine tayin edildi. Dârülfünunun İlahiyat Fakültesi'nde ve Medresetü'l-vâizîn'de on üç yıl tefsir ve kelâm okuttu. İstanbul pâyesini, ikinci rütbe Mecîdî ve üçüncü rütbe Osmânî nişanlarını aldı. Ayrıca Sultan Reşad tarafından kıymetli bir kürk, ferace, çok değerli bir tesbih ve iki adet saatle ödüllendirildi. Görevli olarak Medine-i Münevver'e ve Rumeli'ye seyahatler yaptı. Kendi döneminde üslubunun güzelliği ve hitabetteki üstün başarısıyla dikkati çeken Ahmed Mahir Efendi'nin eserleri şunlardır: El-Muhkem fi şerhi'l-Hikem, Hutbe Mecmuası, el-Fâtîha fi tefsîri'l-Fâtîha, Mu'cizat-ı Kur'âniyye, Hâtırat.

Kastamonu Mebusu Necmeddin Molla (Kocataş) Bey

(İstanbul 1875 - 1949)

İstanbul'da doğdu. Turşucuzadelerdendir. Hukuk Mektebini bitirdi. Adliye Nazırı iken Yusuf Kemal Bey'in istifası üzerine seçimlere katıldı. 3 Kasım 1909'da 134 oy ile Kastamonu mebusu seçildi. 4 Ekim 1911'de Adliye Nazırlığı'ndan istifa etti. Dördüncü Şube Reisliğinde de bulunan Necmeddin Molla Bey, II., III. Devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde Kocataş soyadını alan Necmeddin Molla 1929 yılında İstanbul Sarıyer'deki Kocataş Yalısı'nı satın aldı. Bu yalı Mustafa Kemal Atatürk dahil Cumhuriyetin birçok ileri gelenlerinin uğrak yeri idi.⁷⁴

Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey

(Sinop, Boyabet 1878 – İstanbul 1969)

Babası, Postnişinzade Hasan Raci Efendi'dir. İlköğrenimini Boyabat'ta tamamladı. 24 Eylül 1888'de Taşköprü Mülkiye Rüşdiyesi'nden mezun oldu. Öğrenimine İstanbul Numune-i Terakki, Fatih Askerî Rüştiyesi ve Kuleli Askerî İdadisi'nde devam etti. 1891'de II. Abdülhamid yönetimine karşı kurulan "Mektepliler Cemiyeti"ne üye oldu. 1894'te, av sırasında geçirdiği bir kaza sonucu sağ el parmaklarından dördü işlevini yitirdi. Başarılı bir öğrenci olduğu için çürüğe çıkarılmadı, Tıbbiye'ye nakledildi. Askerî Tıbbiye Mektebi'nde Abdülhamid yönetimine karşı çıkan bir grup öğrenci arasında yer aldığı için hapis cezası aldı. Malûliyetini ileri sürerek

73 İhsan Güneş, *age*, s. 422; Hasan Kendirci, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920–1950)" Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi (2008), s. 116.

74 Hasan Kendirci, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920–1950)" Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi 2008, s. 159.

Tıbbiye'den ihracına dair verdiği dilekçe ile sürgüne gönderilmekten kurtuldu. Daha sonra Hukuk Mektebi'nden 4 Ocak 1905'te mezun oldu. Meclis-i Mebusan'ın I. Dönemi için 1908'de yapılan seçimlerde Kastamonu milletvekili seçildi. 5 Kasım 1908'de Meclis'e katıldı. 21 Kasım 1908'de Darülfünûn Hukuk Fakültesi, Ceza Hukuku öğretmenliğine atandı. 31 Mart Olay'ını soruşturmak üzere oluşturulan Tahkik Heyeti'nde yer aldı. 29 Eylül 1909'da milletvekilliğinden çekildi ve Paris'e gitti. Meclis-i Mebusan'ın son dönemi için yapılan seçimde Kastamonu milletvekili olarak meclise katıldı. 27 Mart 1920'de İstanbul'dan ayrıldı. 3 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaştı. Fevzi Paşa'nın 19 Mayıs 1921'de kurduğu İcra Vekilleri Heyeti'nde ise Hariciye Vekili olarak yer aldı. TBMM'nin II. Döneminde Sinop'tan milletvekili seçildi. 11 Ocak 1924'te Londra temsilciliğine atandı. Milletvekilliği ile temsilciliğin aynı anda yürütülemeyeceğine dair alınan karar üzerine 16 Mayıs 1924'te istifa ederek yasama görevine döndü. Ankara Hukuk Mektebi açılınca (5 Kasım 1925) İktisat profesörlüğüne getirildi. III., IV., V. ve VI. dönemlerde tekrar Sinop'tan milletvekili oldu. VII. dönemde Demokrat Parti listesinden Sinop milletvekili seçildi. Ancak Demokrat Parti yönetimi ile anlaşmazlığa düşerek partiden çıkarıldı. 19 Temmuz 1948'de Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 6 Ocak 1961'de çalışmalarına başlayan Temsilciler Meclisi'ne Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi temsilcisi olarak katıldı.

Kangırı (Çankırı) Mebusu Hacı Tevfik (Durlanık) Efendi (Çankırı 1871 - 1944)

Din adamı ve siyasetçidir. 1887 yılında rüşdiyeyi bitirdikten sonra İstanbul'a giderek Fatih Medresesi'nde öğrenim gördü. 25 Mart 1903 tarihinde Sinop müftüsü oldu. 21 Nisan 1906 tarihinde yasak olan bir toplantının tertipçisi olduğu iddiasıyla görevden alınarak Çankırı'da ikamete memur edildi. 15 Şubat 1907 tarihinde Fizan'a sürgün edildi, Paris'e kaçtı. II. Meşrutiyet'in ilan edildikten sonra memlekete geri döndü. Meclis-i Mebusan I. ve II. Dönem Çankırı milletvekilliği yaptı. Meclisin feshi üzerine Çankırı'ya döndü. 1 Ocak 1919'da İl Genel Meclisi üyeliğine seçildi. 20 Nisan 1919'da Çankırı Müftüsü oldu. Bu görevde iken Meclis-i Mebusan'ın son dönemine tekrar Çankırı mebusu seçildi. İstanbul'un işgalinden sonra Meclisin feshi üzerine Çankırı'ya döndü ve tekrar Çankırı Müftülüğüne seçildi. TBMM I. Dönem Çankırı milletvekili oldu. 21 Eylül 1920 ile 18 Şubat 1921 tarihleri arasında Konya İstiklal Mahkemesi Üyeliği yaptı. Milletvekilliği sona erince Çankırı'ya dönerek vaizlik yaptı. 18 Kasım 1932'de emekli oldu.

Kangırı Mebusu Behçet (Kutlu) Bey (1864 - 1948)

Çankırı Rüşdiyesi ve Fatih Medresesi mezunudur. Çan-

kırı Bidâyet Mahkemesi Zabıt Kâtipliği, Liva Nafia Dairesi Kâtipliği, Liva Nüfus Memurluğu, Bidâyet Mahkemesi Üyeliği, Osmanlı Meclis-i Mebusan I., III. (Çerkes İlçesi seçiminin feshi üzerine seçimi geriye kalmıştır) ve IV. Dönem Kangırı Mebusluğu, Osmanlı Meclis-i Mebusan Dahiliye Encümeni Reisliği, TBMM I. Dönem Kangırı Milletvekilliği, TBMM IV. Şube Başkanlığı yapmıştır.

KOSOVA VİLAYETİ

Üsküp Mebusu (Todor) Pavlof Efendi

(Üsküp 1878 – Sofya 1948)

İsviçre'de hukuk eğitimi aldı. Dâva vekilliği yaparken seçimlere katıldı ve 24 Kasım 1908'de 154 oy alarak Üsküp'ten mebus seçildi. 1909'da Bulgar Eksarhlığı'na barış danışmanı olarak atandı. 1910'da diğer Bulgar milletvekilleri Dimitar Vlahof ve Hristo Dalçef ile birlikte Jön Türk rejiminin Bulgar halkına yönelik davranışını protesto etti. Nisan 1912 seçimlerinde Liberal Birlik listesinden yeniden mebus seçildi ve görev süresi Ağustos'a kadar sürdü. Nisan 1941'de Vardar Makedonyasının çoğunun Bulgaristan'a katılmasından sonra Manastır bölge valisi olarak atandı.

Üsküp Mebusu Aleksandr Pavliç Efendi

24 Kasım 1908'de 103 oy ile Üsküp'ten mebus seçildi.

Üsküp Mebusu (Mehmed) Necib Draga Bey

(Mitroviça 1867 - 1920)

Arnavut milli uyanışın önemli bir figürüdür. Babası Yeni Pazar Sancağı'nda arazileri olan önemli Mitroviça yerlisi olan Ali Draga Paşa'ydı. Mülkiyede eğitim aldı. Kaymakamlık yaptı, ticaretle de uğraşan Necib Bey, 24 Kasım 1908'de 174 oy ile Üsküp'ten mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Nafia Encümeni mazbata muharrirliğini ve aynı encümenin reisliğini yaptı. İttihad ve Terakki'nin kurucusu ve Arnavut arkadaşı İbrahim Temo tarafından cemiyetin ilk üyelerinden biri olarak seçildi. Arnavutça dışında Türkçe, Fransızca, Sırpça ve Bulgarca konuşup yazdı. Kanser ameliyatı geçirdikten sonra öldü.

Üsküp Mebusu Said Efendi

(Üsküp 1877 - ?)

Hoca İdris Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi aldı. Özel öğretmenlik yaparken 24 Kasım 1908'de 173 oy alarak Üsküp'ten mebus seçildi. 18 Kasım 1911'de ziraat işçileri ve müteahhidleri hakkında bir kanun teklifi hazırlamıştır.

İpek Mebusu Mahmud Bedri Bey

Niş'te doğdu. Mehmed Reşid Bey'in oğludur. Rüşdiye mezunudur. Meclis-i Maliye azası iken 13 Ocak 1909'da 139 oy alarak İpek'ten mebus seçildi. 19 Mart 1910 "Zebhiye rüsumunun zebihlerden istifade olunmasına" ilişkin bir kanun teklifi hazırladı.

İpek Mebusu Ahmed Hamdi Efendi

(Sergösite 1852 - ?)

İbtidaî ve hususî okullarda eğitim aldı. Mahkeme Başkatipliği yaptı. 27 Aralık 1908'de 131 oy alarak İpek'ten mebus seçildi.

İpek Mebusu Ali Haydar Bey

(Yakova 1877 - ?)

Kuleli Askerî Rüşdiyesini bitirdi. Üsteğmen iken mebus adayı oldu. 142 oy alarak 27 Aralık 1908'de İpek'ten mebus seçildi.

İpek Mebusu Hafız İbrahim (Zaimoğlu) Efendi

(Mitroviça 1863 - 1940)

Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Medresede eğitim aldı. Mahkeme üyeliği yaptı. 27 Aralık 1908'de 148 oy alarak İpek'ten mebus seçildi. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür.⁷⁵

Prizren Mebusu Mehmed Emin Efendi

(Prizren 1852 - 1909)

Ulemadan Hacı Tahir Efendi'nin oğludur. Rüşdiye ve medresede eğitim aldı. Prizren müftüsü iken 4 Kasım 1908'de 92 oy alarak Prizren'den mebus seçildi.

Prizren Mebusu Şerif Efendi

(Prizren 1845 - ?)

Hacı Şaban Efendi'nin oğludur. Rüşdiye ve medresede eğitim aldı. Maarif komisyonu başkanı iken 10 Kasım 1908'de 130 oy alarak Prizren'den mebus seçildi.

Prizren Mebusu Yahya Bey

4 Kasım 1908'de 92 oy alarak Prizren'den mebus seçildi.

Priştine Mebusu Hasan (Berişa) Bey

(Vulçitrın 1877 - 1933)

Terakki Mektebi'nde ve hususî okullarda eğitim aldı. Serbest çalışan Hasan Bey, 11 Kasım 1908'de 170 oy alarak Priştine'den mebus seçildi.

Priştine Mebusu Hüseyin Fuad Paşa

(İstanbul 1866 - ?)

Hacı Abdurrahman Galip Paşa'nın oğludur. Sultaniyi bitirdi. Şûrâ-yı Devlet üyesi iken 12 Kasım 1908'de Priştine'den mebus seçildi.

Priştine Mebusu Sava İstepaniç Efendi

(Priştine 1877 - 1941)

Mülkiye eğitimi aldı. Dâva vekilliği yaptı. 11 Kasım 1908'de 181 oy alarak Priştine'den mebus seçildi.

Priştine Mebusu Şaban Paşa

(Priştine 1854 - ?)

Medrese eğitimi aldı, ticaretle uğraştı. Mustafa Hamdi Efendi'nin yerine 3 Kasım 1908'de 76 oy ile Priştine'den mebus seçildi.

Priştine Mebusu Mustafa Hamdi Efendi

(? - 1909)

12 Kasım 1908'de 181 oy ile Priştine'den mebus seçilen Mustafa Hamdi Efendi, görevde iken vefat etti.

Taşlıca Mebusu Ali Vasfi Bey

İstanbul'da doğdu. Hüsnü Bey'in oğludur. Harb Okulu'nu bitirdi, III. Ordu'da piyade öğretmenliği yaptı. Binbaşı iken seçimlere katıldı ve 16 Aralık 1908'de 21 oy alarak Taşlıca'dan mebus seçildi. Meclisi Mebusan'da Encümen-i Askerî Mazbata Muharrirliği yaptı.

Seniçe Mebusu Hasan Muhyiddin Bey

(1874 - ?)

Hukuk eğitimi aldı. Draç Sancağı savcı yardımcısı iken 8 Aralık 1908'de 34 oy ile Seniçe'den mebus seçildi.

KONYA VİLAYETİ

Isparta Mebusu (Böcüzade) Süleyman Sami Bey

(Isparta 1851 - 1932)

Hacı Hasan Efendi'nin oğludur. 14 yaşında hafız ve hattat oldu. Rüşdiye ve medresede eğitim aldı. Çeşitli komisyonlarda üyelik ve belediye başkanlığı yaptı. Isparta İdadisi tarih öğretmeni iken seçimlere katıldı, 12 Kasım 1908'de 25 oy alarak Isparta Mebusu seçilmiştir. 1961-1965 arasında Isparta Senatörlüğü ve bir süre Sağlık Bakanlığı yapmış olan Süleyman Suat Seren'in dedesidir.⁷⁶

Isparta Mebusu Hacı Eşref Bey

Burhazade Eşref Bey, Eğirdir'de dünyaya geldi. Eğirdir Rüşdiye Mektebi ile Dünder Bey ve Şeyh Ali Medreselerinde eğitim aldı. Belediye Reisliği, İdare Meclisi Üyeliği, Mahkeme Üyeliği yaptı. İdare Meclisi üyesi iken seçimlere katıldı, 12 Kasım 1908'de 29 oy ile Isparta mebusu seçildi. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürdü.

Antalya Mebusu Mehmed Hamdi (Yazır) Efendi

(Antalya, Elmalı 1878 – İstanbul 1942)

Türk din alimi, tercüman ve hattattır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ve Cumhuriyet döneminde yaşamış olup Hak Dini Kur'an Dili adlı meşhur tefsiri telif etmiştir. Ailesi aslen Burdurlu olup babası Hoca Numan Efendi'dir. Hamdi Efendi Türkçenin yanında Arapça ve Farsça şiir yazacak kadar üst seviyede bir bilgiye sahipti. İlk ve ortaokul tahsilini Elmalı Rüşdiye Mektebi'nde yaptı. Hafızlığını da tamamladıktan sonra Arapça oku-

⁷⁵ Tanık Sarioğlu, "Unutulmuş Bir İttihatçı: İpek Mebusu Hafız İbrahim Efendi ve Meclis-i mebusan Faaliyetleri," *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı: Osmalı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi 2021, C. 2, s. 1361-90.

⁷⁶ İhsan Güneş, *age*, s. 435; M. Sadık Akdemir, "Böcüzade Süleyman Sami Efendi ve Isparta Tarihi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2010), ss. 145-59.

du ve İslami ilimleri öğrenmek için dayısı Hoca Mustafa Sarılar Efendi ile birlikte 1895'te İstanbul'a geldi. Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'nin Beyazıt Camii'ndeki derslerine devam etti. Mekteb-i Nuvvab'a girdi ve buradan birincilikle mezun olarak kadılık icazeti aldı. 12 Kasım 1908'de 41 oy ile Antalya mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan'da Kanun-ı Esâsî ve İlmiye Encümeni Mazbata Muharrirliğinde bulundu. Damad Ferid hükümetlerinde Evkaf Nazırlığı'nda bulundu. Eylül 1919'da Ayan Meclisi üyeliğine getirildi. Kalp yetmezliği rahatsızlığından dolayı öldü.

Antalya Mebusu Ebuuziyya Tevfik Bey (İstanbul 1849 - 1913)

Asıl adı Mehmed Tevfik olan Ebuuziyya Tevfik, Hasan Kâmil Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Hususî okulda eğitim aldı. Maliye Sergi Kaleminde çalıştığı esnada özel dersler alarak kendini yetiştirdi. Sıbyan mektebinden başka bir okula gitmediği halde kendi gayreti ile Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve Rumca öğrenmiştir. 1864'te Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesinde yazı yazmaya başladı. Namık Kemal ile tanıştı. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdi. Şûrâ-yı Devlet üyeliğine atandı. Fakat, o, gazeteciliği tercih etti. İbret Gazetesi'nin yayımında görev yaptı. Bu sırada çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. 1873'te Rodos'a sürüldü. Sürgün yıllarında Ebuuziyya adıyla yazılar yazdı. V. Murad'ın padişah olması üzerine İstanbul'a geldi. 1880'de Mecmua-yı Ebuuziyya'yı çıkardı. Kütüphane-i Ebuuziyya adıyla çeşitli kitaplar yayımladı. Sanayi Mektebi Müdürlüğü (1891), Şûrâ-yı Devlet Bidayet Mahkemesi üyeliği yaptı. Zaman zaman tutuklandı. Konya'da sürgünde iken Meşrutiyet'in yeniden ilanı üzerine İstanbul'a döndü. Seçimlere katıldı ve 16 Ekim 1908'de 42 oy alarak Antalya'dan mebus seçildi. 1909'da Le Courier d'Orient Gazetesi'ni yayımladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür hayatının gelişmesinde önemli bir yeri olan Ebuuziyya Tevfik'in en önemli eseri, Yeni Osmanlılar Tarihi'dir.

Burdur Mebusu Ömer Lütfi Efendi (Burdur 1873 – İstanbul 1923)

Hasan Tahsin'in oğludur. Medresede eğitim aldı. Lapseki, Müref ve İncesu kazalarında Niyabet-i Şer'îye ve Mahkeme-i Nizamiye reisliklerinde bulundu. 17 Ekim 1908'de 21 oy ile Burdur mebusu seçildi. İlmiye Encümeni Mazbata Muharrirliği yaptı. 1916 yılında Safranbolu kadısı oldu. Saraya bağlılığı onu Kuva-yı Milliye aleyhine fetva ve beyanname imza atmasında etkili oldu. Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin Safranbolu'ya 1920 yılında hücum etmesi üzerine orayı terk etmeye mecbur kaldı ve İstanbul'a geldi. Aynı yıl kuzat mektebi müdürü oldu. Görevini sürdürdüğü sırada Büyükdere semtinde bulunan evinde intihar etti.⁷⁷

77 Abdulkerim Abdulkadiroglu, "Son Devir Burdurlu Osmanlı Alimleri ve Dev-

Konya Mebusu Salim Efendi

(Konya Ereğli 1862 - 1917)

Hacı Ali Efendi'nin oğludur. Medrese ve hususîde eğitim aldı. Arapça ve Farsça bilen Salim Efendi, hukuk alanında uzmandır. I. Devrede Konya'dan mebus seçildi.

Konya Mebusu Mehmed Emin Efendi

(Konya 1864 - 1924)

Hacı Şerif Efendizade Nuri Efendi mahdumu Sülale-i Mevlanadan Mehmed Emin Efendi, 1870'de Konya'da Fakih Dede mahallesinde doğdu. Konya rüşdiyesinden mezundur. Konya meclisi idare başkitaletinde, mülkiye müdde-i umumiliği, maarif ve sanayi meclisleri azalıklarında bulundu. 62 oy kazandı. İstanbul Haydarpaşa'da ikamet etmekteydi.⁷⁸ Demokrat parti milletvekillerinden Mahmut Saffet Gürol, Mehmed Emin Efendi'nin oğludur.⁷⁹

Konya Mebusu Zeynelabidin Efendi

(Konya 1866 – Medine 1940)

Muhammed Zeynelabidin Efendi, Türk din ve siyaset adamıdır. Tahsilini Konya ve İstanbul'da yapmıştır. Meclis-i Mebusan 1908 ve 1912 seçimlerinde İttihad ve Terakki listesinden Konya mebusu seçilmiştir. Daha sonra da Meclis-i Âyan üyesi olmuştur. Sonradan Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderleri arasında yer almış ve partinin Konya teşkilatını kurdu muştur. İttihad ve Terakki Hükümeti tarafından bir ara hapsedilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştıktan sonra Yüzellilikler listesine dahil edilmiştir.⁸⁰

Konya Mebusu Mustafa Efendi

(Konya Akşehir 1867 - 1920)

Harputizâde Hacı Mustafa Lütfi Efendi, Akşehir ulemâsındandır. Babası, Müderris Ömer Efendi'dir. Mustafa Lütfi Efendi, ilk tahsilini babasından almıştır. Babasında tahsilini tamamladıktan sonra Konya'ya gitmiş, Darülmualimîn'e girmiş ve buradan mezun olmuştur. Bunun yanı sıra Meclis-i Âyan azalarından Zeynelabidin Efendi'nin babası Memiş Efendi'den, Uşak'ta Ayıntaplı Hoca'dan ve ayrıca Kayseri medreselerinden ders okuyarak her medreseden ayrı ayrı icazet almıştır. Babasından hat meşk etmiştir. İyi derecede Arapça ve Farsça bilen Mustafa Lütfi Efendi tahsilini tamamladıktan sonra Akşehir'e dönmüş, babasının medresesinde müderris olmuştur. Ayrıca 1893'te Akşehir Rüşdiyesi ikinci muallimliğine atanmış ve dört yıl bu görevi yürütmüştür. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı sonunda Akşehir'den

İet Arşivlerinde Burdur, "I. Burdur Sempozyumu: Bildiriler, 16-19 Kasım 2005, Burdur, (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü, 2007), C. 1, ss. 391-92. 78 BOA. MMB. 33/3.

79 Tuğba Gönüllü, "1950-1960 Dönemi Demokrat Parti Konya Milletvekilleri," Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi (Konya 2019), s. 38-39.

80 Hakan Aydın, "II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-İ İrfan," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), s. 33-52.

Konya mebusu seçilmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılmasına karşı bir beyanname yayınlanmıştır. 1911 yılında meclisin feshi üzerine mebusluğu sona ermiştir. Daha sonra yapılan seçime katılmış ama kazanamamıştır. 1911 yılında Akşehir müftülüğüne atanmış, ayrıca Akşehir Evkaf Komisyonu reisliğine getirilmiştir. Mustafa Lütfi Efendi 14 Ekim 1920 günü İplikçi Camii karşındaki medresesinin önünde idam edilmiştir. Kabri Akşehir Nasrettin Hoca Mezarlığı'ndadır.⁸¹

Konya Mebusu Mehmed Vehbi (Çelik) Efendi

(Konya / Karaman 1864 - 1949)

Celilzade Hadımlı Mehmed Vehbi, Hadım ve Konya medreselerinde öğrenim gördü. Evkaf Komisyonunda aza ve mahkeme-i hukukda aza olarak bulundu. 1908'de Meclis-i Mebusan'a Konya'dan 105 oyla mebus seçildi. 1912'de Konya'ya dönerek müderrisliğe devam etti. Meclis-i Mebusan'ın son söneminde yeniden mebus seçildiyse de meclisin kapanması üzerine Ankara'ya geçerek TBMM I. Dönemde Konya milletvekili olarak görev aldı. Kuva-yı Milliye hareketine katıldı, Milli Mücadeleyi desteklemesi için TBMM tarafından padişaha gönderilen üç kişilik heyette bulundu. Umur-ı şer'iyeye vekaletine seçildi, bu görevde iken saltanatın ilgasına dair fetvayı veren ve bunu meclis huzurunda okuyup kabul ettiren de Mehmed Vehbi Efendi olmuştur. Son yıllarında Konya'da yaşayarak, din alanındaki çalışmalarını sürdürdü.⁸²

Niğde Mebusu Muhyiddin Efendi

(Niğde 1848 - ?)

Sadık Bey'in oğludur. Medrese eğitimi aldı. Emekli iken seçimlerde mebus adayı oldu. 25 Kasım 1908'de 50 oy alarak Niğde'den mebus seçildi. II., III. ve IV. Devrede de mebusluk yaptı.

Niğde Mebusu Hayri Bey

(Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, 1867 – Ürgüp 1921)

Trablusgarb vilayeti Evkaf Müdürü Abdullah Avni Efendi'nin oğludur. Medresede ve Hukuk Mektebinde eğitim aldı. Selanik Bidayet Mahkemesi Birinci Ceza Reisi iken, 25 Kasım 1908'de 49 oy alarak Niğde'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Adliye Encümeni Reisliği, Birinci Reis vekilliği yaptı. 22 Ocak 1911'de Evkaf Nazırlığı'na atandı. 4 Ekim 1911'de Evkaf Nazırlığı yanında Adliye Nazırlığını da bir süre için yürüttü. II. ve III. Devrede de mebus seçilmiştir. İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde dahiliye, orman ve meadin nezaretlerinde vekaleten bulunan Hayri Efendi, Küçük Mehmed Said Paşa kabinesinde adliye nezareti ve şûrâ-yı devlet başkanlığına asaleten atandı. 16 Mart 1914'te şeyhülislam oldu. I. Dünya Savaşı'nın başla-

ması ile cihat fetvası veren şeyhülislam oldu. Talat Paşa ile anlaşmazlıkları şeyhülislamıktan ayrılmasında rol oynadı. 12 Kasım 1916'da Meclis-i Â'yan üyeliğine atandı. İstanbul'un işgali ile Malta sürgünleri arasında yer aldı. Rahatsızlanınca serbest bırakılarak önce Roma'ya, sonra da Anadolu'ya geçti. Ankara'da Mustafa Kemal'le görüştü. Görev teklifini rahatsızlığı nedeniyle kabul edemeyerek memleketi Ürgüp'e gitti ve burada vefat etti. Oğlu Suat Hayri Ürgüplü iki defa başbakanlık yapmıştır.

MAMURETÜLAZİZ VİLAYETİ

Niğde Mebusu Yorgaki Efendi (Kurtoğlu)

(Niğde 1856 - 1922)

1856 yılında Kapadokyalı Kurtoğlu ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Rum mektebini bitirdi. Liva idare meclisi üyesi iken, 25 Kasım 1908'de 38 oy alarak Niğde'den mebus seçildi. 1912 seçiminde yine Meclis-i Mebusan'a seçildi.

Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey

(İstanbul 1872 – Paris 1934)

Kosova Valisi Hüseyin Fikri Paşa'nın oğludur. 1890'da Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Paris Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Abdülhamid istibdadına karşı olduğu için zaman zaman tutuklandı. Isparta, Burdur ve Konya'da memurluk yaptı. Yönetime karşı tavırları nedeniyle Avrupa'ya kaçmak zorunda kalan Lütfi Fikri Bey, Mısır'da avukatlık yaptı. Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra İstanbul'a geldi. Dersim'den mebus adayı oldu. İttihad ve Terakki ile anlaşamayarak Mutedil Hürriyetperver Partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Tanzimat adıyla bir de gazete çıkaran Lütfi Fikri Bey, 1923 seçimlerinde aday oldu ise de seçilemedi. Cumhuriyetin ilanından sonra hâlâ meşrutiyetçiliği savunması nedeni ile İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı ancak ceza almadı. Avukatlık ve baro başkanlığı yapan Lütfi Fikri Bey, tedavi için gittiği Paris'te vefat etmiş ve Pere Lachaise Mezarlığı'na defnedilmiştir. Kemikleri on sekiz yıl sonra İstanbul'a getirilerek Edirnekapı Mezarlığı'nda kendi yaptırdığı kabrine annesiyle babasının yanına gömüldü.

Mamuretülaziz Mebusu Asım Bey

(Harput 1873 - 1928)

Vilayetin tanınmış ve nüfuzlu Çötelizadeler ailesinden olan Asım Bey, rüşdiyede eğitim aldı. Mahkeme-i İstinaf üyesi iken 9 Kasım 1908'de 56 oy alarak Elaziz'den mebus seçildi. Mebusluk dönemi bittikten sonra 1912 yılında tekrar memleketine dönmüş ve burada vefat etmiştir.⁸³

81 Serhat Aslaner, "Mebusân-ı Kirâmın Terceme-i Hâl ve Sergüzeştleri: Meşrutiyet Devrinden Unutulmuş Bir Biyografî Risalesi", *Bellekten*, 77 (280), ss. 966-68.
82 BOA. MMB. 36/12, İef 2.

83 Şahin Yedek, "Meclis-i Mebusan'da Mamuretülaziz (Elazığ) Mebusları ve faaliyetleri (1877 -1920)", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, s. 10-11.

Mamuretülaziz Mebusu Hacı Ziya Bey

(Hacı Ziyaeddin Efendi, Elazığ 1866 - 1923)

Reşid Efendi'nin oğludur. Rüşdiyeyi bitirdi. Dersim Mutasarrıf vekili iken 17 Ekim 1908'de 58 oy alarak Elaziz'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Arzuhal Encümeni ve İkinci Şube Reisliği yaptı. Mebusluktan sonra memleketine dönüp ticaretle uğraşarak hayatını sürdürdü.⁸⁴

Mamuretülaziz Mebusu Mehmed Nuri (Beyzade) Efendi

(Harput 1854-1938)

Beyzade Mehmed Nuri Efendi, ilk tahsilinden sonra tahsilini İbrahim Paşa medresesinde yaptı. 1882 yılında Vali Abdullah Musib Paşa zamanında vilayet maarif komisyonu reisliği, Dersim mutasarrıf vekaleti görevinde bulundu. Maarif Müdürü vekili iken 9 Kasım 1908'de 78 oy ile Elaziz'den mebus seçildi. II. ve III. Devrede de aynı görevini sürdürdü.⁸⁵

Malatya Mebusu Ahmed Hamid Efendi

(Malatya 1851 - 1911)

Battalzade Ahmed Hamdi Efendi, medresede eğitim aldı. Hukuk müşavirliği yaparken 27 Ekim 1908'de 44 oy alarak Malatya'dan mebus seçildi.

Malatya Mebusu Mehmed Tevfik Efendi

(Malatya 1858 - ?)

İpekzade Mehmed Tevfik Efendi, Trabzon İstinaf Mahkemesi Müdde-i Umumiyesi iken 27 Aralık 1908'de 24 oy ile Malatya'dan mebus seçildi. II. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür.

MANASTIR VİLAYETİ

Elbasan Mebusu Abdullah Mahir Efendi

(Elbasan 1860 – 1909)

Öğretmenlik yaptı, ancak öğrencilere özgürlükçü düşünceyi aşıyor gerekçesiyle 1902'de Samsun'a, oradan da Diyarbakir'e sürüldü. Meşrutiyetin ilanından sonra Elbasan mebusluğuna seçildi.

Elbasan Mebusu Hacı Ali Efendi

(Elbasan 1842 - ?)

Medrese eğitimi aldı. Müderrislik ve mahkeme üyeliği yaptı. 11 Aralık 1909'da 42 oy alarak Elbasan'dan mebus seçildi.

Debre Mebusu İsmail Bey

16 Aralık 1908'de Debre'den 109 oy ile mebus seçildi. 23 Temmuz 1909'da vefat etti.

Debre Mebusu Basri Bey

Debre Livası Tahrirat müdürü iken mebus adayı oldu. 16 Aralık 1908'de 83 oy alarak Debre'den mebus seçildi.

Meclis-i Mebusan'da Rüsumat Encümeni Zabıt Kâtipliği ve Meclis-i Mebusan İdare Memurluğu görevlerinde de bulunan Basri Bey'in hakkında çeşitli şikâyetler olmasına rağmen mebus olmasını engelleyecek bir belge ortaya konulamamıştır. 26 Nisan 1910'da Âyan ve Mebusan üyelerinin Osmanlı ülkesindeki ulaşım araçlarından bedava yararlanmalarını içeren bir kanun teklifi hazırlamıştır.

Serfiçe Mebusu Koço Drizi Efendi

(Kozana 1851-1927)

İdare Meclisi üyesi iken 1 Aralık 1908'de 63 oy alarak Serfiçe'den mebus seçildi. 1909 yazında istifa etti ve yerine Harisiyos Vamvakas geçti. Makedonya'nın Yunanistan'a katılmasının akabinde Elefterios Venizelos'un güçlü bir destekçisi olmuştur.

Serfiçe Mebusu Yorgi Boşo Efendi

(Grebene 1875 – Atina 1929)

On beş yaşında Heybeliada Ticaret Okulu'ndan onur derecesi ile mezun oldu. Ticaretle uğraşırken 1 Aralık 1908'de 63 oy alarak Serfiçe'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da söylediği "Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım" sözüyle ünlüdür. II. Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya topraklarının Yunanistan tarafından ilhak edilmesiyle Yunan siyasi sahnesine dahil oldu ve Nikolaos Triantafillakos hükümetinde içişleri bakanı oldu. 1929'da Atina'da öldü.

Serfiçe Mebusu Haris Vamvaka Efendi

(1872 - 1952)

Kozana'nın zengin ve önde gelen ailelerinden birine mensup olan Vamvaka Efendi, Cenevre'de hukuk öğrenimi aldı. Dava vekilliği yaptı. İlk Yunan öğrenci derneği olan Minerva'nın kurucu üyeleri arasında yer aldı. Belediye meclisi üyesi iken seçimlere katılan Vamvaka Efendi 19 Ocak 1910'da 50 oy alarak Serfiçe'den mebus seçildi. İstifa eden Koço Drizi Efendi'nin yerine mebus seçilmiş Eylül 1912'ye kadar Meclis-i Mebusan'da bulundu. 23 Aralık 1930 günü Selanik Belediye Başkanlığı'na seçilmiş ve 1 Temmuz 1933'e kadar bu görevi sürdürmüştür. 1935'te siyasetten ayrılmış ve 31 Ağustos 1952 günü ölmüştür.⁸⁶

Göriçe Mebusu Doktor Filip Mişa Efendi

(Kesriye 1871 - ?)

Bükreş'te tıp eğitimi aldı. Doktorluk yaparken seçimlere katıldı ve 22 Kasım 1908'de 38 oy ile Göriçe'den mebus seçildi. II. Devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür.

84 Şahin Yedek, *age*, s. 11.

85 Şahin Yedek, *age*, s. 11-12.

86 Nilüfer Erdem, "Harisiyos Vamvakas'ın Osmanlı Milletvekili Olarak Etkinliği," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9/17 (2013), s. 43-56.

Göriçe Mebusu Şahin Naki Bey

(Avlonya 1865 – İstanbul 1919)

Avlonya'nın Estarye Karyesi'nde doğdu. Mülkiyeden mezun oldu. Çeşitli memuriyetlerde bulundu, Avlonya Kaymakamlığına atandı. Bundan yararlanarak Avrupa'ya kaçtı. Meşrutiyet yeniden ilân edildikten sonra mebus adayı olan Şahin Bey, 22 Kasım 1908'de 49 oy ile Göriçe'den mebus seçildi. 1908'de Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in kurduğu Ahrar Fırkası'na ve 1910'da İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet'in kurduğu Demokrat Fırkası'na katıldı. Jön Türkler ile olan düşmanlıkları nedeniyle 1911'de tekrar yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. 1913'te Avlonya'da birkaç ay geçirdikten sonra 1915'te İstanbul'a döndü.⁸⁷

Manastır Mebusu Pançe Doref Efendi

(Makedonya 1878 - ?)

Güney Makedonya'nın Patele'nin Lerin köyünde doğdu. Hukuk eğitimi aldı. Savcılık yaparken 19 Kasım 1908'de 137 oy alarak Manastır'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Hariciye ve Ticaret Encümenlerinde zabıt kâtipliği yapan Pançe Doref Efendi, II. Devrede de Manastır'dan mebus seçilmiştir. 1912'den 1914'e kadar İstanbul'da Bulgar elçiliğinde danışmanlık yaptı ve 1914'ten 1916'ya kadar Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de başkonsolos oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya'nın Viyana kentindeki Bulgaristan büyükelçiliğine başkanlık etti, 1921'de Londra, Büyük Britanya'daki Bulgar elçiliğinin danışmanlığını yaptı.

Manastır Mebusu Doktor (Yanko) Dimitroviç Efendi

(Vrapçište 1879 – Belgrad 1946)

Doğduğu köyde ilkokul eğitimini tamamladı ve İstanbul Sırp Lisesinden mezun oldu. Tıp eğitimi aldı. Kalkandelen ve Manastır'da doktor olarak çalıştı. Doktorluk yaparken seçimlere katıldı. 19 Kasım 1908'de 89 oy ile Manastır'dan mebus seçildi. II. Devrede de aynı görevi sürdürmüştür. 1917'de Selanik'teki başkonsolosun sekreteri oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra siyaseti bıraktı ve Belgrad'da yaşadı.

Manastır Mebusu Mehmed Vasıf Bey

(Manastır 1848 - ?)

Hacı Hüseyin Ağa'nın oğludur. Rüşdiyede okudu. Nüfus memuru iken 19 Kasım 1908'de 71 oy alarak Manastır'dan mebus seçilmiştir. Arzuhal ve Kavanin-i Maliye Encümeni Reisliklerinde bulunmuştur.

Manastır Mebusu Trayan Nali Efendi

(Gradeşniçe 1874 - ?)

Dimitri Efendi'nin oğludur. Hukuk eğitimi aldı. Dava vekilliği yaparken 19 Kasım 1908'de 91 oy alarak me-

bus seçildi. Meclis-i Mebusan kâtipliği yapan Nali Efendi, II. Devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür.

MUSUL VİLAYETİ

Süleymaniye Mebusu Hacı Said Efendi

(Süleymaniye 1859 - ?)

Hacı Abdullah Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi aldı. Ticaret yaptı. Meşrutiyetin yeniden ilanı üzerine seçimlere katıldı, 4 Şubat 1909'da 40 oy alarak Süleymaniye'den mebus seçildi. III. Devrede de aynı görevi sürdürdü.

Kerkük Mebusu Salih Paşa

(1836-1912)

7 Aralık 1908'de Kerkük'ten 32 oy ile mebus seçildi.

Kerkük Mebusu Mehmed Ali Bey

(Kerkük 1872 - ?)

Rüşdiye okumuş ve hususi eğitim almıştır. Memurluk yaptı. Meşrutiyetin yeniden ilanı üzerine mebus adayı oldu ve 7 Aralık 1908'de 55 oy alarak Kerkük'ten mebus seçildi. II. ve III. Devrede de aynı görevi sürdüren Mehmed Ali Bey, I. Dünya Savaşı sırasında yerlilerden askerî birlik oluşturarak orduya yardımcı olmuştur.

Musul Mebusu Davud Yusufani Efendi

(Musul 1858 - ?)

Abdurrahim Yusufani'nin oğludur. Gildani Mektebi'nde okudu. Vilayet İdare Meclisi Üyesi iken seçimlere katılan Davud Yusufani Efendi, 9 Şubat 1909'da 42 oy alarak Musul'dan mebus seçildi. III. Devrede de aynı görevi sürdürdü.

Musul Mebusu Mehmed Ali Fazıl Efendi

(Musul 1867 - ?)

Abdülhafız Efendi'nin oğludur. Hususî mektepte eğitim aldı. Musul Şer'îye Mahkemesi Başkâtibi iken seçimlere katıldı ve 9 Şubat 1909'da 44 oy alarak Musul'dan mebus seçildi. III. Devrede de aynı görevi sürdürdü.

VAN VİLAYETİ

Hakkâri Mebusu Seyyid Tâhâ Efendi

(Başkale 1866-1928)

Moğol istilası sebebiyle Irak'tan Doğu Anadolu'ya yerleşmiş ve çok sayıda alim yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Babası Halife Mustafa Efendi'dir. Sâdât-ı Hüseyiniden Arvasizade Tâhâ, Şeyh Abdülhalim Efendi'nin medresesinden eğitim aldı. Meclis-i Mebusan seçimlerini 35 oy ile kazandı. İstanbul Beşiktaş'ta ikamet etmişti.⁸⁸ Donanma İane Cemiyeti'nin Ziraat Bankası'na bağlanmasına dair kanun teklifi hazırladı. Hakkâri Evkaf Müdürlüğü yaptı. 1915'te Rus işgali sebebiyle ailesiyle birlikte Irak'a gitti. 1918'de Van müftüsü oldu.

⁸⁷ Elisabeth Özdalga, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, London: Routledge Curzon, 2005, s. 312-13.

⁸⁸ BOA. MMB. 37/31, İef 1.

Van Mebusu Tevfik (Demirođlu) Efendi

(Van 1860 – Ankara 1930)

Timurzade Mehmed Tevfik Efendi, Askerî idadide okudu, özel hocalardan dersler aldı. 1885'te Muradiye Nüfus İdaresi'nde katip olarak devlet hizmetine girdi. 1892'de Van İstinaf Mahkemesi Temyiz Üyeliğine seçildi. Aynı yıl içinde görevden alınarak aşar ihale memurluğuna getirildi. 1897'ye kadar Erciş ve Adilcevaz ilçelerinde aynı görevi üstlendi. 1899'da İl Genel Meclisi üyesi seçildi. 1902 - 1904 arasında Van Van Belediye Reislığı yaptı. Çatak ilçesinde ağnam başmemuru iken 30 Aralık 1908'de 57 oy alarak Meclis-i Mebusan'a Van'dan mebus seçildi. Meclis'te Orman, Meadin ve Ziraat Encümeni zabıt kâtipliği yaptı. 1912'de milletvekilliği sona erince Çatak kaymakam vekilliğine atandı. 1914'te Van nüfus müdürü, 1919'da Hakkâri mutasarrıf vekili oldu. 1920'de TBMM'ye Van'dan milletvekili seçildi. 1923'te Meclis dışında kalınca Ankara'ya yerleşti. Türkçe konusundaki çalışmalarıyla dikkat çekti. Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügât-it Türk eserini Türkçe'ye çevirmiştir.⁸⁹

Van Mebusu Vahan Papasyan / Papazyan Efendi

(Tebriz 1876 – Beyrut 1973)

Ermeni siyasi aktivist ve siyasetçidir. Vanlı bir ailenin çocuğu olarak Tebriz'de doğdu. Petersburg'da tarih ve edebiyat eğitimi gördü. Ermeni komitesi temsilcisi iken seçimlerde aday oldu ve 30 Aralık 1908'de 61 oy alarak Van'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'ın III. devresinde de aynı görevi sürdürdü. Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun) üyesidir. Ermeni soykırımını iddiaları sırasında Kafkasya'ya kaçmış ve Beyrut'ta ölmüştür.

YANYA VİLAYETİ

Ergiri Mebusu Müfid Bey

(Ergiri 1876 - 1927)

Ali Naki Bey'in oğludur. Hukuk eğitimi gördü. Yenişehir Başşehbenderi iken mebus adayı oldu, 9 Aralık 1908'de 49 oy alarak Ergiri'den mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'da Hariciye Encümeni zabıt kâtipliği yaptı. Meclis-i Mebusan'ın II. devresinde de mebusluk görevini sürdürdü. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Arnavutluk'ta bakanlık yapmıştır.⁹⁰

Ergiri Mebusu Mamopulo (Mamapulos) Efendi

(Ergiri 1856 - ?)

Hukuk mektebini bitirdi. Dava vekilliği yaptı. 9 Aralık 1908'de 41 oy alarak Ergiri'den mebus seçildi.

Berat Mebusu Aziz Viryoni Paşa

(Berat 1859 - 1919)

Osmanlı-Arnaut siyasetçisidir. Hususi eğitim aldı. Liva idare meclisi üyeliği yaptı. 21 Kasım 1908'de 52 oy alarak Berat'tan mebus seçildi. 1914 kargaşası sırasında adamlarını yerel milisler halinde örgütledi.

Berat Mebusu İsmail Kemal Bey

(1844 – İtalya, Perugia 1919)

Modern Arnavutluk'un kurucusu ve bağımsızlık bildirgesinin başyazarıdır. Ailesinin tanınmış üyeleri arasında Sadrazam Mehmed Ferid Paşa ve politikacı Süreyya Bey bulunmaktadır. İlköğrenimini memleketinde tamamladı. Daha sonra Yanya'daki Rum lisesi Zosimea'ya gitti ve İstanbul'daki Mekteb-i Hukuk'tan mezun oldu. 21 Kasım 1908'de 57 oy alarak Berat'tan mebus seçildi ve Layiha Encümeni Reislığı görevinde bulundu. 1912'den 1914'e kadar Arnavutluk'un ilk başbakanı ve dışişleri bakanı olarak görev yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında, Paris'te sürgün hayatı yaşadı. 1918'de Arnavutluk'taki hareketine destek sağlamak için İtalya'ya gitti, ancak İtalyan hükümeti tarafından İtalya'dan ayrılması engellenerek, Perugia'daki bir otelde gönülsüz misafir olarak kaldı. Orada bir akşam yemeğinde kalp krizinden öldü. Ölümünden sonra bedeni Avlonya'ya getirildi ve Bektaşî tekkesine gömüldü.

Preveze Mebusu Hamdi Bey

(Margılaç 1861 - ?)

Hacı Mahmud Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimi aldı. Trabzon Jandarma Alay Komutanı iken Azmi Bey'in mebusluktan ayrılması üzerine yapılan ara seçimde 26 Nisan 1909'da 16 oy alarak Preveze'den mebus seçildi.

Preveze Mebusu Azmi Bey

(Narda 1859 - 1940)

Ömer Şevki Paşa'nın oğludur. Mekteb-i Mülkiye'de eğitim aldı. Sultani Mektebi Müdürü iken mebus adayı oldu. 18 Kasım 1908'de 19 oy alarak Preveze'den mebus seçildi, 14 Ocak 1909'da Hüdavendigâr valiliğine atanınca mebusluktan ayrıldı.

Yanya Mebusu Kostantin Surlas Efendi

(Koniçe 1863 - ?)

Atina'da hukuk eğitimi gördü. Yanya İstinaf Mahkemesi üyeliği yaptı. 19 Aralık 1908'de 41 oy alarak Yanya'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'ın II. devresinde de aynı görevini sürdürdü.

Yanya Mebusu Dimitraki Kinkos Efendi

(Yanya 1863 - ?)

Nikolaki Efendi'nin oğludur. Atina Üniversitesi'nde okudu. Dava vekilliği yaptı. Yanya Belediye Meclisi üyeliğinde bulundu. 19 Aralık 1908'de 41 oy alarak Yan-

89 BOA. MMB. 37/31, lef 3.

90 Bülent Bilmez – Nathalie Clayer, "A Prosopographic Study on some 'Albanian' Deputies to the First Ottoman Parliament," Herzog, Christoph; Sharif, Malek (Ed.), *The First Ottoman Experiment in Democracy*, (Würzburg: Orient-Institut Istanbul, 2016), s. 164

ya'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'ın II. devresinde de aynı görevini sürdürdü.

YEMEN VİLAYETİ

Hudeyde Mebusu Mahmud Nedim Bey

(Hudeyde 1856 - ?)

Kestanezade Mahmud Nedim Bey, rüşdiye ve hususî mekteplerde okudu. Cebelibereket mutasarrıfı iken Meclis-i Mebusan adayı oldu 25 Ocak 1910'da 200 oy alarak Hudeyde'den mebus seçildi. Mahmud Nedim Bey, istifa eden Abdurrahman Efendi yerine seçilmiş, sonra da Yemen vali vekâletine atanmıştır.

Hudeyde Mebusu Seyyid Muhammed Abdurrahman Efendi

(Hudeyde 1861 - ?)

Seyyid Muhammed Abdurrahman Efendi, Hasan Abdülbâri Efendi'nin oğludur. Müftülük yaptı. 29 Kasım 1908'de Hudeyde'den mebus seçildi. 10 Ocak 1910'da istifa etti.

Hudeyde Mebusu Tahir Receb Efendi

(Cidde 1859 - ?)

Yusuf Efendi'nin oğludur. Rüşdiye okudu ve hususî eğitim aldı. Memurluk yaptı. 29 Kasım 1908'de Hudeyde'den mebus seçildi. 3 Ocak 1910'da istifa etti. Meclis-i Mebusan'da Askerî Encümen Zabıt Kâtipliği yaptı.

Hudeyde Mebusu Hadi el-Rızk Efendi

1908 yılında Taiz'den mebus seçilen ve mazeretsiz İstanbul'a gelmeyen Hadi el-Rızk Efendi'nin üç sene sonra mebusluğunun düşürülmesine karar verilmiştir.⁹¹

Hudeyde Mebusu Ali Suud Efendi

Ali Süveyd Efendi, Ebu Ariş mebusu olarak görev yaptı. Mebus olduğunun ilk zamanlarında hasta olduğuna, sağlığına kavuştuğunda içtimalarda hazır bulunacağına dair Yemen'den Meclis-i Mebusan'a bilgi verildiği resmî evraka yansıyan hususlardandır.⁹²

Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi

(Cidde 1861 - ?)

Hususî eğitim aldı. Rüşumat Başkâtibi iken aday oldu ve 25 Ocak 1910'da 185 oy alarak Hudeyde'den mebus seçildi. 1914'teki seçimde 159 oy almıştır. Rüşumat Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı. Meclis-i Mebusan'ın II. ve III. devresinde de mebus seçilen Zühdü Efendi, 22 Temmuz 1915'te Hudeyde Rüşumat Başmüdürlüğüne atandı, 2 Ekim 1915'te mebusluktan istifa etti.⁹³

San'a Mebusu Hüseyin el-Hilali Efendi

(1863 - ?)

Medresede okudu. Yerim kazası kaymakam vekilliği

yaptı. 24 Kasım 1908'de 194 oy alarak San'a'dan mebus seçilmiş ancak görevden çekilmiştir.

San'a Mebusu Seyyid Ahmed bin Yahya el-Kepsi Efendi

(Hicretülkebesi 1876 - ?)

Hususî eğitim aldı. Maliye müdür vekili iken aday oldu ve 20 Aralık 1909'da 188 oy alarak San'a'dan mebus seçildi. 30 Mart 1911'de Yemen'in ıslahına dair bir kanun teklifi hazırladı. Meclis-i Mebusan'ın II. ve III. devresinde de mebusluk görevini sürdürdü.

San'a Mebusu Seyyid Ali Muta Efendi

(San'a 1865 - ?)

Medresede okudu. Yemen Evkaf Müdürü iken aday oldu ve 24 Kasım 1908'de 811 oy alarak San'a'dan mebus seçildi. 30 Temmuz 1911'de mebusluktan istifa etmiştir.

San'a Mebusu Seyyid Ahmed Cenani Bey

(San'a 1869 - ?)

Harb Okulu'nun özel sınıfında okudu. Padişah yaverliği yaptı. 19 Şubat 1909'da 119 oy alarak San'a'dan mebus seçildi. 9 Nisan 1911'de Yemen'in ıslahını öngören on maddelik bir yasa teklifi hazırladı.

San'a Mebusu Hüseyin Abdülkadir bin Ali Efendi

(San'a 1863 - ?)

Medresede okudu. Naiplik yaptı. 20 Aralık 1908'de 125 oy alarak San'a'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'ın II. ve III. devresinde de mebusluk görevini sürdürmüştür.

San'a Mebusu Seyyid Ali bin Hüseyin Efendi

Meclis-i Mebusan'ın I. devresinde San'a'dan mebus seçilmiş, görevdeyken ölmüştür.

San'a Mebusu Mehmed Abdullah Mukhafi Efendi

(Umcan 1868 - ?)

Medresede okudu. Memurluk yaptı. 23 Kasım 1908'de San'a'dan mebus seçildi. Meclis-i Mebusan'ın III. devresinde de bu görevini sürdürdü.

Asir Mebusu Şeyh Ahmed Efendi

(? - 1910)

Meclis-i Mebusan'ın I. devre seçimlerinde Asir'den mebus seçildi. Görevden çekildikten sonra, 18 Haziran 1910'da vefat etmiştir.

Asir Mebusu Ali Bin Hasan Efendi

(Akka 1873 - ?)

Rüşdiyede okudu. Memurluk yaptı. Asir muhasebe masraf kâtibi iken, 4 Ekim 1908'de 62 oy alarak Asir'den mebus seçildi.

91 BOA. DH. SYS. 49/17, 3 Ocak 1911.

92 BOA. DH. MUİ. 42/14, 8 Aralık 1909.

93 Mustafa Selçuk, "Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi ve Yemen Layihası", *History Studies*, (2012), ss. 309-326.

Editörün Notu

Biyografilerin hazırlığı sırasında, İhsan Güneş'in *Türk Parlamento Tarihi*, editörlüğünü Christoph Herzog, Malek Sharif'in yaptığı *The First Ottoman Experiment in Democracy* ve TDV *İslam Ansiklopedisi*'nin muhtelif ciltleri sıklıkla kullanıldığı için ayrıca kaynak gösterilmemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA. Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT), D: 6, G: 3, lef 1.
BOA. BEO 3706/277942, 22 Şubat 1910.
BOA. DH. H. 21/39, 30 Eylül 1911.
BOA. DH. MUİ. 31/5, 6 Kasım 1908.
BOA. DH. MUİ. 42/14, 8 Aralık 1909.
BOA. DH. SAİD 168/463, 29.12.1271.
BOA. DH. SAİD d. 173/475.
BOA. DH. SAİD d. 174/281-282 H. 29.12.1282 / M. 15.05.1866.
BOA. DH. SYS. 49/17, 3 Ocak 1911.
BOA. İ. MMS. 146/4, 25 Aralık 1911.
BOA. İ. TAL. 103/8, 19 Ağustos 1896.
BOA. İ. TAL. 357/79, 4 Şubat 1905.
BOA. MMB. 32/31.
BOA. MMB. 33/01, lef 1-3.
BOA. MMB. 33/03.
BOA. MMB. 36/12, lef 2.
BOA. MMB. 36/13.
BOA. MMB. 36/18, lef 2.
BOA. MMB. 36/39, lef 1-5.
BOA. MMB. 37/9, lef 3-4.
BOA. MMB. 37/28, lef 1-2.
BOA. MMB. 37/30, lef 1-7.
BOA. MMB. 37/31, lef 1, 3.
BOA. MMB. 38/14, lef 2-4, 7-10.
BOA. MMB. 38/16, lef 8, 9, 12.
BOA. MMB. 38/16, lef 3-4, 6-7, 9, 11.
BOA. TS. MA. e 379/566.
BOA. ŞD. 3059/36, 24 Şubat 1909.

Diğer Kaynaklar

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim "Son Devir Burdurlu Osmanlı Alimleri ve Devlet Arşivlerinde Burdur," *I. Burdur Sempozyumu: Bildiriler*, 16-19 Kasım 2005, Burdur, (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü, 2007), C. 1, ss. 391-92.
- Adanır, Fikret, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet", *Birikim*, 9 (Kasım 1975), s.14-26.
- Akdemir, M. Sadık, "Böcüzâde Süleyman Sami Efendi ve Isparta Tarihi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2010), s. 145-59.
- Altıntop, Mevlüt, Bak, Gökhan, Bak, Alparslan, "19. Yüzyıl Türkiye'sinde Fikir Hareketleri ve Basın: Ahmet Rıza Bey'in Hayatı ve Düşünce Yapısı", *Atlas Journal*, C.6, S. 28, (2020), s. 383-389.
- Aslaner, Serhat, "Mebusân-ı Kirâmın Terceme-i Hâl ve Sergüzeştleri: Meşrutiyet Devrinden Unutulmuş Bir Biyografi Risalesi", *Belleten*, 77 (280), s. 966-68.
- Aydın, Hakan, II. Meşrutiyet Döneminde Konya'da İslamcı Muhalefetin Sesi: Meşrik-i İrfan", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), s. 33-52.
- Balcı, Sezai, "Panislamist Bir Mebusun Biyografisi: Bingazili Yusuf Şetvan (1868-1947)", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2018, C. IV - III. Kısım, s. 925-966.
- Bilmez, Bülent, Clayer, Nathalie, "A Prosopographic Study on some 'Albanian' Deputies to the First Ottoman Parliament," Herzog, Christoph; Sharif, Malek (Ed.), *The First Ottoman Experiment in Democracy*, Würzburg: Orient-Institut, İstanbul 2016, s. 164.
- Bulduk, Türker Barış "Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk'un Divançe-İzmir Müftüsü Mehmed Said Efendi Adlı Eseri Üzerine," *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2881-82.
- Çolak, Filiz, "I. TBMM'de Mentеше (Muğla) Mebusları ve Meclisteki Faaliyetleri (1920-1923)", *Yeni Fikir*, S. 21, Aralık 2018, s. 141
- Çolak, Mustafa, Daşdemir, Hasan, "II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1911) Mebusan Meclisi'nde Tokat Mebusları ve İcraatları", *Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Uluslararası Sempozyumu (18-20 Ekim 2018): Bildiriler*, Tokat 2018, C. 2, s. 527.
- Erdem, Nilüfer, "Harisiyos Vamvakas'ın Osmanlı Milletvekili Olarak Etkinliği," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9/17 (2013), s. 43-56.
- Gönüllü, Tuğba, "1950-1960 Dönemi Demokrat Parti Konya Milletvekilleri," Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2019.

- Gövs, İbrahim Alâeddin, *Türk Meşhurları*, 1946.
- Güleryüz, Naim A., *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, İstanbul 2012.
- Gündoğdu, Cihangir, (Haz.), *İlk Meclis Anketi*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara 2004.
- Kendirci, Hasan, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis-i Mebusan Kökenli Üyeleri (1920-1950)" Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi 2008.
- Kılıç, Selda Kaya, "1908 Osmanlı Mebusan Meclisinde İzmit Mebusları ve Faaliyetleri" *Kara Mürsel Alp*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, s. 951.
- Malkoç, Eminalp, "Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 11, (2007), s. 93-162.
- Mansur Ömer el-Kihya, *Libya'nın Kaddafisi*, İstanbul 2011.
- Mehmetefendioğlu, Ahmet, "Rahmi Bey'in İzmir Valiliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 1 (3), s. 347-370.
- Olgun, Kenan, *1908 Meclisi Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili*, Rumeli Platformu, İstanbul, 2010.
- Ortak, Şaban, "Kişisel Mektuplarının Açılması Meselesiyle Meclis-i Mebusan Gündemine Gelen Bayezid Mebusu Süleyman Südi (Acarbay) Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, (Kasım 2020), s. 44-68.
- Özdalga, Elisabeth, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, Routledge Curzon, London 2005.
- Pekmen, Mahir Said, *Fizan Hatıraları*, (Haz. Hasan Babacan-Servet Avşar), Ankara 2013.
- Sakin, Orhan, (Haz.), *Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa'nın Hatıraları, Vatan Üçünde Yahut Yıldız Mahkemesi*, İstanbul 2014.
- Sarioğlu, Tarık, "Unutulmuş Bir İttihatçı: İpek Mebusu Hafız İbrahim Efendi ve Meclis-i Mebusan Faaliyetleri," *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı: Osmalı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2021, C. 2, s. 1361-90.
- Saygı, Serhan Kemal, *Meclis-i Mebusan'da İzmir Mebusları 1908-1918*, (doktora tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014.
- Selçuk, Mustafa, "Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi ve Yemen Layihası", *History Studies*, (2012), s. 309-326.
- Uzunçarşılı, İsmail H., *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.
- Yedek, Şahin, "Meclis-i Mebusan'da Mamuretülaziz (Elazığ) Mebusları ve faaliyetleri (1877 -1920)", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, s. 10-11.
- Yılmaz, Ayşegül, "Ferî Meseleler Çerçevesinde Mansûrizâde Said Bey'in Fıkıh Anlayışı", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2018, C. 6, S. 12, s. 498-499.
- Yiner, Abdulsasır, "Farklı İki Meclisten Bir Portre: Abdulkadir Cami Bey R.1293 (1878)-1949", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, V. 8/11 Fall (2013), s. 407-437.

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR